

Od raných stadií ke aglomeraci a institucionálnímu městskému

Raná města

**Sestavil R. Procházka výlučně pro potřeby výuky přednáškového kurzu téhož názvu na Ústavu archeologie a muzeologie filozofické fakulty MU v Brně
Brno 2009**

Urbanizace

Kurs se zabývá především archeologickými projevy urbanizace s důrazem na raná městská útvary raného stádia a pozdější městská útvary vrcholného.

Urbanizace mnohostranný sociálně-ekonomický proces vyznačující se stahováním obyvatelstva do měst, růstem měst, změnami funkčního využití území sídel, koncentrací, intenzifikací a diferenciací městských druh činností (funkcí) nebo výroby v širokém smyslu slova, vznikem nových forem a prostorových struktur osídlení a rozšířením městského zpevněného prostoru se specifickou strukturou stádia, kulturou, systémem hodnotových orientací). Jednoduše řečeno-urbanizace je nevýraznější a nejvýznamnější proces koncentrace lidstva zahrnující vývoj k stále složitějším organizačním formám a sociální diferenciaci v nejbližším slova smyslu.

Projevy rané urbanizace v pravěku – hradiště, oppida

Předstupem města. často hrazená, více či méně uspořádaná sídliště; postupně nabývají centrálních funkcí; pevně spojené společnosti. vedle sebe protoměstská a vesnická sídliště

V různých obdobích pravěku neobjevují sídlištní útvary plnící centrální funkce.

Christallerova teorie centrálních funkcí (Walter Christaller, 1893-1969, německý geograf, práce Die zentrale Orte in Süddeutschland, 1933; přepracováno 2003, 2004). Teorie centrálních míst (teorie prostorové rovnováhy) se zabývá problematikou prostorového systému osídlení, tedy velikosti a rozmístění sídel v sídelní struktuře především na základě ekonomických charakteristik, závislých hlavně na chování spotřebitelů a obchodníků v reálném prostoru. Teorie má zestátně základních předpokladů :

1. homogenní rovina se stejnou mírou dopravní dostupnosti v každém bodě, jeden typ dopravy, dopravní náklady jsou proporcionální

2. rovnomerné rozmístenie populácie
3. centrálna miesta poskytujú zbožiu, služby a administratívne funkcie jej obyvateľom
4. spotrebitelia minimalizujú svoju cestovnú vzdialenosť
5. poskytovatelia služieb sa snažia pokryť čo najväčšiu oblasť trhu
6. všetci spotrebitelia majú rovnaké potreby a rovnaké požiadavky na služby

Základom teórie je tvrdenie, že malé sídla sú schopné produkovať iba obmedzený okruh tovaru podľa vlastných dispozícií, ale ich obyvatelia požadujú sortiment mnohým rozmanitý a bohatší, ktorého obstarávanie si vyžaduje preprava na značnú vzdialenosť.

Čím väčšia je oblasť daného tovaru (čiže sa jedná o služby, čo je zvlášť v dnešných dobách aktuálne) potrebuje, tým je centrum jeho poskytovania lokalizované bližšie k nim. Postupne sa vytvárajú určité sféry vplyvu ovplyvnené časovou dostupnosťou a dopravnými nákladmi. Vznikajú tak regióny s centrom obsahujúcim aspoň minimálnu početnosť obyvateľov schopných uhradiť určité konkrétne ekonomické vyžiadanie. Hovoríme o tzv. ekonomickom prahu efektívnosti (prahová populácia, threshold population).

Centrum by teda malo splňovať nasledujúce predpoklady: lokalizácia v geometrickom strede oblasti, obchodné centrum (export a import tovaru i služieb). Tieto centrá si postupne vyvíjajú obsluhu funkciu pre svoje okolie (oblasť). Význam centra sa nehodnotí podľa počtu obyvateľstva, ale podľa tzv. centrality, teda podľa rozsahu poskytovaných služieb alebo tovaru. Hierarchie centrálnych miest. Maximálna vzdialenosť, ktorou sú ľudia ochotní cestovať za danou službou, neboli tzv. limitná prahová populácia nazývame hornou hranicou dosahu (rozptyl tovaru a služieb).

Napríklad dražšie a menej často potrebované služby (zbožiu) majú vyššiu hranicu dosahu než služby (zbožiu) lacnejšie alebo používané väčšou mierou. Podľa modifikácie Augusta Löscheho nemusí každé centrálna miesto vyžadovať hierarchie nabídky všetkých služieb (zbožiu) ako miesto na nižšom stupni centrality. Lösch staví svoj model postupne od sídiel s najnižšou hierarchiou k sídlom s najvyššou hierarchiou. Löschov model umožňuje špecializáciu, vzniká rozdiel v štruktúre produkcie a ponuky. Výsledkom Löschovej modifikácie Christallerovej teórie je štruktúra s jedným spoločným dominantným centrom, z ktorého vychádza priestorová výseď s rôznymi podtypmi centier nižších rád.

Raná mestá, potom mestá.

Mesta p edindustriálního, industriálního a postindustriálního období vývoje společnosti

Mesta (sídla centrálního charakteru) spot ební a tróní. Význam specializace a sm ny pro rozvoj m st.

Urbánní rysy prav kých a protohistorických center

Halztatská hradit . **Glauberg**, ízená koncentrace obyvatel do centrální lokality koncem 6. stol. p .n.l. **Biskupin** . srubová zástava u soub oných ulic ji0 v 7. stol. p . n. l. Laténská oppida . 3 typy, r zný vztah k zázemí, vzájemné vztahy.

áste n plánovitá parcelace, dvorce; ty se objevují ji0 v halztatu (vícevýznamový význam ohrazování-rozd lování prostoru z rozli ných d vod profánních i sakrálních), zejména pak v oppidech (**Manching**). Rozlizovány r zné typy center : 1) tzv. . údolní (vývoj od st . laténu, vztah k bezprost ednímu zázemí, výrazné doklady sm ny) . jim blízké útvary typu **N m ice Ě Roseldorf**, pon kud lépe chrán né polohy; 2) tzv. výzinná oppida (jednorázov v pozdním laténu)

Starov ká m sta

Starov ká civilizace - civilizace m stská

1. M sta P edního východu

Preurbánní sídlit s urbánními rysy

Neolitická sídlit P edního východu 13 . 11 000 p .n.l.; nejd íve kruhové jednoprost. Stavby, posléze vícedílné stavby;- **Cayonü** . obdélný objekt, t i ásti 5 x 12 m

P edstátní útvary z neolitického období v P ední Asii - sídlit s m stskými rysy v oblasti zástavby, nikoliv sociáln -ekonomické skladby (**Jericho, Catal Hüyük, Hacilar, Mersin**). Analogie . indiánská puebla. Tendence k víceprostorovým dom m. Ve starším neolitu . víceprostorové domy známe i ze Evropy, zvl. z Balkánského poloostrova.

Jericho ě u0 v 10. tis. p .n.l. . p edkeramický neolit A . 4ha, 2 tis obyv, polozemnice, kamenná hradba; ve fázi B (9.- 7. tis. p .n.l.) . pravoúhlé p íbytky z cihel, dvory. Urbánní rysy centrálních sídliz v kultu e haláfské (S Mezopotámie, 6000. 4500 p .n.l.) a obejdské (J Mezopotámie, 6000 . 3500 p . n. l.). **Tepe Gaura** (ob ůvedené kultury) ě seskupení staveb kolem chrámu, zástavba ve vrstvách XV a XVI . velké domy s ůst ední síní (obejdská kultura). Vývoj pokrač uje hluboko do 3. tis p . n. l.

Sídlizt **Marki** na Kypru (2800. 1800) . vývoj organizace prostoru od rozptýlených usedlostí k blok m k ty úhlým dom m s dvory, odd leným uli kami a prostranstvími. Prom na sociální interakce. Zpo átku silná spolupráce usedlostí kolem spole ného dvorku (f. A, B), pozd ji- tendence k izolovaným velkorodinám v rámci uzav ených usedlostí. 8 fází. Max. 400 osob

Sumer - zrod fenoménu m stského státu v podob despotie, chrám jako klí ový urbaniza ní prvek, nositel centrálních funkcí. Urbanizace ve 3. tisíciletí p . n. l. První m sto **Habúba Kabíra** pozdní urucké kultury (3500 . 3200 p .n.l.): 18 ha, opevn ní, cihlové domy s centrálním dvorem, pravidelné hlavní ulice dopln ny sítí menzích, kanalizace; rozptýlené p edm stské osídlení. V t sné blízkosti na pahorku Tell Kannás soudobé mocenské, snad i chrámové centrum.

Sumerská m sta:

M stské státy. Chrámové okrsky (m stské bo0stvo). Plocha a0 n kolik km². (Uruk 400 ha v hradbách). Hustá zástavba, počet obyvatel v ádu desetitisíc . M stské rysy: opevn ní, více i mén pravidelný p dorys, nakládání s odpadem, p ísun vody (studna na domovní parcele). Domy; stavební materiál . hlína, cihly i nabíjená konstrukce. Zástavba kolem dvora . typický rys i následných st edomo ských civilizací, od 2. tis. p . n.l. dvoupatrové domy. Soukromá dr0ba domovních parcel. "Svobodní" obyvatelé len ni do korporací podle povolání; v ele m stské správy stál zvlázt ní ů edník. Nesvobodné slu0ebnosti, emesla . vázané na chrámová hospodá ství. P íklady: **Ur, Uruk, Lagaý, Larsa**.

Akadská íye a její nástupci. Základní rysy m stské civilizace se rozvíjejí v akadské, babylónské a asyrské ízi. centrem nikoliv chrám, nýbr0 sídlo vládc. Vznik velkom st. Správa m st . v rukou starost , sbor starzích, pomocní ů edníci; úrove

lokálních rozhodnutí, mechanismus dosazování v tzinou neznámý . v novoasyrském období dosazování králem. Nutnost udržovat závlahový systém.

Babylon- založil Chamurapi 2000 p .n.l.. 1,5 x 2,5 km obdélník; rozdělený Eufратem; 400 ha obklopeno vnitřním hradebním okruhem. Pravidelný plán s pravouhlym uličním rástrem.

Maýkan Ěüapir Ě plánovitě město starobylónské říše, existence jen málo přes sto let (pol.19.- pol. 18. stol. p .n.l.); plánovitá struktura, plocha 70 ha, pevnost, chrámové ústředí; obyvatelé spíše majetnější vrstvy, doklady výroby na předměstích (metalurgie); jedna vnitřní obytná čtvrť nahrazena v mladší fázi pohřebištěm (změna organizace prostoru). Areál členěn vodními kanály.

Asyrská říše

Kalach (Nimrúd)

Město do 13. stol. p . n. l., sídelní od 9. stol. p . n. l.; 360 ha; chrámy a královské paláce, palác guvernéra (zde archiv text) . centrální čtvrť, obklopena obytnými čtvrtěmi, hradby.

Egypt . nemá období nezávislých městských států; chrámová města, města vázaná na sídla vládců. řemeslnické čtvrti s relativně pravidelným uspořádáním. Meni, 1. král, založil **Memfidu**.

Théby Ě hlavní město Střední a Nové říše. Město mrtvých . na levém, živých na pravém břehu Nilu

Typický jev- sakrální stavby mimo vlastní sídliště . Jen přechodný charakter, nepálená cihla, menší výstavnost.

Urbanisticky pravidelně uspořádaná sídliště stavitelů pyramid

Města mrtvých

Hierakonpolis Ě město archaické doby a Staré říše; 200 x 300 m; bloky nahutých domů z nepálených cihel, masivní (až 9,5m) ohradní zeď; chrám.

Další města- **Elefantina, Abydos**

Kuý Ě 2.přechodná doba . rozptýlené hlíněné domy, opevnění, citadela

Nová říje

Tell el Amarna- hl. m sto faraóna Achnatona zvané Achetaton . ásti: král.
reziden ní komplex, reziden ní oblast, ú ednické m sto, n kolik tzv. ceremoniálních
palác , vesnice emeslník , poh ebizt . Obdobné i Théby
..

Antický starov k

eko . zem klasického m stského státu (polis) s velkou variabilitou
spole enského z ízení, nikdy vzak rázu orientální despotie. Základem . rodinná
domácnost (*oikos*, znamenalo té0 d m). Jednota m sta a státu. Neznalost m stské
komuny, druho adé postavení emeslník . R zné ústavy.

Athénská demokracie: Fýly a fratrie . rodový princip, postupn oslaben. *Solón* .
tímokracie: majetkové t ídy . dle výnos z pozemk , dle nich té0 odstup ovány
povinnosti a práva ob an . *Kleisthenovy* reformy (konec 6. stol. n.l.). Administrativní
d lení na okresy a menzí démy. Likvidace starší organizace. Volební právo vzech
ob an . Aeropag (shromá0d ní bývalých archont), Rada 500 ob an , 9 archont ,
sbor 10 stratég . Ostrakismus. emeslníci bez pozemk . p vodn nem li plná
ob anská práva. R st významu otrocké práce; dílny . ergasteria.

Metoikové . p ist hovalci, nem li ob anská práva, by osobn svobodní.

Oficiální antická ideologie . Aristotelés, Cicero, Seneca . pohrdání fyzickou prací.

Oligarchické systémy- ú ast na moci omezena majetkem Sparta- království, kde
vládnoucí vrstvu p edstavovali menzinoví Spar ané (Lakedaimonztí); poloprávní
perioikové a bezprávní heilóti.

Synoikismos . vznik m sta sest hováním obyvatel vesnic . zásah shora (Théby .
vznik m sta **Megalopolis** proti Spart ve 4. st. p . n. l.); jiný zp sob . iniciativa
obyvatel vesnic, které p edtím vytvo ily spole enství . jako výraz obrany proti
vn jzímu tlaku: **Tegea** na Peloponésu. Opa ný význam má termín *dioikismos*,
rozst hování m sta do vesnic.

P íklady velikosti m st. stát : Sparta: 8400 km²; Athény 2650 km²; **Syrakusy** . 4700
km²;

Théby . 1000 km²; na Krét o ploze 8600 km² bylo víc ne0 50 nezávislých m st.

Po et obyvatel ve m stech: **Athény** za Perikla . 40 000 obyvatel; jen 3 dalzí m sta
m la více ne0 20 000 byv.(nap . Syrakusy); Sparta m la v dob perských válek 8000
obyvatel.

Ve srovnání s p edovýchodními m sty . ecké m sto bylo jednotn zastav ným prostorem, Óádná ást nebyla vy len na pro ur itou vrstvu apod.. 3 sféry: privátní, veřejná a kultovní.

Stavební podoba antických m st

Klasické období

A0 do perských válek na po átku 5. stol. p .n.l. . dominovaly nepravidelné p dorisy, s klikatými uli kami.

etné veřejné budovy . v Athénách z ásti na tzv. ago e (tr0izt): reprezenta ní charakter (stoa . sloupová sí , divadla, zkoly v etn gymnázia (*gymnasion*) . sportovní za ízení), knihovny, místo konání sn mu (*aeropag* . pahorek zasv cený Areovi), sídla ú ad (nap . *tholos* neboli *prytaneion* . sídlo p edsed m stské rady, *búletérion* . palác rady, *métroón* . archív), veřejné studny apod.

Athény: prvotní m sto . 60 ha, Themistoklés nechal obepnout hradbami 250 ha.

R st m sta za Perikla. Nepravidelná uli ní sí dokládá postupný r st.

Pravoúhlé p dorisy m st se objevují poprvé v malé Asii v pol. 5. stol. - **Miléto** (okolo r. 450 p .n.l., architekt Hippodámos). Za Perikla . pravidelná výstavba p ístavu Peiraeus.

Jedno z prvních dob e dochovaných m st pravidelného plánu . **Olynthos** na poloostrov Chalkidiké. Zalo0eno v 7. stol., zánik po dobytí Makedonci 348 p . n. l. Dlouhodobý archeologický výzkum, do r. 1939 odkryto 5 ha (rozsah 1500 x 400 m). Archaické m sto . na tzv. ji0ním návrzí, klasická m sto na S kopci a jeho Z svahu. Zde existovalo jen 84 let. Na V svahu severního kopce . vilová tvr . ¥í ka hlavních ulic 5. 10 m, vedlejší 3. 5 m. Odstupy vedlejších ulic 30. 35 m, to odpovídalo 1. 2 dom m; hlavní ulice 50 a0 300 m. Veřejné stavby zaujímaly 2. 3 bloky a nenaruzovaly pravidelnou strukturu. Obrys areálu m sta však byl nepravidelný a respektoval p írodní podmínky. Hradby asi na kamenných blocích z nepálených cihel. Veřejné budovy a areály: *Agora*, *buleterion* (zastupitelstvo), *arsenál*.

Milét Ě nejvýznamnější město maloasijského území, asi 25 000 obyvatel, založil přes 80 kolonií; město mělo divadlo pro 35 000 osob, největší v egejském světě, totožné platí pro tamní agoru (196 x 164 m) převzeta z doby římské.

Priene Ě založeno 350 př. n. l. jednotlivé bloky 35 x 45 m; 4000 obyvatel; přechod k helénistickému městu.

Paestum ; domovní bloky 35 x 130 m

Helénistické období

V helénistickém období zachovává město zcela převládla.

Alexandrie . 900 ha; asi 0,5 mil. obyv.; Antiochia . 200-300 tis. obyv. Hlavní ulice často lemovány sloupy, šířka 30 m a až 4,5 km dlouhé.

Pergamon Ě po zátky 7. st. př. Kr. opakované rozšíření ve 2. stol. př. n. l., pak v 1. stol. n. l. - nové město Traianeum. Vysoký podíl veřejných budov.

ecký dom Ě v zásadě podle tohoto principu, v rámci města se jednotlivé objekty lišily jen velikostí. Rozlišují se dva typy egejského domu: 1) *pastas*: tvercový předdůl, vstup z jihu v jedné podélné stěně, do aulé (dvůr), na předdůlu otevřená loubí, rovnoběžné s vnější komunikací; v předdůlu kuchyně, sklad, muškovská místnost - andron, dílna nebo obchod, v předdůlu místnosti pro ženy - *gynaikonitis*; 2) *prostas*, odvozen od domu doby bronzové - tzv. megaron. Ústřední obytná část sestávala z obdélného halového prostoru, který se otevíral do sloupové haly. Do domu se vstupovalo na území stranou malou halou, která mu dala jméno. Naproti se nacházely místnosti služebnictva, sklady a kuchyně. Vzadu přiléhala hlavní místnost - oikos, dále andron a exedra. V předdůlu řecká část. Vybavení - stoly, lehátka, truhly, ohřívadla.

Etruská města

Rozkvět v 7. - 4. stol. př. n. l., 264 př. n. l. dobytí města Volsiní římany - konec zbytků etruské samostatnosti.

Území Etrusků bylo silně urbanizované, města několika velikostních kategorií, opevněná.

Zpočátku divoký rozvoj, později i plánovitá zřízení na pravoúhlém rastru (Marzabotto - 5. stol. př. n. l.). Uprostřed často tržnice, veřejné budovy, chrámy.

Chybí sochařská výzdoba (nevhodný kámen - tuf). Hlavní cesty byly dlážděny kamenem. Domy - často jen podezdívky, ostatní zdivo z netrvanlivých materiálů, např. sušených cihel či omazaného rákosu. Víceprostorové domy - Doganella (6. stol. př. n. l., 3 místnosti). Domy vyšších vrstev - vybaveny atriem (vnitřní dvorek) a peristylem (sloupová galerie kolem dalšího dvora). Výrobně orientované části (Doganella) Kanalizace, cisterny na vodu.

Féniáané

Kartágo Ě založeno 814 př. n. l. osadníci z Tyru; jako ostatní fénická města převzala rysy helénistického města; na vrcholu moci bylo druhé největší ve Středomoří po Alexandrii divadlo, sídlo rady, citadela. Oligarchické zřízení, rada.

Římská města - ovlivněna Etrusky a Řeky. Původně úzké ulice protínající se v pravém úhlu - severojižní (*cardo, via principalis*) a západovýchodní (*decumanus*). V průsečíku bylo náměstí forum. V téžtinou přilehlé město stály úřední budovy - úřadovny městské správy (*edilové, duumvirové*), volební objekty, basiliky, speciální tržní objekty - často odlizené podle druhu zboží, chrámy, knihovny apod., jen zřídka obytné budovy. Zábavní objekty - divadla a amfiteátry. Lázně, veřejné toalety napojené na kanalizaci. Rozvinutý veřejný sektor, rozdíl proti středověkému městu.

Řím

Jádro - vrch Palatin; po invazi Galů r. 387 př. n. l. mělo 426 ha. Na počátku letopočtu mělo 500 000 obyvatel, dělilo se na 14 okrsků; v době max. rozsahu za císařství zaujímal 2000 ha; v závěru republiky a prvních staletích císařství byl neopevněný; hradba vybudovaná až za císaře Aureliána obepínala 1486 ha, počet obyvatel dosáhl ve 3. stol. 700 tis. až 1 mil. obyvatel. Na konci 3. stol. mělo 1790 domů (*domus*) a 44 300 nájemních domů (*insula*). *Domus* - jedno- až dvoupatrový dům, pro 1 rodinu; rozsah do 1000 m². *Insulae* - na ploše 300-400 m² zřízené nájemní domy, vícepatrové, s více byty. Kanalizace - sloužila jen pro veřejné budovy a velké domy typu *domus*. Veřejné budovy.

Římský dům (*domus*) - syntéza etruského a řeckého domu; půdorysní, možnost patra.

Základní části: *atrium*- p vodn dvorek obklopený zástavbou, brzy byl zastěžen a stal se centrální místností domu; posléze rozvoj dalších specializovaných prostor kolem (ložnice apod.). Otvor ve stěze atria . *compluvium*, odtud stékala do bazénku . *impluvium*, odtud do podzemních cisteren.

K atriu přistavěna veranda. *Tablinum*, směřující do zahrady. Ve 2. a 1. st. př. n. l. připojen k domu další dvorní prostor se sloupovým . *peristyl*, převzatý od Egypťanů; umístěn do hloubi parcely; *tablinum* nyní mezi atriem a peristylem jako pracovna pána domu; vedle *triclinium*- jídelna; kuchyně v zadní části domu, později i v patře, dokonce ve sklepech; *cubicula* . ložnice; *lararium* . výklenek pro domácí božky; *gynaecium* . ženská část; vestibul . vstupní část; z ulice někdy krámy (*taberna*). V též domy bývaly vybaveny zahradou. V Galii . podsklepení (Alésia). V též domy bývaly vybaveny zahradou.

Nájemní domy: až 21 m vysoký, 5-7 pater; spodní podlaží . obchody, nebo pronajíkatelství; také zvané *domus*; v patrech byty zv. *cenacula*. Vybavení bytů . skromné, nebyl zde záchod ani vytápění, okna zakrývaly závěsy nebo dřevěné okenice, vysoké nájemné. Nájemné domy stavěly soukromí investoři . římský císař . 1790 atriových domů a 44 602 inženýrských.

Pompeje

Asi nejznámější antické město z hlediska dochovaných pozůstatků, již na počátku 17. století zachytil trosky města při výkopech pro vodovod architekt Domenico Fontana; ve 40. letech 18. stol. výkopy d'Elboeufa za účelem získání antických památek pro výzdobu vlastního paláce; i další odkryvy měly ráz bezuzdného plánu, byly již nálezy z části konány v Neapolském muzeu; od r. 1764 výzkumy Francesca La Veggio - poátek odborné dokumentace (nálezový deník); až od r. 1807 lze hovořit o systematickém výzkumu (Michele Arditi), další kvalitativní pokrok . od r. 1863 (Giuseppe Fiorelli) . začala se vynořovat pozornost samotnému městu, nejen nálezům, výzkumy celých bloků, ulic apod.; mj. Přistoupilo se také k vyplňování dutin potrubí sádkou; zpřístupnění pro turisty; od r. 1909 systematická konzervace ruin (Vittorio Spinazzola); do r. 1914 odkryta přes polovinu města; odkryvy pokračovaly i během 2. sv. války. V současnosti Pompeje mají vlastní správní organizaci (*La soprintendenza*) pod ministerstvem kultury a výzkumy provádějí univerzitní týmy (<http://www.pompeisites.org>).

Mesto postaveno na lávovom hrbetu, 40 m n.m., pri ústí rieky Sarno. 1. fáza .
vesnice Oskia kolem pozdávčího fóra (okrsky . Regio- VII,VIII; pozdní 7.. 6. st. p .n.l.
V 6. stol dobytý Etrusky. Následovalo dobytí Etrusky (524-474.), znovu Etrusky (blízky stát
Kúmy, Cumae), kteří přidali Regio VI; asi 424 p . n. l. stol. dobytý Mesto Samnity, r.
310 p . n. l. zničeny. Po tzv. spojenecké válce v 1. stol. p .n.l. ztratily Pompeje
autonomii a staly se kolonií (*Colonia Cornelia Veneria Pompeianorum*). Etruskové
založili tzv. trojúhelníkové fórum v JZ části. Území za Samnitiem dosáhalo Mesto
maximálního rozsahu 66 ha, postaveno opevněně, vytýčeno perdy. V době římské
mělo 20 000 obyvatel. Zánik zemětřesením r. 79 n. l. spolu se Stabiemi,
Herkulaneem a některými dalšími menšími sídly. Odkryto 1150 mrtvých, z toho jen
394 ve spodním lávovém horizontu, zavaleni řídicími se domy apod.; ve svrchním
pyroklastickém horizontu (proud popela, plyn , zlomky hornin) jich bylo 650; 153
pozůstatků bylo nalezeno vně hradeb. Lze odhadnout, že v celém městě se nachází
celkem 1600 mrtvých. Většina obyvatel uprchla po první erupci. V Herkulaneu .
nalezeno asi 300 neboť, v zónou kolem pobřeží; většina stála uprchnout.

Hradby Pompejí- postaveny Samnity, první fáze ze dvou zdí s meziprostorem
vyplněným hlínou (skopínová konstrukce), později přestavěny . ve druhé nové ze ,
za ní zemní val bez vnitřní stěny s asi pětmetrovou plozinou. Úpravy v době 2.
púnské války. Asi 80 před tzv. spojeneckou válkou (88. 90 p .n.l.) došlo k dalším
úpravám, mj. výstavba v oí; opět skopínová hradba vyplněná hlínou, za ní jezť
zemní násep; 7 bran.

Ulice: dlažba, v době římské vyvýšené chodníky a zvýšené kamenné přechody pro
chodce; šířka zhruba 3. 9 m.

Zásobování vodou: cisterny v domech; studna o hl. 38,25 m; několik dalších
ve veřejných i soukromých; vodovod Aqua Augusta o délce 96 km pokračoval blízko
dnešního města St. Lucia di Serino (376m n. m.), postaven 80 v 1. st. p .n.l.
Zásoboval odbočkami Neapol, Puteoli, Kúmy Baiae, V Pompejích byl rozváděn
olovnými trubkami do z vodárenských v oí zvaných *castellum* (13); do města
vstupoval Vesuvskou branou. Olověné vodovodní roury, hranolové kazny většinou na
křivoatkách. Castellum Aquae- mělnádrž 5,4 v průměru a hloubce 4,3 m; odtud
rozvod do 3 hlavních vertikálních vodovodu; olověné trubky rozváděly vodu do
sekundárních vodárenských v oí, odtud do některých soukromých domů a kazen.

Úkoly . soukromé; 3 metrské.

Ekonomika: existence tržního okruhu . dovoz potravin; pekařství . 40 pekáren (pistrinum), zahrnovaly i mlýn a prodejnu (poslední ne v0dy); cihlové klenuté pekařské pece; soukenické dílny, prádelny, barvírny; koželužny-*officina coriariorum* (identifikovány dvě, jedna u budovy Eumachie, druhá v0 u Stabijské brány) hrnčíská dílna se seznamem dní, kdy v0 okolních městech a dokonce v0 ím probíhají trhy.

Thermopolium- n0 co jako café bar; servírovalo se zde teplé i studené jídlo uchovávané v0 terakotových nádobách zapužitých v0 pultech postavených ve tvaru L; tzv. *caupona*- hospoda, kde se servírovalo teplé jídlo a sedlo u stol0 .

Veřejné stavby

2 divadla. Amfiteátr s velkou palestrou (k fyzickým cvičením); další *palestra*, tzv. samnitská, u trojúhelníkového fóra.

Fórum: chrámy, 2 tržizt0 , bazilika, volební místnost (curia), objekty úředníků (duumvir0 a aedil0). Eumachiina budova Ě založena kn0 Okou Eumachií k obchodu s vlnou, sukrem apod., **macellum**- tržnice na potraviny; Na fóru té0 **basilika**- soudní budova; probíhal zde také obchodní jednání a dokonce i prodej.

Ti m0 stské lázn0 v0 hradbách, jedny v0 u Marininy brány, jedny na fóru a0 ada soukromých. Součásti: *palestra*, v0 jzí bazén, *frigidarium*, *tepidarium*, *kaldarium*.

Trojúhelníkové forum

Postaveno Samnity u dórského chrámu (Hérakles, Pallas Athéna) z 6. stol. p . n. l.; kolonáda,

Chrámy: na fóru Apollón0 v0 a Jupiter0 v0 , té0 Vespasián0 v0 a Lár0 (*Lares publici*); další: Asklépi0 v0 , Fortiuny Augusty, Isis, Venuze.

Krámy na ulicích i v0 domech; velcí obchodníci.

Lupanary- nev0 stince, 9 takových objekt0 , nejv0 tží o 10 místnostech; velmi levné: cena 2 assy (=bochník chleba)

Struktura zástavby: lenila se na v0 tží okrsky- regio, ty zase na domovní bloky, sestávající z více parcel

Domy . vesm0 s jednopatrové, vedle v0 tžinou menších objekt0 té0 velké vily i se zahradou (nap . Faun0 v0 d0 m, Menandr0 v0 d0 m). Vn0 p0 i cest0 do Herkulanea, obklopené hrobkami p0 edních obyvatel za branou

Stavební technika: Samnité stavěly z bloků tufu, v první římské fázi (80. 14 p .n.l.- nepravdělné zlomky kamen a malých tvercových bloků tvořících diagonální strukturu; ve druhé fázi do r. 79 p .n.l. se začaly používat cihly

Pohřebiště: hrobky za hradbami podél cest vycházejících z bran (Nolská, Herkulanská, Vesuvská, Nocerská)

Fortifikace m st římské říze . v raném období, pak opět až v době zejména pozdního císařství, podle míry ohrožení. Masívní hradby s flankujícími věžemi. Brány se dělaly v věžích: Porta Nigra v Trevíru.

Zřízení m st římské říze

Hlavní znaky:

- 1) římská říze neznala všeobecné, jednotné městské právo
- 2) vzniká rozmanitost komunálních zřízení

Municipia a kolonie římských občanů měla samosprávu v čele s konsuly (*duoviri*), *ordo* (*senatus*) a *populus* (*comitia*) kopířily římského republikánského zřízení. **Kolonie** . sídlily vojenských veteránů, **municipia** . města obývaná římskými občany (*municipium civium romanorum*) nebo neřímská města s částečným podílem římských občanů (*municipium peregrini*); do této kategorie se mohla povznést i loyální města původně obývaná neobčany. Za císařství se kolonie staly nejvyšším stupněm v ohledu právního postavení. Podpora zakládání měst v provinciích; tyto obce se postupně stávaly místním poměrem. Municipia požívala vysoké autonomie, byla osvobozena od daní a zásahů místních vládních orgánů. Neřímská města - právně odstupňována . nejlepší postavení měla tzv. *civitas foederata*, pak *civitas libera* s autonomním zřízením). Většinou však šlo o tzv. *civitates stipendiariae* nebo *tributariae* a byla plně podřízena římské správě, jejich podoba patřila státu; nicméně i zde existovaly různé formy samosprávy.

Rozvoj měst i v hranicích říze. Jádrem byly většinou vojenské tábory (*castrum*, *castellum*), u nich vznikaly tzv. *canabae*- civilní sídliště, v okolí původního jádra později města. Kromě tábora a *canabae* se ve větších centrech (např.

Carnuntum) vyskytovala ještě tzv. civilní města i v určité vzdálenosti od předchozích útvarů. Obvykle podél obchodních cest se vyskytovaly tzv. *vici* (*vicus*), neměly žádný zvláštní ráz. Termín *urbs* . vztahoval se jen na římské. Termín *civitas* - zpočátku

označovaly městské společenství, od 2. stol. a zejména v pozdním císařství. velká města.

Obyvatelstvo se dělilo na *cives* a *incolae*, přičemž volební právo měli jen *cives*.

Obyvatelstvo se dělilo na většinou 10 kurií, ty volily městské představitelce, tzv. *duumviri*, kteří se dělili na *duumviri jure dicundo*, kteří odpovídali konsulům (řídili senát lidové shromáždění, právo a další klíčové záležitosti města) a *duumviri aediles* (řídili policejní, stavební a tržní záležitosti).

Základní struktura měst císařské doby:

Vládnoucí vrstva – *dekurioni*, většinou pozemkoví vlastníci. Za nimi následovali podnikatelé, pak teprve drobní vlastníci, řemeslníci apod.

Z dekurií se rekrutoval městský senát (*curia*) a rada (*decemprimi*)

Tzv. *kolegia* – sdružení obyvatel města buď náboženského poslání, nebo profesního; ve druhém případě jde o jakousi obdobu středověkých cechů. Pojem kuriálové posléze zahrnuje veškeré politicky zpoložené obyvatelstvo města.

Významná římská města.

Velikost města – obvykle mezi 15 a 200 ha. Hustota obyvatelstva kolísala mezi 250 a 500 ha.

Nová města zakládána na zachovnicovitém rastru, bloky o straně 150 a 300 m.

Itálie: Roma, Capua (180ha), Mediolanum (Milán, 133 ha), Bologna (33 ha) Tarentum; Galie: Colonia Agrippina (100ha), Augusta Treverorum (285 ha), Nimes (220ha), Mogontiacum; Pannonie: Aquincum, Arabona; Noricum: Vindobona, Carnuntum; Dalmácie: Salona; Thracia: Hadrianopolis; Moesia: Naissus; Ilýrie: Aquilea, Sirmium; Hispánie: Carthago Nova, (tis.obyv.), Corduba, Hispalis, Gades, Tarraco; Britannia: Londinium; Egypt- Alexandrie; severní Afrika: Leptis Magna (400ha), Alexandrie (500tis.- 1 mil. obyv., 900 ha), Cirta, Carthago (305 ha, 200-300 tis. obyv.), Cyrene, Utica; Tingad. Malá Asie: Konstantinopolis (kolem r. 400 n.l. - 1400 ha, 500 tis. obyv.), Milétos, Efesos, Pergamon, Smyrna.

Carnuntum (Dolní Rakousko, u města Petronell východně Vídně)

Zásadním krokem k výstavbě římské obranné hranice, tzv. limitu, bylo vybudování vojenského tábora 15. legie císaře Claudie; souborně tato

jednotka z ídila na území Vídn op rný bod. Po celé období ímské íze bylo Carnuntum významn jším centrem ne0 Vindobona, co0 souvisí mj. s pozicí Carnunta na jantarové stezce. Nejd íve zalo0en vojenský tábor (50. n. l.). Civilní m sto se rozvíjelo ji0 od 2. pol. 1. stol., za Trajána (98. 117) hlavní m sto *Pannonie superior*. Za Hadriána (117. 138) m stské právo. A0 50 000 obyvatel. Amfiteátr, basilika apod. . 1. fáze osídlení . d ev né domy, rámová konstrukce. I v mladších fázích (2. stol.) se objevují d evohlin né domy na kamenné podezdívce. Vrchol rozkv tu . 3. a po átek 4. stol., zd né domy. Zánik na konci 4. stol. Archeol. výzkumy od 1885, pokračují dodnes; dnes archeologický park p ístupný ve ejnosti.

P íklad zástavby:

D m 1

Komplex o ploze 1200 m². Rekonstrukce 4. stol.: 3 jednotky: uprost ed stavba o ploze 255 m². Centrální chodba, z ní vstupy do místností. Malované st ny, mozaika na podlaze. V místnosti G . podpodlahové vytáp ní. Na S a J p edsazeny verandy. Do severní byl zabudován %mokrý prostor% Ji0n úst ední stavby se rozkládá velkoryse zalo0ená zahrada, obklopená a kamennou zdí. Vn jzí zdi a p í ky z vápence spojeného maltou. N které p í ky m ly jen podezdívku . výze nepálené cihly nebo hrázd ní. Na S p ed verandou dalzí dv r, ohrani ený zdí na V proti domu II. Na S navazuje na dalzí komplex. Tímto dvorem b 0í z smokré místnosti(%nádř na vodu?) podzemní odvod ovací kanál sm ůjící do sb ra e pod ji0ní ulicí. Tak vypadal d m na p elomu 3./4. stol.

1. fáze: 2. pol. 1. stol.; d ev né stavby, na J cesta 1

2. fáze . hadriánská, 125 n. l. Nové vytý ení parcelní hranice. Domy z nepálených cihel s paralelními dvory. Ulice II.

Kamenná stavba stála ji0 p ldruhého století (3. fáze; uli ka na Z, J. zahradní ze , dvorní zdi na S, Z a V; ulice III), od pol. 2. stol. a prozla dv ma p estavbami.

3. fáze: kolem 200 byla zvýzena podlaha a na S vybudována veranda. Na Z vybudována menší stavba s podpodlahovým vytáp ním. V ze byla zak ivená a p istav ná k vn jzí zdi centrální stavby. K ní na Z p iléhala obdélná místnost s podpodlahovým topením, vybudován i odvod. Kanál k J cest . P vodní obvodová ze severní ásti byla snesena, dv r zvýzen a postavena nová ze na zvýzené

úrovni. Bylo to nutné, nebo ulice obdržela novou dlažbu. Byly strženy i zdi dvora a materiál použit.

4. fáze. Asi kolem 300 vyhořela při stavbě na Z. Nová výstavba Z zdi, planýrka vytápěné místnosti; rozšíření chodby na SZ, mosaika, podlaha a malba v místnosti A. Při spojení jižní verandy, snad vybudována jižní zahradní zeď. Z skupina místností zasypána po požáru; zřízena kovárna. S dvorem. nová úroveň dvora, nová obvodová zeď, vybudováno jižní vymezení. Ulice IV.

VI. fáze, 2. pol. 4. stol. Ústřední stavba- vybudování hypokausta a mozaikové podlahy v místnosti G. Vestavba potrubního topení ve V části severní verandy. S okresek. Nová dvorní úroveň, nová obv. zeď, tenké pilířky. Ulice 5

Rozkvět římské **Vindobony (Viede)** začíná ve 2. pol. 1. stol. n. l. Vojenský tábor (*castrum*) v centru města doprovází i civilní městské osídlení jihovýchodně. Nedostatek písemných zpráv ovšem musí nahrazovat výpovědi archeologických pramenů. Výrazný vrchol, charakterizovaný kvalitními náhroby, představuje vláda Septimia Severa na přelomu 2. a 3. stol. Od poloviny 3. stol. lze však pozorovat výraznou změnu. Dosavadní předměty hmotné kultury i plastiky jsou rozbíjeny a nahrazovány novou kvalitou. Snadné vysvětlení, že tyto změny mohou souviset s krizí, nelze prokázat. Zdá se, že zásah krizí v pohraničních oblastech římské říše na středním Dunaji byl mnohem slabší, než se předpokládalo. Římské osídlení fungovalo až do poloviny 5. stol.

Aquincum

V těsné blízkosti Budapešti. Nejdříve vicus, za Hadriána municipium, Septimius Severus povýšil civilní město na kolonii. Za Hadriána hlavní město provincie Pannonia Inferior, sídlo místodržitele. Prozkoumána hlavně V část města. V první fázi za císaře Trajana. Evohlinná zástavba. Municipální perioda- pravidelný půdorys; již za Hadriána existence *insulae* - blok 70 x 105 m. Požitek opevnění, které bylo přebudováno v následné etapě kolonie (po 194 n. l.). Nyní menší. Užívá *insulae* 35 x 105 m. Základní půdorysná osa - ulice *cardo* a *decumanus*; dílčí změny. např. zúžení západního úseku S. J cesty.

Centrum: forum, basilika - více přestaveb, sloužila hlavně k soudním jednáním; chrámy kapitolské trojice, *curia* k zasedání zastupitelstva, lázně, tržnice. Požitek uo za Trajana.

Chrám . poměrně málo dohleditelné; výrazněji až od nástupu Mithrova kultu v poslední třetině 2. stol. . 4 svatyně , rovnoměrně v jednotlivých okresech města. Basilika. Ve stejné budově, využívané kolegiemi: *macellum*, sídlo kolegia hasičů ; starší fáze objektu . z cihel, mladší . kamenná. Funkce zjistěna na základě nápisu na zlomku vodních varhan. . etně velké budovy neznámé funkce; např. objekt rozdělený na menší prostory s doklady domácí výroby.

Zatím odkryto 400 obytných domů . Podorysy typické pro 2./3.- 3. stol. Vedle velkých objektů s peristylem, nástěnnými malbami, mozaikami, dokonce s tekoucí vodou . též jednoduché domky s bočním vstupem. Kanalizace . každá insula měla odtok do hlavní sítě . poátek ve fázi municipium, dokončení v době kolonie. Akvadukt.

Římská města v Rakousku (provincie Noricum, částě n Pannonie) ěna pravém břehu Dunaje (zde línem, opevněná hranice). Dolní Rakousy: Comagenis (Tulln), Favianis (Mautern), bezjmenný kastel se sídlitěm na místě Klosterneuburgu; Aelium Cetium (St. Pölten); Horní Rakousko: Ovilava (Wels) *Lauriacum* (Lorch n. Enóí); Štýrsko . Flavia Solva (u Leibnitz), Vorarlberg . *Brigantium* (Bregenz), Tyrolsko . *Aguntum* (u Lienzu), Korutany . *Teurnia* (u Spittalu), *Virunum* (u Klagenfurtu), Salzburg . *Iuvavum* (u Salzburku).

Přehledně pozdní antiky

V pozdní antice . snaha sjednotit všechny města, i když nedošlo k sjednocení jejich zřízení. Asimilace pokračovala více na západ , než na východ římské říše. Zhruba do období Diokleciánovy vlády dosáhli městští radní (dekurioni) doživotního statutu a dále byli kooptováni, tedy nikoliv voleni jako dříve. Nicméně ani "lex Antoniniana" z r. 212, který dal všem svobodným obyvatelům římské říše římské občanství, nepřinesl jednotné městské právo. Nicméně došlo k správnímu srovnání všech typů měst a také jejich zdanění . poprvé již r. 168. V pozdní římské době se obecným termínem pro město stal pojem *civitas*. Tento pojem představoval také nejnížejší správní jednotku v rámci provincie (kromě toho ještě byly císařské domény . *saltus*, dále tzv. *regiones*, územní okrsky bez města a *vici*, rolnické i neagrární vsi (poslední měly voleného magistrata a právo trhu), jakož i teritoria posádkových měst. Vicus mohl také znamenat městskou čtvrť , sídlitě v blízkosti pevnosti, i centrální část peregrinského města. V pozdní antice . vazba na bydliště , která se neztratila ani

pěstování; římské právo se získalo dříve po jiném obnovení, nikoliv narozením v určitých místech. V pozdním císařství. správci provincií pozbyli funkci vojenského velitele, snaha zmenšit provincie, nárůst byrokracie. Lidové shromáždění se do jisté míry udržuje jen na východě.

Rostoucí daňová zátěž ruinovala zejména střední vrstvu, z níž se zčásti rekrutovali radní. Kuriálové se stali doživotně nucenou kastou, spoutanou pevnými povinnostmi k římskému státu, rušili také za daňové nedoplatky. Byli obvykle pozemkovými vlastníky, nebo vlastnictví pody s považovalo za nejjistější kapitálový vklad. Ostatní lid. tzv. plebejci.

Snaha říma oslabit demokratické principy městských komun, posílit majetné vrstvy. V pozdní antice. radní se stali nucenými, neplacenými vykonavateli v městě státu, jehož fiskální tlak neustále vzrůstal. V radě se dleli doživotně nejbohatší občané.

Městské občanstvo bylo rozděleno na více skupin, zatížených specifickými povinnostmi a vázaných na bydliště a zejména na povolání. Postupný únik nejbohatších z dekurionů do senátorského stavu, takže nositeli tíživých povinností zůstali střední a malí vlastníci, kteří se často vzdávali své svobody a práv a přecházeli jako kolóni do rámce držav velkých vlastníků pody. Přesun velkých vlastníků na venkov (převodně bydleli ve městě) vedl k stále většímu oddělení města a venkova.

Za Konstantina byla obecní práva podřízena správě císařských domén a dána pachtým. Snaha císaře odlehčit městům subvencemi na opevnění. Předání části výnosu daní. R. 443. byla dosud volná domaniální práva vrácena městům. V pozdní antice. obecní samospráva byla degradována ve správní okresy. Komplexní kontrola císařských úředníků nad dispozicí obecními penězi. Odúmrť majetek připadl neměstu, ale státu. Instrukce císařských *kurátorů* - již od dob Trajánových dohlíželi na hospodaření města, zpočátku zlo odošné a omezené povolení, od konce 3. stol. měly tyto dohlážitelské všechny obce. Za Konstantina. kurátora volili kuriálové, stal se hlavním představitel města před duoviri. Ve 4. stol. pronikl do městského zřízení další úředník - *defensor civitatis*, ježt významnější než kurátor; nebyl volen z kuriálů, ale ježt vyšších vrstev (od r. 362 n.l.). Města měla ovšem právo ho navrhnout a jmenoval ho prefekt pretoriánů. Nový jev. *křesťanské biskupové*, jejich diecéze s podřízenými farnostmi se stala totožnou s *civitas* a přispěla proti rozpadu vazeb města. venkov. Biskupům bylo posláno předáno i civilní soudnictví. V konečné fázi biskup zcela odstranil *defensora civitatis*. Tím byla proměna římských měst dokončena.

Úpadek a transformace římských měst

Na Rýn . již po útoku, případně v 1. pol. 5. stol. obsadili v zóně kdežích římských měst Frankové (horní Rýn) a Alamani (střední, dolní Rýn). Na Dunaji . začal úpadek již koncem 4. stol.; již kolem 400 postrádala města Carnuntum a Vindobona vojenské posádky a byla plněna Germány, podle nejnovějších výzkumů dříve Vindobona až do pol. 5. stol. Na která města byla ponechána až v 6. stol. . například Teurnia v Noriku. Problém přelíz rozsáhlého obvodu hradeb u nejvýš pozdně antických měst; redukované obyvatelstvo nachází útočiště v menších citadelách, *castrum* (Aulun . n . kdy po 356 se zděnil malý opevněný útvar v jižním cípu velké, staršími hradbami opevněné lokality).

Hradby římských měst stály hluboko do vrcholného středověku, v raném středověku se rozebíraly na stavby. Remez, Langres, Beauvais . svolení krále biskupem na poč. 9. stol. použít staré hradby.

Ve 4. stol. . kdy nastává se stalo státním náboženstvím. Tehdy vznikla biskupství v Trevíru, Kolíně, Mohuči, Štrasburku, Wormsu a snad ve Špýru. Nikde ale není kontinuita dosvědčených jmen mimo Trevír; mezera v pol. 5. . až do poloviny nebo konce 6. stol. nepochybně přerušuje kontinuitu, a znovuobnovení . obnovitelé jako Arbogast ve Štrasburku nebo Sidonius v Mohuči. Ještě nejistější situace dále na východ . zejména Augsburg . zde až od obnovy Bonifácem na konci 8. stol. Nicméně vzude lze dosvědčit kontinuitu k římským obcím. Obnovu dosvědčují též nejstarší kostely v biskupských centrech z 6. stol. Biskupové jako páni měst v době merovejské; v karolinském období se stávají pilíři státní moci, tzv. Reichsbischofe. Ve východofranské říši . biskupové jako jediní stavitelé římských hradeb.

Regensburg (Castrum Regina, Ratisbona) . dožívání místního obyvatelstva a příchod Germánů v areálu tábora (25 ha) ještě v 5. stol. Nad římskou zástavbou . vrstva tmavé hlíny, avšak kulturního rázu. Doklady bajuvarského osídlení od 6. stol. stol., nevýrazné; patrně volnější ale kontinuitní osídlení v SZ části tábora a do poč. 8. stol. i v JV části. Od konce 7. stol. písemně doloženo sídlo bajuvarského vévody, využívaný opevněný římského kastelu (765 zpráva o nedobytné pevnosti); 739 biskupství, od konce 8. stol. karolínská falc; palisádové opevnění v zásypu přikopu římského kastelu; nedostatek archeol. dokladů . Doloženo využití domů centurionů merovejským sídlícím, objekty doplněny dřevěnými konstrukcemi.

Kolín n. Rýnem (Colonia Claudia Ara Agrippinensium) Ě v pol. 1. stol. 97 ha, ve 4. stol. 120 ha. Hradby kolem 50 n.l., část a0 z 2. st. n.l.

Po . 4. stol. dolo0en biskup Maternus, od konce 4.- do konce 5. stol. hiát, v dob merovejské od 6. stol.jsou biskupové op t dolo0eni. V pol. 5. stol. sídlo franského království, na po . 8. stol. sídlo Pippina II. Písemné doklady o reprezenta ních budovách merovejské doby; otázka vyu0ití antických staveb archeologicky t 0ko prokazatelná.

Archeol. výzkum nám. *Heumarkt* (6000 m²): p ístav, ve st ední dob císa ské zasypaný. V pol. 5. stol. se usazují Frankové v opuzt ném areálu; dolo0eny nadzemní k lové stavby a zemnice z 5.. 6. stol. Osídlení 5.. 8. stol. p edstavovalo ostr vky rozptýlené v areálu antického m sta i mimo n .

Doklady výroby skla, h eben . Na p elomu 7./8. stol. . zástavba zaniká. Dvorcovou zástavbu nahrazují "m stské domy" na podezdívkách nasucho, nebo rámové konstrukce p ímo na zemi. Po obou stranách rozzí ené pozdn ímské cesty vym eny parcely).Vyu0ití ímských stavebních lánk jako stavebního kamene. Domy (odkryto 30 z více fází . trvání 250 let) dosahovaly a0 12,5 x 9 m, byly víceprostorové. Uvnit ohnizt s výmazem, zpevn ná ímskou krytinou. Kolem t chto dom m stské elity . odpadní jámy, latriny, etný sídliztní odpad se zl. skla, kovovými p edm ty, h ebeny; sklá ská pec z 9./10. stol. zapuzt ná do zem , vyzd ná. Domy se budovaly a0 do 10. stol; nenesou stopy normanského pustození r. 881.

Katedrála: dolo0ena archeologicky cca od 500; starzí z 5. stol. zatím chybí.

Baptisterium V chóru. etné kostely *extra muros* (sv. Gereon, Urzula, Severin, Kunibert).

Otázka p e0ívání románského obyvatelstva - dochováno 50 náhrobk ze 4.. 7. stol., nápisy sv d í o p e0ívání barbarizované latiny. Archeol. lze t 0ko tomto obyvatelstvo dolo0it; spíze- emeslné tradice, snad i tradice sloupkových staveb na podezdívkách. V 9/10. stol. osídleno 40 ha. Za biskupa Bruna (953-965) dosv d ena ra0ba mince; tr0ní sídlizt mezi Rýnem a starou hradbou (Alte Markt); v 10. st. opevn no; u0 p ed 953 uvád na *fossa civitatis*, 989 uvád na brána *Kornpforte*, asi v hradb ; opevn ní zni eno asi pozd jzí fází.

Trevír (Colonia Augusta Treverorum) . hradby z poslední třetiny 2. stol. obklopovaly 285 ha. Sídlištní hiát v pozdním 5. a v 6. stol., pak osídlení. Domy sloupkové konstrukce na podezdívkách, též pesn ji nedatovány. Fredegar uvádí, že obyvatelé využívali jako útočiště v 7. stol. amfiteátr. Hradby stály, ale nebyly využívány. Porta Nigra jako vstup do města do 11. stol. Vápenky, jedna zemnice z 1. pol. 10. stol. Rozsáhlé výzkumy, obdoba Kolína. V raném středověku využívána struktura cest, zejména až v 10. stol. Dle J. Piekalského nebylo využíváno v raném středověku zachovnicové osnova antického města. Jádrem se stala katedrála a královské sídlo. Z antické zástavby využitá konstantinovská bazilika jako sídlo krále. Před r. 902 předána biskupovi.

Naprostá vztřina města na území pozdního Německa . v 5.. 6 . stol. tak ka beze stop osídlení, poněkud vztří kontinuita ve Francii, zčásti i v Anglii. Typický jev . středověké a antické osídlení dle vrstva humózní tmavé půdy. Povztřina se udržela určitá kontinuita centrálních funkcí, ada středověkých města se rozvíjela na míst antických (krom uvedených Mohu , Worms, v Rakousku St. Pölten, Tulln, Wells aj.), nebo v těsné blízkosti (Xanten, Bonn). Určitá paralela k vývoji na Moravě po pádu Velkomoravské říze.

Víde

Dosavadní archeologické výzkumy prokazují na vztřině areálu hiát až do vrcholného středověku, s obnovou osídlení lze povztřina po ítat až od první poloviny 12. stol. Vrstva ernozem na troskách římského osídlení. Pouze v severovýchodní části kastelu kolem kostela sv. Ruprechta blíže dunajského břehu lze hovořit o znovuoživení od 9. stol.

Aquincum v Obudě (**Budapeý**) - využíván areál amfiteátru pro postantické osídlení.

Salzburg - římské Iuvavum zničeno již od pol. 4. stol.; za Valentiniana v 60. letech 4. stol. vybudován opěrný bod v areálu pozdního hradu Hohensalzburg, navíc vznikly dvě archeol. prokázané stavby na Dómském a Residenčním náměstí. Snad kontinuitní osídlení . stavba z 5. stol., zesílená intenzita od konce 7. stol. (696 příchod sv. Ruperta . první biskup). Nekropole mj. i pozdní římského obyvatelstva.

Kaple v okrsku sv. Petra . s jistotou z doby před 800, další stavba . Dómský chrám, zasvěcený sv. Virgilem 774. Předpoklad významného sídliště 4.-5. stol., které si ještě v 7. stol. uchovalo centrální funkce; v 8. stol. se mluví o *castrum superius*.

Itálie

Zánik římských měst; v severní Itálii předšlo 70%, v též úpadek ve střední a jižní Itálii, zejména v 6.-8. stol., pak oživení.

Brescia, Verona . dobře archeologicky dokumentovaný předchod k raným středověkým městům.

Brescia . redukce opevněné plochy na jižní straně, zanedbání některých výstavných staveb

Forum s výjimkou basiliky ušlo na přelomu 5./6. stol. upadlo a v langobardské době bylo překryto dřev. chatami a řemeslnickými dílnami, přisluznými snad k *curtis regia*. Současné ale na Z straně vznikaly velkolepé stavby . katedrální komplex a palác. Nejpozději v pol. 6. stol. . velké plochy v centru byly opuštěny; zde vznikly velké zahrady. Využívání zbytků antických zdí jako podezdívek, výše jen dřevohliněné konstrukce. Zástavba 7. stol. . zemnice, dřevěné objekty. Až v pozdní langobardské a karolinské době oživení . stavba kostelů a klášterů (S. Salvatore), též kamenné domy.

ím Ě v literárních památkách 6. stol. . Cassiodorus, z části i Prokopios . snaha o oslavný obraz města za Theodoricha, na druhé straně nepřehnané údaje o pustození, bourání hradeb aj.

V pozdním 3. stol. . stagnace stavebního vývoje. To ovšem neplatí absolutně . aureliánské hradby. Ve 4. stol. zůstával počet obyvatel konstantní. Tehdy . rozvoj výstavby velkých paláců, zvláště domů, které zaujaly i některé veřejné prostory. Velké přijímací haly . od pozdního 4. stol. mluví se v křesťanské svatyni . Přesuny soch ve 4. stol. na ohrazené *forum romanum*.; restaurace některých pohanských chrámů; střední města nabýval muzeálního rázu. Nové křesťanské svatyně vznikaly i na periférii.

Gótský vpád 410; restaurační práce po zpuštění doloženy mezi 410. 425; část staveb ale uš neobnovena. Na rozdíl od ostatních měst si v 5.-6. stol. forum udrželo ústřední postavení.

Negativní dopad . opouští ní aristokratických tvrtí částí obyvatel . odchod na venkov, do Konstantinopole apod. Postupná redukce obyvatel i v blocích in0ovních dom , pokračovala a0 do 11. stol.

Výjimky . bohatý domus na Viminalu ze 7. stol. N které lázně udržovány do po . 6. stol., té0 koloseum jezt fungovalo navzdory postupnému úpadku. etné ruiny, p es n která pole trosk zly nové cesty.

Nástup *intramurálního poh bívání* od 5. stol. Naprosté p evládnutí p íkostelních, stabilních h bitov je t eba klášt a0 do 8. stol., i kdy0 v jednotlivých p ípadech k tomu došlo ji0 d íve.

Stále si udržel význam dálkový obchod, trend v u0ívání starých mincí od 5. stol., v 7. stol. p ísun byzantských mincí. ím z stal monetární.

V 6./7. stol.. po . 8. stol. . nejhlubší úpadek m sta. Jednotlivé ostr vky osídlení mezi ruinami, vznik dílen a domk , jako0 i hrob na starších strukturách v etn fora. Od pozdního 6. stol. byly úst ední stavby, nap . curia, zm n ny na k es anské svatyn . Na foru vznikla svatyn sv. Kosmy a Damiána . k této stavb vyu0ita p ed 530 velká hala v J ásti Forum pacis. Pantheon p em n n 609 v kostel P. Marie a mu edník .

7. stol.- v ím se usazuje pozemková aristokracie, siln jí propojení s venkovem.

Rozpad antické správní struktury . v byzantském okruhu *curiales a honorati* postupn od pozdního 6. stol. st ídání vojenskou, pozemkovou aristokracií; jen na Sicílii a v Neapoli se udržely tradi ní ú ady a0 do 8. stol. Té0 v Langobardy ovládané ásti Itálie probíhal obdobný proces; správa dosazena králem, sídlila ve m stech, konec m stské autonomie. V ím zmizely na po . 7. stol. tradi ní ú ady, instituce senátu a v tzina staré senátní aristokracie. Od konce 7. stol. ovládla ú ady církev, resp. pape0.

Ostia Ě p ístav slou0ící zásobování íma; u0 ve 3. stol. n které tvrti opouští ny; rozšíření n kterých vil . m sto se stává venkovským sídlem bohatých íman . Jezt ve 4. stol. stavební aktivita . zvl. k es anské chrámy; v 5 . stol. za íná intramurální poh bívání, zvl. v postupn opouští ných ve ejných budovách. Kolem 600 existovaly kolem jezt funk ní basiliky prosté zemnice, ty se objevily i v areálu konstantinovského biskupského kostela (termín *squatter occupation*); ten byl v

karolinské. dob opuzt n a vyloupen. Na p elomu 8./9. stol. zaloil pape0 eho IV. nové sídlizt sGregoriopolis%komer ní funkce Ostie p evzal ji0 ve 3. stol. sousední p ístav *Portus*; za Konstantina m sto, ve 4.. 5. stol. jezt ívitální. Mezisklady obilí v d sledku redukce obyvatel íma byly z ásti ji0 ve 4. stol. opuzt ny. Nakonec se vývoj m sta blí0il Ostii, bylo od 9. stol. opuzt no.

Pauperizace m st v Itálii se projevila podstatn í více ne0 na blízkém východ í a v Africe. V Africe . výrazn íjí krize na p elomu 6./7. stol.-, dolo0ena nap . výzkumy v *Kartágu*.

Ran byzantská m sta na Balkán

Výrazný pokles hustoty osídlení v ran í byzantské dob , spíze pevnostní funkce.

Nikopolis (východní Bulharsko) . zalo0ena Trajánem 110; písemn í zmín ína ve 3.. 6. stol.; navzdory destrukci r. 170 n. l. (útok kmene Kostobok í), rozkv ít m sta v severovské epoze; velké m stské domy; dalzí úder ve 3. stol. . Gótové; kolem pol. 4. st. . op ít obnova, ale ji0 jen lokální trh, velké domy nahrazeny domy z d evohlin ínými objekty, spíze zem ílský charakter; v pol. 5. st. m sto zni eno Huny. Kolem pol. 5. stol. obnova, na jihu vzniklo malé opevn íné sídlo, které vyu0ilo jen hradbu m sta na ji0ní stran ía rozkládalo se vn íp vodního areálu. Dva kostely, dílny, sklady; 0ádné pravidelné ulice, velké plochy neosídlené, 0ádné ob íanské domy, málo obyvatel; spíze pevnost a úto ízt í. Do jisté míry se v íak udr0uje osídlení í vn í opevn íní, v p vodním antickém areálu. Opuzt no na po átku 7. stol. a nahrazeno m stem Tarnovo (antická Zikideva), které od zalo0ení na po . 6. stol. p estálo v zechny nep ízn í osudu a stalo se ve 12.. 14. století centrem tzv. 2. bulharské íze.

Výzkum zázemí . zem ílské centrum **Gradiýte**, 11 km od Nikopole, vznik kolem 400, po0ár na konci 5. st., obnova a trvání do poslední ítvrtiny 6. stol.; velké sklady obilí; hlin íné domy; druhotn íu0ité kameny z ímského akvaduktu. Zázemí pro byzantskou pevnost.

Cari in Grad, Srbsko; 4.- 6. St.; 20 ha (akropole 8 ha), výzkumy Dolního m sta, zástavba vícedílných dom ív n íkolika (3) fázích, spodek kameny na hlínu, horní íást nepálená hlína, d evo.

Byzantská města na P edním východ

Malá Asie . **Ephesos**: výzkumy rakouské univerzity; antické město postiženo etnými zemětřeseními v 3. stol., plenění Góty, přibývalo areál v troskách; v pol. 4. stol. opatřena stabilizace, opravy veřejných budov; zanášení přístavu nánosy říčky Cayster; pozdní antické centrum blízko přístavu; od 5. stol. úpadek veřejných budov, druhotné zastavování (gymnázium, agora), celé město téměř v troskách, druhotné používání dekorativních prvků, zčásti opatřeno dekorací, v pozdní antickém areálu. V 6. stol. jezdělo snad kolem 70 tis. lidí (v antice 250 tis.). V 7. stol., bylo pozdní antické jádro opevněno. Výstavba etných kostelů z ant. trosk, byzantský palác . město i malou lázeň se třemi bazény, avšak nerespektoval starší antický blok; plán zástavby 7. - 9. stol. . blok antických domů zastaven pouze po jedné ulici menšími provozy, mlýny, dílny; velké lázně nahrazovány menšími provozy; poutnické centrum . kult sv. Teodora; dovoz keramiky jezdělo v 7. stol.; osídlení až do 14. stol. dobře rozpoznatelný horizont 11. stol. Jezdělo v 7.- 9. stol. významný přístav; v pozdní fázi byl n jakou dobu snad přístupný umělým kanálem.

Anatólie: Amorium, osídlení 6.- 11. stol., nejlépe díky plozným výzkumům poznána kontinuita provinciálního byzantského města. (výzkumy 1987-2012). Dolní a horní město (75 ha, z toho Horní město 5 ha), lázně, obytné komplexy kostely.

Sýrie: Androna (Al Andarin), město archeologicky zkoumané v poušti, 1,6 km², již římská stanice na obchodní cestě z Chalkis do Palmýry, téměř osídlení v 6. stol. využívalo jezdělo Araby v 7. stol. (islámská lázeň), známá jezdělo tehdy produkcí vína; velké rezervoáry na vodu (suché země dluhiny/pšenice, olivy, víno/, zavlažování . roční srážky do 300 mm); zpracování kovů a sklářství. 11 kostelů, jádrem pevnost . kastron; víceprostorové hliněné domy, patrové, s mozaikami. 2 pásma hradeb z bazaltu, mezi nimi zástavba. Zkoumáno i zemědělské zázemí. Nejpozději ve 13. stol. opuštěna.

ernomoie . **Cherson** (Chersonésos) na Krymu, zčásti překryt Sevastopolem, část na nezastavěné ploše; dlouhodobě archeologicky zkoumané město, ecké poátky, v klasické době polis s demokratickým zřízením, později (2. stol. př. n. l.) v závislosti na Bosporském království. Kontinuitní osídlení až do středověku (ecký chrám, římský amfiteátr). Opuštěno ve 14. stol. po zemětřesení nebo tatarském útoku, na poč. 15. stol. už jen osídlení kolem přístavu. Byzantské město . 30 ha, opevněno 3, 5 km. Zástavba v blocích zůstala z pozdní antiky i v byzantské éře; v centru akropole.

V ran byzantské době msto mlo akvadukt, cisterny a lázn . V 8. . 10. stol. . rozkv t, p estavby; nekropole vn m sta. Sídlo biskupa , pozd ji arcibiskupa. Výzkum pozdn byzantského obytného komplexu- krom farních kostel etné malé kaple s rodinnými hrobkami, po dvou a více v ka0dém bloku. P dorys L nebo U kolem dvora; plocha jednotlivých dom asi 50. 200 m², v tzinou 130. 150 m². Výrobní a obytná ást. ásté sklepy, v p ízemí dílny, obytné místnosti v pat e.

Byzantská m sta na p edním východ si v 5./6. st. podr0ela jezť antický ráz; krize 7. stol. . redukce m stského 0ivota. Severosyrská m sta **Antiochie a Apameia** . úpadek a0 v pozdním 6. stol., ruralizace.

Afrika . 4. stol jezť vysoká úrove , v 5. stol. . rozsáhlé zm ny, transformace mentality (k es anství); od pozdního 6. stol. úpadek, *squatter occupation*. Po dobytí z rukou Vandal - výstavba velkých pevností uprost ed m st. **Kartágo** . výzkumy prokazují úpadek a0 od pozdního 6. stol.; výrazné césura se projevuje a0 v d sledku arabského dobytí, opouzt ní antických m st.

Jedno z posledních m st antického rázu . **Abú Mína** u Alexandrie, 20 km od mo e; zalo0ena asi na po átku 2. stol. n. l., dobytí sásánovskými Perzany; ruralisace a0 po arabském záboru 639-640. Církevní stavby, 0ádné divadlo. Centrální okrsek s basilikou, lázn , správní budova; jinak hustá zástavba z nepálených cihel. Uli ní sloupová kolonáda- tradice císa ského íma, snad z. 5. stol.

asn st edov ká sídlíyť ran m stského typu na území n mecké íye

Výrazný znak ady z nich - jde o sídla p edstavitel moci; z toho vyplývaly d le0ité impulsy k jejich rozvoji (hrady, falce, biskupská sídla, kláztery).

Další skupina sídliz . centra námo ního obchodu, tzv. emporia

Rozvoj trhu

Královský tr0ní, mincovní, celní regál; jeho prop j ování vrchnostem. K tomu n kdy p istupoval tzv. Bannrecht v míst trhu - právo zákazu a p íkazu. Nejstarzí p íklad . 833 pro opatství **Corvey**. Jezť v 9. stol.- Brémy, Osnabrück, Herford, Würzburg, Esslingen. Vrchol ud lování tr0ních výsad . kolem r. 1000; v té dob v N mecku ji0 200. 300 trh . Trhy byly denní a týdenní; na po átku 10. stol. poprvé slyzíme o trzích výro ních.

Merovejské období - msta p estala být samosprávnými útvary . poz statky municipálního z ízení dosv d eny z dnešní Francie. Hlavní slovo ale za ala mít vrchnost . hrab , biskup apod. Obyvatelstvo se stávalo ze svobodných obchodník a bu svobodných i nesvobodných emeslník .

Karolinské období . hrab se stal správcem území, 0upy. Vznik biskupských "dómských hrad " . Význam svobodných obchodník , provozujících zejména dálkový obchod. P esun t 0izt obchodu na sever, zejména mezi Seinou a Rýn; vznik sít p ístavních sídliz p i Severním a Baltským mo í, vazba na významné evropské toky (Seina, Maas, Rýn, Dunaj, Labe). Zmínka o obchodnících cestujících do slovanských a avarských území v Diefdenhofenském kapitulá í . 805. Významné sv dectví o obchodu podávají celní tarify, pro Dunaj zvl. raffelstettenský tarif z r. 903. Obchodníci sídlili uvnit raného m sta, a na ja e se vydávali na cesty, seskupeni v tzv. hansy a gildy (p íse0ná spole enstva). Obchodníci stáli pod ochranu královského privilegia zvaného "Munt"; první dochována z let 825 a 828. Za tuto ochranu museli odvád t poplatky do královské pokladny. Byl jim p edstaven tzv. královský vyslanec (té0 *prepositus negotiorum, prevôt des marchands, comes vici* ve Ťlesviku v 9. stol., *hansegraf* v ezn , Flandrech apod.) Tito tzv. královští obchodníci byli osobn svobodní, po0ívali výhod tzv. královského míru a královského franského práva. Vedle toho existovali obchodníci, podléhající nap . biskup m, v 9. stol. dolo0eni nap . v Pasov , p ípadn í klázterní (Prüm). Nebyli osobn svobodní na úrovni královských obchodník . V karolinské dob nelze jezt hovo it o vzniku obce v sídlizti, jen na cestách existovala uvedená spole enstva. Na tato sídlizt se nevztahovaly imunitní okrsky kolem sídel církevních institucí. Námo ní obchod do zna né míry v rukou Frís , jejich0 centrem se stal **Dorestad** (753 uvedeni v St. Denis, sou asn v Londýn a Yorku). P ed r. 786 byli usazeni v Mohu í, kde obdr0eli nejlepší ást m sta, tj. rýnský b eh. Dorestad zni en r. 863 Vikingy. Na pozd jím n meckém území byla d le0itá obchodní cesta tzv. Hellweg z Kolína nad Rýnem ve dvou v tvích do Magdeburku . P ísemný doklad . klázter Cemtula . Saint Requier v Pikardii . 831 0ijí obchodníci a emeslníci ji0 mimo areál kláztera, ve zvláztním sídlizti. První tr0ní privilegium východn Rýna . pro opata z **Corvey** . uvádí se zde ji0 *slocum mercatonis*% 836.

V *ottonské* době se královská ochrana, tzv. *Munt*, vztahovala na veškeré obchodníky v privilegovaném věku. Tak r. 965 dal Otto hamburskému arcibiskupovi privilegium pro brémské obchodníky. Listina má 2 části, první obsahuje tržní privilegium, druhá ochranu pro kupce z Brém. Období 975 pro magdeburské obchodníky. Poplatky králi obdobně jako v období karolínském. Již v této době bylo právo výběru poplatků ponecháno vrchnostem, např. od Otty III. abatzi z Quedlinburgu. Rozvoj obchodnických gild, které jsou nyní typickým jevem obchodnických sídel; poprvé doloženy 1020 v Tielu, koncem 11. stol. známá statuta z St. Omer a Valenciennes. Jejich významným znakem jsou společné oslavy a soud, doložený např. 1021 - 1024 pro trevírské obchodníky. Gildy měly svého představeného, jmenovaného králem (*prepositus negotiatorum*). V 11. stol. byl však často tento představený volen obchodníky samotnými. Kolem pol. 11. stol. dostala gilda další pozemky, k těm, které jí byly propůjčeny na konci 10. stol. Vystupovala tedy již jako právnická osoba, tedy obec (srov. *vicus Teutonicorum* v Praze - uzavírá s panovníkem dohody kolektivně). *Ius mercatorum* spočívalo na personálním principu. Teprve v 11. stol. se podařilo lokalizovat. Sestávalo z královské ochrany, svobody obchodu a pohybu, celních osvobození, úpravy poplatků. Obchodníci mohli nosit zbraň, ale nebyli povoláváni do armády. Obchodnické právo zahrnovalo též právo vlastnit nemovitý majetek s možnostmi odkazu, o čemž svědčí např. tradiční knihy církevních institucí. Z používání poplatků platili jiní. Obchodníci se nemuseli podrobit božímu soudu. Právo obchodník nevyjadřoval soudce, ale jen gilda, znalec obchodního práva. Dle novějšího bádání byly obyvatelé sídel s tržním právem osobně svobodní, nově přichozí prosazovali svobodné propůjčení poplatků (Gent již 941, Naumburg 1041).

Trhy době *ottonské*. písemně nedosvědčeny z některých římských měst, ale podle jejich vzoru byly udělovány novým lokalitám. Termín *forum*, nastal již *mercatus*. Vzestup významu lokálních trhů, na který přicházeli výrobci z blízkého okolí; vzrůst významu trhu s potravinami s růstem obyvatel centrálních lokalit.

Ježt v 10. stol. máme nedostatek zpráv o svobodných řemeslnících; naprostá většina byla závislá na svých pánech. Nicméně zejména v bývalých římských městech se svobodní řemeslníci objevují; např. v privilegiu pro Worms r. 973 se hovoří o *negotiatores vel artifices*, o svobodné výrobě též Otto III. r. 999 pro Villingen. Lze předpokládat, že existovali řemeslníci v postavení privilegovaných svobodníků;

jezt r. 1075 slíbil opat z Reichenau dvorským městem v lokalitě Allenbach, což je iní obchodníky.

Výše popsaný vývoj vytvářel takto předpoklady pro zásadní změny, které přinesl přelom 11./12. stol.

Prostorový vývoj v podhradí opevněných ústedí, často tzv. dómských hrad náležících církvi, vznikají městemnicko-obchodní sídliště, z nichž jedno se posléze stalo krystalizačním jádrem dalšího vývoje k právnímu městu.

Ještě karolínská doba nevyužívala předlohu římské opevnění, zprávy o bourání. Změna v době ottonské; první náznaky už v poslední čtvrtině 9. stol. (Worms, Langres). Na která stědovala města využívala římské opevnění. Kolín, Regensburg), jiná sice respektovala jeho principy, ale tak jako nic z něj nechovala.

Příklady

Města s kontinuitou do římského období

Kolín n. Rýnem. Pokračování raně středověkého vývoje. Opevnění k římské hradbě přistavěna r. 1006 na jihu fortifikace uzavírající tzv. Oversburg, na severu obdobně tzv. Niederich, menší rozšíření na západ kolem kostela sv. Apollonia. Přibližně kruhový perimetr hradbě přiléhajících se k Rýnu vznikl až do r. 1179; hradby uzavřely areál 400 ha včetně všech suburbánních sídliště. Dle pramenů zlo nejdivočevala přikop, kolem 1200 stojící v čele a brány spojeny hradbou. Raně středověké královské sídlo v areálu tzv. *praetoria*. Vnitřní antických hradbě 6 klášterů a kostelních fundací.

Praetorium z římské doby se stalo jednou z rezidencí franských králů a později karolínských úředníků.

Za biskupa Bruna (953. 965) dosvědění ražba mince; tržní sídliště mezi Rýnem a starou hradbou (Alte Markt); v 10. st. opevněno; už před 953 uváděna *fossa civitatis*, 989 brána Kornpforte, asi v hradbě; toto opevnění zničeno asi později fází.

Regensburg (Rýzno). Od konce 7. stol. písemně dosvědění sídlo bavorského vévody, využívaní opevnění římského kastelu (765 zpráva o nedobytné pevnosti); 739 biskupství, od konce 8. stol. karolínská falc; palisádové opevnění v zásepu přikopu římského kastelu. Kostel *Niedermünster*. první stavba z konce 7. stol., v 8. stol.

obklopena h bitovem . asi kaple falce. Biskupský dóm sv. Petra. Kolem etné kaple, zvl. Vzech svatých z pol. 12. stol. Vn jihozápadního okraje n kdejšího tábora . kostel Sv. Emmerama s benediktinským klázterem; dalzí kostely. Doklady d ev né zástavby z 8. . 10. stol. . k lové jámy apod. Významné rozzí ení osídleného areálu n kdejšího tábora na západní stran , tzv. *Nova urbs*; opevn ní dolo0ené r. 920, tzv. Arnulf v p íkop, dvojitý. Asi d evozemní fortifikace chránila areál a0 do pol. 12. stol. Následné opevn ní z té doby op t s dvojitým p íkopem, p edsunuté o 150 m vn , tehdy op tné rozzí ení m sta.

Ulm Ě u0 za Konráda II. kolem 1060 mincovna; v této dob v p edpolí falce trh a p ísluzné sídlizt . Výzkumy na Münsterplatz - osídlení 8. - 9. stol.; nejasné, kdy se toto sídlizt odd lilo od falce p íkopem. 1131 uvedeno oppidum a falc; archeologicky zjizt no nejstarzí opevn ní asi z 12. stol. . p íkop s p ísluzným valem; nové opevn ní tého0 typu v 12./13. stol.

Duisburg . po átky ve 2. pol.8. stol., kolem 1000 valové opevn ní vycházející od falce a obklopující tr0ní sídlizt , tvo ící zna nou ást pozd jzího m sta. P íkop o z. 6 m . 9. stol., kamenná hradba falce nejpozd ji z 10. stol., ovál 120 x 180 m. Trhová osada fríských kupc , uvedena 883 v souvislosti s útokem Viking . V 9. stol. osídleny terény na Z, S i V od hradu. Alte Markt mezi starým b ehem Rýna a hradem . vrstvy vytvo ené u0íváním tr0izt od 8. do 19. stol. V plochách kolem tr0izt zástavba - zemnice, jámy studna. Severn hradu . kulturní souvrství o mocnosti 2 m s keramikou 9. . 10. stol., stopy zpracovávání kovu. Alte Markt, Beckstrasse . u0 osídlení od 5. stol. Husté ran . a vrcholn st edov ké (myslí se p ed 1200) osídlení v S ásti m sta p i Rýnu.

Falc nejpozd ji z 10. stol. . ada sálových staveb. etné zemnice od 10. stol.

Opevn ní areálu kolem falce, výrazné rozzí ení areálu v 11. stol., nové opevn ní.

Nezem d lské funkce p edhradí ottonských falcí . p íklady *Tilleda, Werla, Helfta*.

Gebesee (dvorec) Ě severní p edhradí . 350 zemnic lze p edpokládat, ka0dá 5. 6x obnovena; zkoumáno 235 t chto objekt ; ji0ní p edhradí . velké halové stavby.

Celková rozloha 5,6 ha. Dat. pol. 10. stol. a0 p ed 1171; vrchol do 11. stol., do0ívání osídlení ve 13. stol.

Würzburg

Hrad vznikl na návrží u eky snad již v 7. stol.; plocha 0,9 ha; na hradě kostel P. Marie, od pol. téhož v ěku biskupský. Nejpozd ěji od 2.pol. 7. stol. mezi opevn ěným sídlem biskupa a kněžete (ěasné královské sídlo nezjist ěno) . vzniklo u paty ostroěny podhradě na ploze 5,2 ha s d ěvohlin ěným opevn ěním z 9./10. stol. Uprost ěd stál klášter sv. Bernarda. Zástavba ě. zemnice s d ěv. st ěnami. Na ěsti hradu na západ od palatia ě. d ěv ěná zástavba 40 sloupověch dom ě. Zhloubeně 0,6. 1,80 m., dat. 1.pol. 10. stol., ěmeslnickěy charakter.

Na pravěm b ěehu Mohanu proti hradu trěn ěmeslnickěe osědleně v 6.. 7. stol. ě. 500 x 800 m; areál byl menzěi nepatrěn ěe vrcholěn ěst ědov ěké m sto 8.. 9. stol.; intenzifikace osědleněi, nedosp ělo vězak k sev ěně zástavb ě. Sem bylo v 8. stol. p ěneseno biskupstvěi, věstavba sakrálních staveb. Uě od 814 ě. privilegia obchodněi a celněi, poslěze raěba mince uě leněe biskupovi. Katedrála s po ěátky na konci 8. st.; starzěi kostel P. Marie; pěsemněe doklady dělkověho obchodu od 9. st.; věyro ěněi trh spjatěy s kultem sv. Kiliána v 9. stol. (městněi mu ědněik); 1030 trěněi, celněi a mincovněi právo. V 11. stol. uě opevn ěně celěho areálu o ploze 42,6 ha zd ěnou hradbou m ěstskěho typu.

Paderborn - zaloěen na měst ěni ěněe saskěe osady r. 776, biskupstvěi 799; nejstarzěi hrad ě. falc asi 776; dva spojeněe obdělněiky, plocha 6,1 ha; d ěvohlin ěněe opevn ěněi, po zněeněi Sasy 778 ě. kamenná ze ě. Nov ějzěi poznatky ě. od po ěátku zde bylo kamenněe opevn ěněi, věyjimka mezi ostatněimi saskěymi biskupskěymi sídly. Areál děmu ě. zemnice a povrchověe sloupověe stavby ze saskěho obděběi. Rozsáhlněe p ěstavba hradu na po ěátku 11. stol. ě. nová katedrála, domy kanověněik ě, p ěstavba karolinskěho paláce. Na jěh od hradu vznikla v 9. stol. osada zvaná oppidum; od 10. st. kostel sv. Pankráce, nazěvaněy aě 1058 ecclesia forensis. Zástavba se rozvějela p ěi obchodněi cest ě Hellweg, jěěn ě trěizt ě, pozd ěji po obou stranách, d ělila se na parcely. 1183 ě. zd ěněe opevn ěněi obklopilo 62 ha.

Osnabrück ě sídlizt ě na Z ěterase ěky Hase; jěadro 60 ha ě. 5 ostr ěvkovitěch vyvězenin v luhu. Okrsky osědleněi: areál A jěěn ě brodu p ěes ěku Hase, 6 ha ě. zde děm sv. Petra s opevn ěným areálem děmskěho hradu a dvoudělněým imunitněím okrskem (786 zasv ěeněy biskupskěy kostel), okrsek B ě. věyzina o ploze 0,85 ha, kostel P. Marie z 1. pol. 11. st., 23 ha; C ě. areál jěěn ě A, kostel sv. Kate ěiny kolem 1200; D ě. věyb ěek dolněi terasy na úpatěi Westerbergu, plocha 12 ha; E ě. 127 ha, jazykověitěy věyb ěek dolněi terasy, kterěy spojuje územěi m ěsta s vyvězeninami na jěhu. Zde kostel

sv. Jana z raného 11. stol. Tróní sídlizt v okrsku B t sn západn vedle dómské imunity; trhový kostel P. Marie; společné opevnění nejasného stá í. Do 12. stol. 102 ha opevnění plochy. Postupné odvodování a vysuzování luhu . v prostoru Starého M sta (Altsstadt) již mezi 1000 . 1200, v prostoru Nového M sta (Neustadt; kolem areálu E) byl vysuzen a0 v novov ku z ásti a0 v 19. stol. Nejstarší osídlení . p íkop severn dómu, fragment snad plenty opevnění, v zásypu hroby kolem 800 a n co pozd jí. Souvisí s opevněním plochy kolem 0,5 ha kolem misijního kostela.

Dómský hrad . pat í s Paderbornem, Mindenem, Brémami, Bardowickem, Verdenem, Halberstadtem, Hildesheimem a Hamburgem k síti biskupství založených Karlem Velikým v dobytém saském území. 1. fáze opev. dómských hrad . d evohlin ně hradby, velikost 1. 6 ha. V 9. stol. . rozšíření opevněného areálu k jihozápadu. Nejstarší poh by kolem dómu z 1.pol. 9. st. severn dómu, mladší h bitov pokračující do 11. stol. . západn chrámu, doprovázeného klásterem. V prostoru staršího dómského h bitova . ve 2. pol. 9. stol. vznikla reprezentativní zd ná stavba biskupského paláce. Vnit ní zástavba Domburgu z 9./10. st. . sloupové stavby, zemnice, jámy, studny, zbytky kulturní vrstvy . na t ech nalezištích kolem dómu.

Osídlení vn hradu. Areál B . nejd íve h bitov ze sklonku 8. a z 9. stol. v blízkosti mladšího mariánského kostela. Následn poružen osídlením založeným plánovit v adách; 6 m široký a 60 m dlouhý. areál z oválných jam, strmé st ny obloženy výpletem . zásobní funkce. Stávaly asi v prostoru sloupových dom okapov orientovaných k Marktstrasse o z. 5 . 6 m . zni eny mladšími domy se sklepy téo orientace. Severn areálu jam, paraleln k Markstrasse, v odstupech 5 . 6 m, zemnice a jednodlní sloupové stavby. Více fází, superpozice. Datování . mladší. ne0 hroby zaniklé ve 2. pol. 9. stol. a starší ne0 mariánský kostel z 1.pol. 11. stol. a p ísluzný h bitov. Na jižní stran Markstrasse . výzkum jen v zadních ástech dvork Markt 4, 5 a 8/9; **doklady prvních okapov orientovaných dom jíž v 1. polovin 11. stol.** Marktstrasse . byla ástí zjevn nov založené cesty, která spojovala Domburg západním sm rem s obvodní cestou.

SZ ást areálu dolní terasy A . Jakubská tvr . Malé výzkumy; 2 sloupové stavby o zí ce 5 m, dat do 10. . 12. st., další lokalita vícefázové sloupové stavby se ztítovou orientací z 10.. 12. stol. Církevní stavba, asi sv. Lambert, možná již ze záv ru 9. i po átku 10. stol.

JV dómu . mj. t i studny, dendrodata 772 . 911, 1112. Jde o okraj luhu eky Hase, asi p ístav, p ístavní trh s kostelem.

Zásadní impuls znamenalo privilegování vrchnostenského trhu 1002 Jind ichem II., spojeno s clem a právem mincování. Privilegium se týkalo nejen tr0izt na dolní terase B, ale i sídlizt ve tvrti sv. Jakuba (SZ ást dolní terasy A). Vysuzením luhu kolem píse né duny B vzniklo suburbium o ploze 3,5 ha. Bylo zaslepeno rameno potoka Poggenbach; zastavení p ísunu vody umo0nilo zapln ní poto ního luhu (výzk. Markt 4/5, 8/9). Západn dómského hradu - Mariánský kostel jako tr0ní a obchodnický, poh ebizt cizinc , obvod trhu . Marktstraße, Hasestr., husté osídlení emeslník a obchodník . 3 fáze kostela, po átky 10./11. stol.; fáze II a III . nále0í k soudobým malým vestfálským kostel m s obdélným chórem. Ji0n kostela 120 hrob , z toho 1/3 v kamenných sk í kách; hlavn 11. stol., menzina 12./13. stol. V hrobech 2. pol.10. . 1.pol. 11. stol. . kruhové spony. Mariánský kostel . obchodnický asi ji0 od zalo0ení v 1. polovin 11. stol., poprvé uveden jako farní 1177, 1218 . *ecclesia forensis*.

Marktplatz ji0n Marienkirche- nabyl své podoby a0 stavbou nové radnice na p el. 15./16. stol., do té doby z ásti zastav n, z ásti jako h bitov. Tr0ní funkci plnila Marktsrasse, jdoucí a0 do 10. stol., patrn i v 11. stol. zalo0ená Hasestrasse, snad i Jakobstrasse a Kornstrasse.

Další p íklady biskupských sídel . **Hildesheim, Münster, Augsburg, Halberstadt, Brémy, Hamburg**

Magdeburg Ě první zmínka o hradu z r. 805; plocha 2 ha; p estav n v 1. polovin 10. stol., celnice na slovansko-franském pomezí. Západn od od paláce . 40 sloupových dom , zahloubených. 0,6 . 1,8 m. Doklady emeslné innosti. Snad vztah k poh ebizti, které p edchází katedrále. Restrukturalizace od po . 11. stol.. areál se stal arcibiskupskou imunitou. Rotunda P. Marie, 1017-1018 spojena s novým klásterem Panny Marie, p i n m d ev ná zástavba z 11. . 12. stol. Nejstarzí osada ji0n hradu; nejstarzí kostel sv. Ět pána vysv cen biskupem Pilgrimem z Halberstadtu r. 827. Neznáme tr0izt ani rozsah a strukturu kupecké ásti asného m sta. Nicmén obchod a emesla se soust e ovaly hlavn v okruhu osad pod hradem. V 9. . 10. stol. . hlavní význam m lo podhradí le0ící severn hradu, s kostelem sv. Ět pána; od 11. stol. severní ást m sta s kostelem sv. Jana; v J ásti

m sta Oidovztí kupci. Sou ástí aglomerace i agrární sídlizt Frohse, Rottersdorf. Severní ást asn m stské struktury M. - od 10. st. kostel sv. Jana - 10. st.; v 11.-12. St. nazýván *ecclesia mercatorum* i *ecclesia forensi*. Kolem kostela rozvoj osídlení zvlázt od 11. stol., obdobná vrstva západn kostela . asi na míst pozd jzího *Alte Markt* . p v. trOizt od 11. stol. Západní ást . na sever od hradu a katedrály . slab ji osídlená; zjizt na rámová konstrukce na podezdívkách z 11. stol.; nejasný vztah k osídlení u sv. Jana. Židovská osada dolo0ena zatím jen v písemných pramenech. Magdeburztí obchodníci byli osvobozeni od celních poplatk v Kolín n.R., Bardowicku a Mohu i.

Höxter Ě Corvey. Jde o dv odd lené osady tvo ící jednu sídliztní aglomeraci, umíst ny na trasy nad inundaci; p ísluzné k opatství Corvey (Sv. Ÿt pána a Víta, zalo0eno 822 jako ízské opatství; 833 mincovní, celní a trOní právo) a p i brodu p es Weseru (**Höxter**). Samotný areál kláztera byl opevn n, 8 ha. **Corvey** . 9. stol, trOní kostel sv. Petra, 15. 20 ha. Opevn ní a0 ve 12. stol. . p ehradný val, který uzav el i klázterní areál, dohromady 55 ha. Zpracování kov . 2.pol. 11.- po . 12. stol. . rozzí ení osídlení, klázter te obklopen zástavbou. Zánik m sta po zni ení 1265.

Höxter . od 8. stol.; úst ední bod . kostel sv. Kiliána, zal. 780. 800 na míst spálené saské osady. Most 115. 2. pol. 11. stol. rozmach, postup zástavby podél cesty Hellweg sm rem ke Corvey.

Území západofrancké íye . výrazn jzí kontinuita antických m st, zejména biskupských sídel; etné zprávy v kronice eho e Tourského v 6. stol. I zde redukce osídlení v5.. 7. stol.

St. Denis severn Pa íye Ě pozdn ímské osídlení 4. 5. stol. spíze rurálního rázu, ást poh ebizt , dílna výrobce jehel. Malý rozsah. Snad mauseoleum na míst basiliky, ta vystav na ve 2. pol. 6. stol., karolínská p estavba 768. 775. Kolem rurální osídlení, sloupové domy na parcelách odd lených Olábky. Nestabilita prostorové struktury osídlení. Doklady Oelezá ství, zpracování drahých kov . Poh ebizt z 8. stol. Ra0ba mincí. V 9. . 11. stol. existence opevn ného sídla (869 opevn ní), castellum, kolem basiliky. Po . 11. stol. vznik kláztera. Vznik sídlizt sburgu%kolem, emeslnické dílny.

V kontextu normanských vpád po 869 opatství a emeslnické sídlizt spole n opevn no; od pozdního 8. stol. falc. Opevn ný areál 400 x 500 m, 15 ha. Osídlení m lo zemnice a parcelní Olábky, od 9. stol. Pozd jzí m sto v areálu opevn ní.

Emporia

Fríská a skandinávská obchodní centra (též *wik*, *portus*)

(

Obchod podél atlantického pobřeží . oživení v 7. stol., do počátku 9. st. v rukou Fríků . Na jejich území ležela emporia Dorestad, Domburg, Medemblik, Witla; ve vých. Frísku v 8.. 10. stol. Eden. Tato sídliště . vedle obchodníků též emesla. Výroba a provoz lodí. Fríské kolonie v porýnských městech 9. stol. . Kolín, Mohu , Duisburg, Worms. Též ve Haithabu, ve Skandinávii . Birka. Z Porýní vyváželi víno; vozili s sebou badorfské amfory. Produkovali . nebo jen zprostředkovali . *spallia* Fresonica% kvalitní tkaninu, kterou Karel Veliký daroval chalífovi Hárúnovi al Razídovi. Oslabení v důsledku vikingských vpádů . zánik Dorestadu, nicméně v Porýní si udrželi význam obchodem se střední a východní Evropou. Frísové profitovali z integrace do franského státu.

Spojení Balt . Orient; důležitým impulsem byl vznik stabilizovaného státu Chazarů v 8. stol. Nástup islámských mocností v 9.. do konce 10. stol., pak úbytek, přesunutí trasy ze směru Balt . Orient na Balt . Byzanc. Propojení významných emporií. Komodity exportované evropskými obchodníky na Přední a Střední východ: zbraně , otroci, kožeziny, med, vosk, jantar; mince za stříbrné mince a zperky (poklady sekaného stříbra), koření, látky (hedvábí). Na konci vikingské doby v 11.stol. se skandinávský obchod ve východní Evropě redukoval na Novgorod (linie Gotland . Schleswig).

Emporium (v 9. stol. též *portus*) Ě obchodní místo, nemá ale právní historickou náplň . Objevuje se jako termín pro obchodní sídliště až do 12. stol. V listinách vzácně (Dorestad 847). Termín *wik* . zříká význam, sídliště , nejen obchodní; obdobně i latinské *vicus*.

R. Hodges rozlišuje tři typy emporií vyvíjející se chronologicky, vztahuje se především na oblast franské říše, anglosaské Anglie: *Typ A*: (konec 6. st.. 675 n. l., v nichž oblastech později, např. Haithabu-8.st.): charakter periodických trhů na hranicích, vztahovaná na pobřeží, navzdávována dálkovými obchodníky sezónně ; rozptýlená zástavba ve skupinách objektů , asi i stany. (Dorestad, Löddeköpping v jihovýchodní části); jsou malá, do tří hektarů . Obchod prestižním zbožím. *Typ B* (675 . 775/790 n. l.): maximalizace sezónního obchodu, kontrola vládců prostřednictvím úředníků , podíl dánského krále na vzniku Haithabu, na němž doloženy královské

rezidence . Londýn; již trvalá sídlizt m stského rázu; Hamwic (45 ha), Dorestad, Haithabu. Velká rozloha. Obývána zejména emeslníky, otázka místa pobytu obchodník nejasná. Tróní systém, nutnost vým ny se zázemím (potravin), ochrana a vymezení majetku (nálezy zámek a klí). Představa o práci emeslník pod dohledem v kolektivních dílnách.

Typ C (793. 850 n.l.). Pokles významu emporií s rozvojem regionálního obchodu; emporia typu B opuzt na a nahrazena regionálními centry, n která se výrazn rozvíjela ve správní centra s velkým politickým významem, tzv. *solar central-places*. Cizí obchodníci je navztovali, a ležely na dálkových cestách i nikoliv. ástá ve vikinské Skandinávii a Irsku. Nová st ediska ásto blízko starzích, nap . Quentovic nahradil Dorestad. V emporiích žili také p ísluzníci vyzví vrstvy.

Podle Callmera (2007) po 970 . zm ny, výrobní prost edí emporií kolabovalo, sí se ocitla v krizi. Za átek další fáze urbanizace. N která ale fungují dál . Wolin, Hedeby. Centra záv ru 10. a 11. stol. diferencovaná, obtíóné srovnávání. Lze rozlízit:

- 1) velká centra (nad 10 ha) . kontinuita stylu politických út edí ran jích období. ást obyvatelstva se živí zem d lstvím, též z ásti cestující emeslníci. Tato centra . dále od pob eží.
- 2) Velká centra pokračující ve stylu emporií. Ulice paralelní s pob ežím. Církev, n kdy prezence krále i místního vládce.
- 3) Malá centra pod 120 ha s n kterými m st. prvky, vázaná na královskou administrativu i církevní i obou. Nevyvíjejí se předchozích.
- 4) Malá centra pod 10 ha s m stskými prvky, vazba na krále, církev i lokálního pána. Slabé vazby do minulosti před 10. stol.

Emporia ve skandinávském a franském prost edí- parcelace, ulici soub ōné s pob ežím

Raná emporia ve Skandinávii:

3 fáze urbanizace v S Evrop (Callmer 2007): 1. fáze: politická centra objevující se již v období st hování národ , nízký stupe urbanizace; 2. fáze . emporia utvo ená v 8. stol. vysoký stupe urbanizace, jde o fenomén stojící mimo sféru regionální moci;

tyto dvě tradice vedle sebe do 2.pol. 10. stol. 3. fáze- 11. stol. Iniciativa královské moci, úloha církve

Gudme . 4.. 6. stol.: na V straně ostrova Funen v Dánsku, 40 ha, přístav, kulturní centrum

Uppakra v nejjižnější části Švédsko u Sundu. Vztahuje se k Gudme, kulturní dům, kontinuita od rané doby římské do pozdního 10. stol.

Tato stěna má rysy v uspořádání, méně ve stylu života. Vazba velkých center s menšími a sídly lokálních elit.

Ribe ě na Z pobřeží Dánska, 5 km od Severního moře, na Sběhu řeky Ribe, mimo středověké jádro města. Po páteř na poč. 8. stol. rozmach 9. stol. Zástavba podél jedné ulice. Ohraničeno mělkým příkopem. V 10. stol. opevnění. dříve byla hradba, zástavba té doby neznámá. Biskup 948. Jediné vikingské město s trvalým osídlením podnes.

Århus

Dánsko; poprvé uveden 948; z 11. stol. runové kameny; jádro u ústí řeky vzniklo kolem 900; hradba s příkopem obklopovala 4-5 ha, z 10. St. Zástavba . zemnice; kostel sv. Mikuláše. Výstavba ve 13. stol.

Helgö

Lokalita na ostrůvku při ústí Mälarského jezera, 30 km Z od Stockholmu. Osídlena od středověku národů do doby kolem r. 1000. Sloupové stavby, zemnice. Doklady zpracování kovů; dálkový obchod . mj. soška Budhy z 6. stol. severoindického původu. Poklad zlatých mincí již z 6. stol.

Birka ě švédské centrum obchodu již kolem 800; v pol. 10. stol. přístavový val, nad sídlištěm útočný hrad. Uvedena 865/876. Největší přístav východního zbroje, transitní přístav vedle Haithabu. Příčina zániku . zanesení přístupu do fjordu Mälars, začal se využívat vstup východněji . to vedlo k favorizaci Sigtuny.

Sigtuna Ě vznik v 10. stol. p i na sever vybíhajícím fjordu Mälarského jezera p i Baltském mo i (řvédsko); nahradila Birku; úpadek ve 13.stol.; nedosáhla nikdy významu Birky, 1060 biskupství, 1130 p eneseno do Uppsaly (pohanské centrum, 30 km od Sigtuny). Hlavní centrum od 12. stol. Gotland, ve 13. stol. té0 Stockholm. U0 r. 1130 biskupství p eneseno do Uppsaly, další funkce p evzal od 13. stol. Stockholm. 1187 zpustozena piráty. Osídlení nem lo více ne0 n kolik set obyvatel, zástavba podél hlavní ulice soub Oné s b ehem. Dolo0ena fríská obchodnická gilda.

Gotland

Ostrov v baltském mo i; obchodní centrum od vendelské doby. Ve vikingském období . zde 1/4 nález mincí v prostoru mezi Labem a Uralem. Sezónní p ístavy **Paviken** a **Bogeviken**, tzv. Handelsbauern. Po zániku Birky kolem 1000 do asný rozkv t Sigtuny; asi u0 ve 12. stol. získal Gotland úst ední pozici v baltském obchodu 1161 . vyrovnání s n meckými kupci na popud Jind icha Lva, obdobná dohoda mezi Jaroslavem Novgorodským a gotlandskými a n meckými kupci r. 1189. V 11. stol. gotlandská faktorie v Novgorod . Rozvoj m sta **Visby** (osídlení u0 v 9. stol., rozmach od 12./13. stol., spole ná vláda místních a N mc , m stská rada obsazována nap l; úpadek m sta od 13./14. stol.)

Kaupang

P ístavní lokalita V Larviku (J Norsko). Osídlení od konce 8. stol . a0 900. Prozkoumána jen asi 3% plochy; domy orientovány soub On s b ehem; mola; kameny dlá0d ná komunikace. Doklady emesel a obchodu (mj. export mastku, zpracování horského k iz álu). Pravd podobný pobyt cizinc v leh ích chatách i stanech . ohnizt p i jedné z p ístavních ulic. Zatím nejbli0zí známý nástupce - severn ji le0ící **Tonsberg** s nálezy od pozdního 11. st.

Haithabu Ě dánské obchodní centrum; v n meckých pramenech nazýváno k r. 804 Sliastorp, 830 Sliaswich (Schleswig); 808 . portus.V 9. stol. kostel zal. sv. Ansgarem. Na po . 10. stol. získáno řvédy, od 934 pod svrchovaností n mecké íze. Sídlizt le0elo na b eh u eky Schlei; etná emesla; snad v pol. 10. stol.opevn ým sídlizt m p l kruhového p dorysu byl úto iztný hrad. 983 Dánové spálili hrad, zanesení

p ístavu pískem na po . 11. stol.; ústup ve prosp ch Schleswigu; poni ení Nory 1050, Slovany 1066. Mincovna 900. 985.

Výzkumy od 1900. Osídlení od pol. 8. stol; dendra 811 . 1020. 50 ha; p vodn 3 sídliztní útvary; val obepnul 24 ha. P ímá uli ní sí ; oplocené parcely; halové domy r znorodé stavební techniky (kozatiny, sloupková konstrukce, z ídka sruby) i p dorisy. P ístav . mola vybíhala a0 50 do mo e.

Obchodní innost dosv d ují mince, váhy. Výrobky z jantaru, paro0í, polotovary; výroba textilu a skla. Importy z Porýní . keramika, sklo, zbran , zperky . p es Dorestad. St íbro, cín, tzv. erný jantar . ze Ÿpan lska, Anglie; Norsko a Ÿvédsko poskytovaly 0eleznou rudu, brusné kameny, mastek.

Území franské íye

Dorestad Ě v ústí Rýna. Ji0 v 7. stol. významné centrum fríského obchodu; dobyt p ed 650 Franky, 650 zp t Frísy z ízen kastel; op t Frankové, 714. 19 Frísové; opakované stav ní a ni ení kostela a 750 ízská celnice a sídlo správce ízského fisku. Dobyt Vikingy 834, 863. 869 dobyt a zni en Franky. Rozsah 1 km x 100. 150 m. na západní stran hust zastav ná ulice, zv. Hoogstraat podél Rýna. Kostel sv. Martina uv. 777.

Zástavba . sloupové domy typu Warendorf s lehce vyklenutými íp ímými st namí; rozd leny na obytnou a hospodá skou ást, v rámci dvorc . Ÿpýchary, studny. Uspo ádány do volných ad, sm ovaly k ece. U b ehuky . hustzí zástavba malých domk , ásto se p ekrývají, tvo í sp ístavní frontu. Zpracování kostí, jantaru, k 0e, 0eleza, barevných kov . Ra0ba mince. V p ístavu . um lá, sloupy zpevn ná hrázovitá mola, vybíhají do eky. Dendrodata 675. 875.

Stavoren - fríské centrum, navzdory poni ení Vikingy 991 kvetlo i v 11. stol.

Quentowik Ě franské obchodní centrum . rozkv t od 8. stol. do poslední t etiny 9. stol. Zprávy od posl. t etiny 7. st. Nacházel se na území dnezní francouzské obce La Calotterie (pas de Calais). Mincovna. P ístav-obchodní spojení s Anglií. Ji0 kolem 600 . zlaté triensy s nápisem Quantia; jeden v pokladu ze Sutton Hoo kolem 640. Blízko poklad z Fécamp 965/980 . mince s legendou sQ%aNálezy- blízko anglosaskému Hamwicu. Postupný úpadek v 9. a 10. stol. Nahrazeno obchodním centrem Montreuil sur Mer.

Hamburk - 811 kostel, 831 biskupské sídlo. 845 vik zni eny Vikingy 845, pak biskupství p elo0eno do Brém.

Anglosaská a vikingská Anglie, Irsko

Hamwic Ě Anglosaský Southampton (Wessex) na b eh u eky Itchen. Asi postaven králem Caedwalou nebo Ine.

Po átky 680 . 690: 45 ha, opev. p íkopem; pravoúhlá uli ní sí . 3 severoji0ní a nejmén 6 Z.-V ulic. Hl. S-J ulice byla 14 m z., Z-V silnice široké 3 m. Velká ást S ásti m sta . p epln na domy. Domy podél cest, navazovaly; v tzinou haly do 12 m d. a 5 m z. Domy se podobaly soudobým na venkov . 2-3x p estavby. Chybí zemnice, b Oné v ran saském období. Dílny po stran n kterých dom . Studny, jámy. N kolik malých poh ebiz , jedno u jakési budovy, snad kostela. V 8. stol. bylo toto poh ebizt i objekt p ekryty profánní stavbou. Asi vzniklo n jaké centrální poh ebizt , snad u P. Marie, farní nejmén od 10. stol.

Chybí opevn ní, jen p íkop . hranice v i extravilánu; a byl brzy zasypán, byl objekty nadále respektován. Na rozdíl od pozd jzích *burhs* . 0ádné parcely jako majetkové jednotky. P edpoklad, 0e ka0dý blok (*insula*) m la majitele; nedostatek zámek .

Stopy výroby . zpracování kostí, kovozpracující emesla. 4.-5 tis. obyvatel. Úpadek asi u0 p ed vikingskými nájezdy ve 40. letech 9. st., redukce dále za krále Alfréda. Mno0ství import . keramika, sklo, slon. kost, jantar. Urbanistický model p enesen ze St edomo í. Vliv Hamwicu se ve Wessexu archeologicky neprojevuje. Obchod a výroba snad regulovány p edstaviteli moci.

Ipswich (Kent) . v raném 7 stol. malé periodické centrum obchodu na S stran eky Orwell; ve st edosaském období 50 ha, na obou b ezích toku. 3 ásti: 1) p vodní jádro; 2) zóna za p vodním sídlizt m, neurbanizovaná; 3) má jakýsi uli ní rastr. Zde pov stné dílny vyráb jící ipswichskou keramiku. Chybí p íkop a hranice parcel. Více fází.

St edosaská emporia slou0ila vládc m Mercie k dosa0ení karolinského zbo0í.

Londýn (Kent)

A0 do 600 chybí doklady o stálém osídlení; chybí i pohřebiště v okolí. Kolem 600 hlavní centrum království Essex, pak podléhalo Kentu; a0 do dobytí Dány 851 . 8. století království Mercie. Západně opevněné. Sídliště . Od cca 650 na severním břehu Temze a0 k severnímu okraji Trafalgarového nám. neopevněné obchodní sídliště . 40 ha; privilegia 672, 674, 790, 857. Kostely z 8.-9.st. Vyhnání Dánů 885. Za Alfréda rozvoj opevněného sídliště , uliční síť ; pokles významu viků, a0 959 byl bývalý vicus připsán Westminsterskému opatství. Město . má hradby na římských základech.

York

Římské Eboracum . z toho Eborwic, Jorvik na soutoku Ouse a Foss. Hlavní město anglosaského království Northumbrie, pak vikingské království. Zánik římského osídlení po 380, chybí kontinuita v 5. a 6. stol. Snad malé sídlištní jádro s královským palácem; 630-640 ra0ba mincí, kontinuita od 8. st. R. 790 Alkuinem popsán jako emporium. 866 dobyt Vikingy, a0 do 954 hlavní město jejich království. I po znovuzískání Anglosasy po 927, trvale 954 zde vládli jarlové -asto skandinávského původu, udržela autonomie. Fríská kolonie po r. 780. Jádro osídlení při soutoku uvedených řek. Rané osídlení . emporium . mimo římský areál, již v předvikingské době . přeosídlení.

Předvikingský královský palác . stál v něm kdežtím legionářským táboře; byla využívána uliční síť , zvl. hlavní ulice; předvikingské sídliště . Dle R. Halla . byla zde katedrála od 627, hbitov a doprovodné budovy; nové ulice diagonálně spojují brány mimo pravoúhlé římské spojnice. V letech 866 . 1066 velké centrum obchodu a řemesel. Využití římského opevnění. Silná koncentrace osídlení. V prostoru římského tábora; ulice a domy z raného 10. stol.; kontinuita a0 do vrcholného středověku.

Coppergate- ulice vznikla snad už kolem 900. Ulice však byly dílem spíše postupného rozvoje než jednorázového plánu, byť ústředí královské autority je nepochybné. Vikingské sídliště . parcely o z. 5,5 m, na každé straně zahrnující dílnu. Starší období . povrchové domy s kozatinovými stěnami (např. 8,2 x 4,4 m). Velká ohniště obložena kameny v interiéru. Nález dřevěného zámku. Koncem 10. stol. . objevují se polozemnice, sloupková konstrukce stěn. Dvorky dále funkční děleny kozatinovými plotky. Doklady zpracování železa.

Dublin

Sídlizt na řece Liffey (Life) blízko vyústění do Irského moře. Kolem pol. 9. stol. vikingský opěrný bod. 902, 917 dobyt zpět Iry, do pol. 10. stol. opatřeni Vikingové, nové opevnění. 10. stol. rané msto. Kolem 1000 . most na místě brodu; rozšíření opevnění na západ; kolem 1100 . vybudována hráz. 1170 dobyt velmožem Mac Murroughem a R. Fitz Gilbertem de Clare; od 1171 drženo v rukou anglických králů. První irské msto podřízené přímo britské koruně. 1170 vytlačeno irsko . skandinávské osídlení na předměstí, nové anglo-normanské msto vzniklo. Od raného 10. stol. . msto obdobné Birce a dalším podobným sídliztím. Výzkumy . Fishamble street; v 10. stol. rozděleno na parcely, hranice . nízké ploty z kámen a kovatiny. Parcely vybíhaly radiálně z několika hlavních ulic, chybí plánovit založený rastr. Sídlizt opevněno valem s palisádou; po několika úpravách nahrazeno 1100 kamennou zdí. Opevnění i na pobřeží, to je u obdobných sídlizt neobvyklé. Každou parcelou probíhala cesta od hlavní cesty ke břehu. Kontinuita velikosti parcel během 10.. 11. stol., při obnovování domů . větší flexibilita . nebylo vždy dodržováno místo staršího domu. Nejčastěji velký dům při cestě, menší objekt za ním; na straně k vodě . hospodářský. Objekt . stáj apod. Pokud zaujímal dům celou šířku parcely, cesta jím procházela. Chybí veřejné i jinak výstavné budovy.

5 typ domů . Typ I . nejčastěji, stlačený obdélník, pletené stěny s mazanicí. Dveře ve ztítové stěně . Při stěně lavice na sezení a spaní; centrální ohniště . Laťové stěchy, pokryté řítnou slámou, vzepřeny tyčmi skupinami sloupů . Ty spojeny kotvami. Rozměry 8 x 5 m. Funkce obytná i dílna. Typ II . menší, jen jedny dveře v podélné stěně , 5 x 4 m; jen obytné. Typ III . blízký I; jen jedny dveře. Typ IV- polozahloubené domy; V . stáj, klny . stěny z kámen a výpletu. Runové nápisy.

Další příklady - **Waterford** . př. v. viking. sídlizt 10. stol., **Wexford, Limerick**.

Vikingové - vytvořili v jimi obsazených územích kvetoucí centra (York, Londýn, Lincoln, Stamford, Ipswich)

Pozdně saská msta . burh- oddělení parcel, plánovitost; industriální sféra . 3 části: pobřeží, centrální dílny, dílny při domech. Keramika . vznik okruh

s výrobními centry v sídlitých typu *burhs* - Winchester, Chichester, Colchester, Exeter, Stamford, Lincoln. Rozdíl mezi Danelagem a Wesexem - ve Vikingy ovládaném území méně rozvinutá hierarchie tržních center. Burhs, rozvíjející se od období krále Alfréda (po 885) byla opevněna, měla i stálou posádku, sloužila však v téžině také jako ekonomická centra.

Winchester - hlavní sídlo krále Alfréda; po 880 založen uliční rastr s hlavní ulicí, obnova hradeb, hranice parcel - vyznačeny pískopy; měšťáci najímali nebo vlastnili tyto pozemky. Nový chrám. Hamwic . byl v ekonomice solitérem, kdežto Winchester součástí hierarchizované sítě regionálních trhů - středních a malých, přičemž poslední už neměly stálé měšťáky. Na obdobné úrovni Londýn, Exeter, Gloucester, Oxford.

Interpretace vzniku anglosaských měst . dva směry: 1) ekonomický - Richard Hodges, 2) spíše ideologický . Martin Carver

Parcela

Parcela (area, hereditas, curia . Hofstätte, městizt , dzialka) ve smyslu ohraněného stavebního pozemku, pevně zakotveném v městském civilním právu sice vystupuje v masovém městě a s rozvojem institucionálního města, její podstatky jsou však starší. Znala ji již antika, vyznačující se strukturovanými formami vlastnictví a držby nemovitostí. Patří sem i prekarie, forma dočasně nebo dočasně nájem, pozdější hlavní formy držby pozemku v městském intravilánu. Dle klasika bádání o parcelách Hanse Strahma se právní pojem parcely objevuje ve třech významech: 1. svobodné vlastnictví, 2) dočasně propůjčená nájemní držba (Erbleihe), 3) zakladatelské, resp. skupinové propůjčení do nájem. V první formě se objevuje již v pozdně merovejské době (formulář Marculf v kolem 700); již tehdy má vyhraněný úhlý plochy. V podobě nesvobodné nájemní držby za poplatek (inŕ) se s areou setkáme v pozdně karolinském období. Pregnantní doklad z r. 976 (zfalzováno 991), podle kterého určitý držitel městizt v Pasov již nemá platit inŕ. V období vzniku porýnských komun se nesvobodná držba mění ve svobodný dočasný nájem, umožňující volnou dispozici. Pozoruhodný doklad představuje dar pouti městizt Otou I. r. 952 z královského majetku klášteru sv. Ambrože v Milán ; parcely přiléhající k ulici, jsou přesně ohraněny; přiluhí se nacházejí stánky i loubí s prodejním úelem,

přímě v dokumentu charakterizovanými. Brzy se také dovídáme o rozměrech ranostředověkých parcel. V r. 1002 daruje král Jindřich II. klásteru Niederaltaich svou parcelu v Regensburgu o rozměrech 40 x 80 stop. Hranici na jedné straně představuje ulice břežní k řece, na druhé strana jistého Ruoziho. V r. 1026 se v Řezně daruje area odlišných rozměrů (6 x 12 prutů; prut cca 4 m). Už v 10. a 11. stol. je území mstské parcely chráněno mírem, tj. poskytuje ochranu zákona (viz například výsady pro Janov 958). V nově zakládaných městech německé resp. slovanské středověčného Evropy se hlavní formou stává dočasný svobodný nájem u držitelů vlastníkem pozemku, tedy pozemkovou vrchností. Protihodnotou je areální renta, doložená již v raném středověku. Vlastník mohl s městem volně disponovat, mohlo tedy být předmětem prodeje, dárství, mohla na něm být uvalena renta. Účastníci náleželi i libovolná úroveň povrchem terénu, přesto jen hranice do veřejného pozemku, jímž byla komunikace přilehlé ulice i náměstí, byla však vázána na svolení mstské správy (rychtář, posléze rady). Pánovníci ani církve totiž nemohli svou půdu trvale zcizit. Vlastní renta má ovšem spíše symbolický význam. Je pravděpodobné, že ráz ohraničených městských i osazené parcely s domy v raných emporiích a přístavních městech při Baltském a Severním moři, vyznačujících se relativně pravidelnou zástavbou s oplocenými pozemky kolem místy i pravoúhle uspořádaných komunikací (Haithabu, York, Birka, Sigtuna). Lze předpokládat, že v některých tržních sídlištích došlo již před r. 1000 k rozměnění areálu na stavební parcely - tak interpretuje H. Strahm například pramen z r. 848, v němž se zmiňuje záměr arcibiskupa ve Vienne svolat obchodníky a založit forum (*forum publicumque construere et convocare mercatum*).

Zástavba

V ranostředověkých městech zejména mimo území někdejší římské říše dominovala dřevěná zástavba. Sloupková i sloupová konstrukce stěn, vyplétání polí mezi sloupy. Pro germánské prostředí není typická srubová konstrukce.

Náznaky pravidelné zástavby: Magdeburg: delší stěny objektů v linii S. J. Oplocená města - **Konstanz, Karlbürg u Würzburgu** (vzešlo 9. stol.). Výrazněji se tendence k pravidelnosti a parcelaci projevují u emporií, zejména pak u anglosaských, jakož i tamějších *burhs*.

Raně mstské útvary u západních a východních Slovanů

V raném středověku, zejména od 9. stol. se v prostoru střední a východní Evropy vytvářela jednak pí mocenských centrech, jednak pí pobřeží Baltského moře sídlit, v nichž agrární prvek nehrál hlavní roli. Tyto velmi roznorodé útvary s výrazným zastoupením řemesel a obchodu nazýváme ranými městy. Představují širokou škálu lokalit, jejichž poznatelnost je silně omezena vypovídacími možnostmi archeologických pramenů, na nichž jsme pí poznání "protoměst" odkázáni. Nutným předpokladem k rozvoji takových útvarů byl nepochybně vzrůst produktivity práce v zemědělství, který umožnil ušít vrstvu obyvatel, které mohla být z prvovýroby buď částečně, nebo zcela vyvážána. Zdá se, že pí středověkým obdobím v tomto ohledu bylo 8. stol., vyznačující se zejména ve střední Evropě vzrůstem koncentrace osídlení v tzv. starých sídelních oblastech (příklady: polí v Parslty v Pomoránsku). Pobřežní emporia plnila obdobnou funkci jako v germánské oblasti; lze rozlišit lokality oddělené od místních mocenských center od lokalit, kde je vazba těsnější. Umístění v podhradí apod. I zde se usazují cizí, zejména skandinávští obchodníci, nejvýraznější je to patrné na Rusi (Ladoga). Výhoda oboustranného prospěchu. Na která emporia zanikla (Ralswiek), jiná se transformovala v rámci vývoje raně středověkých hradních aglomerací (řetězení).

Trh u západních Slovanů v raném středověku

Forum . ve slov. jazycích *targ*, trh.

Handeln (n. m.) = polsky targowa . vyjednávat, smlouvat . dohoda o cenu.

Trhy u hradních center . anonymní arabská relace o trhu, který se měl 3 dny odehrávat v hlavním velkomoravském hradu. Jiná zpráva Ibráhíma Ibn Jakúba . trh v Praze, pol. 10. stol., další zpráva u Kosmy pro 2. pol. 11. stol. moravské listiny z 2. pol. 11. stol. . týdenní trhy (jeden den v týdnu). Odbývaly se často v blízkosti kostelů, zpočátku se spojovaly i nedělními pobožnostmi, což brzy církve začala zapovídat . viz Bětišlavova hradská statuta k r. 1039.

Velké sezónní trhy v Polsku - v Hradci na jaře u příležitosti svátku sv. Vojtěcha, Wrocław - 8.5., na svátek archanděla Michaela, moravský Rajhrad . na svátek sv. Petra a Pavla (doloženo 1234). Trh byl také politickým shromážděním, jako místo poprav (spiknutí proti knížeti Soběslavovi I. 1130). Thietmarova zpráva o

potrestání cizoloŇník *in ponte mercati* (trŇnŇ lavice) v Polsku za knŇete Boleslava ChrabrŇho.

Na trzŇch vlŇdl trhovŇ mŇr, na kterŇj dozŇral *iudex forensis* (Polsko, Ňechy). TrŇizt jen mŇlŇdky identifikovŇna. Wolin 9.. 10. stol. . v mŇst St ŇbrnŇy kopec - mŇsto ve tvaru nepravidelnŇho ovŇlu, kolem se nachŇzely dŇlny. ObdobnŇ v BiskupinŇ - 10. st. . volnŇ mŇsto obklopenŇ obklopenŇ hospodŇ skŇy mi za ŇzenŇmi . dŇlna na zpracovŇnŇ parohŇ , kovŇrna, jŇma na vŇrobu dehtu apod. V nŇ kterŇch mŇstech vŇce trŇizt . Praha 11. stol.- kromŇ podhradskŇho trhu jezť trh vyzehradskŇy. ObdobnŇ WrocŇaw 12. st., kde se jeden trh nachŇzel na levobŇeŇ blŇiŇe pŇ echodu pŇ es Odru, druhŇ na pravobŇeŇnŇm Olbinu.

ObchodnŇci . (prvnŇ zprŇva o Samovi u Fredegara 1. tŇ etina 7. stol.) patrŇ tvo Ňli podstatnou Ňst vlŇdnoucŇ vrstvy napŇ . ve Ňt tŇnŇ pŇ ed za lenŇ nŇm do polskŇho stŇtu.

RafelstettenskŇy celnŇ tarif z po Ňtku 10. stol.(902. 906) regulujŇcŇ z povŇ enŇ franskŇho krŇle LudvŇka DŇtŇ te cla a mŇta na Dunaji v Dol. Rakousku, zmŇnŇ ni i MoravanŇ.

Hroby obchodnŇkŇ . snad Praha- h bitov v BartolomŇjskŇ ulici . 20 hrobŇ obloŇenŇch kamennŇmi deskami. Kolobrzeg - mohylovŇ pohŇ ebizť ve wielubie . mezi 70 pohŇ by z 9. stol. jeden s nŇlezem vŇoek, v dalzŇch dvou byly bronzovŇ kostky . zŇvaŇŇ. Snad zlo o skandinŇvskŇ obchodnŇky.

PobŇejnŇ emporia

PobaltŇ Ň ŇzemŇ ObodritŇ a Lutic

Dierkow

SŇdlizť na Ňce Warnow v blŇzkosti Rostocku (7./8.- pol. 9. stol.) . skandinŇvskŇ importy. SŇdlizťnŇ struktura, resp. pŇ dorysy domŇ nebyly rozpoznŇny, etnŇ otopnŇ za ŇzenŇ, studny, sŇdlizťnŇ jŇmy, vŇrobnŇ za ŇzenŇ . zpracovŇnŇ paroŇŇ, kostŇ, jantaru, kovŇ , tkalcovstvŇ. ObdobnŇ jako v Menzlinu . blŇzko sŇdlizť Priemelberg, k tomu hradizť **Fresendorf**, centrum kmene KessinŇ .

Menzlin -

Na ústí Peene, území Lutic . Vznik v 2.pol. 8. st. za p i in ný skandinávskými p íst hovalci, v 11. St. nazýván Adamem Brémským jako p ístav pro vjezd do ústí Odry. Sídlišt 10 ha, poh ebizt 800 . 850 hrob . Dílny na zpracování paro0í a kostí, etné p edm ty skandinávského p vodu. Hloub ji ve vnitrozemí na levém b ehú Peene bylo velké sídlišt Görke, po átky v 7. stol., asi slovanské, té0 bohatý inventá v etn skandinávských import . Lze hovo it o oboustrann výhodné symbióze obou etnik.

Ralswiek

P ístavní sídlišt od 2.pol. 8. stol. na ostrov Rujana v Baltském mo í; snad zalo0eno Skandinávci ve spolupráci s místními Slovy. Výzkumy 1972 . 1989 . asi 25% osídlené plochy. Prozkoumáno asi 15 dvorc ; 12 p ístaviz s moly. Nejv tí soubor lodí z dubového d eva. 3 kultizt , mohylové poh ebizt . etné p edoasijské mince (poklad s 2211 mincemi v jednom z dvorc). Ztráta významu od 2. pol. 9. stol., existoval vzak a0 do 12. stol.

Starigard- Oldenburg

Holztýnsko . *scivitas Magna Sclavorum* %kroniká e Adama z Brém.

Slovanský hrad na území obodritských Wagr , myln donedávna dávaný do souvislosti s p ístavem Reric, nov ztoto0n ým s lokalitou **Gross Strömkendorf** . Sídlo obodritských kní0at (1,4 ha) a0 do r. 1256. Zcela opuzt n ve 14. stol. v 10. stol. biskupství. Od té doby v t sném vztahu k dánskému království.

Poloha na morénové kup . 7./8. stol. - hrad 1,5 ha; konec 8. stol. - 3,3 ha. Hlavní význam 8.- 9. stol. Dualita sídla . **Mecklenburg**; .dobyt He manem Billungem r. 967, Dány 1148. 1149 (tehdy u0 pod svrchovaností hrab te Adolfa II. Holztýnského). P edhradí neprokázáno; ji0n vzniklo m sto Oldenburg. Na míst hradu vznikl krátce trvající n mecký hrad (1221. 1261).

1. fáze: Uvnit slovanského. hradu v 1. fázi reprezenta ní stavby: jednak velké sloupové stavby spojené základovými prahy (9. . 10. stol.) - sou ást kní0ecího dvorce, jednak dvoudílné pletené stavby; hustá zástavba srub ze ztíp, s

r znými nepravidelnostmi uspořádaných podél cest a podél hradby. P edhradí neprokázáno. Doklad ková ství, , tyglíky a jiné nástroje.

2. fáze: Kolem pol. 10. stol. . zm na struktury . malé domky na trám v ncích 8 x 5 m, 10 x 5 m. Na míst kní0ecí reprezentativní haly . velká sloupová stavba, patrn kostel- hroby k es anského ritu. Po0ár 983. Následn . op t standardní objekty. U valu podélné ne len né stavby 14 x 16 m, áste n v kombinaci se zmín nými standardními domky. Pokra uje poh bívání v k es anském ritu,, v hranicích bývalého kostela. V míst oltá e kostela vzniklo pohanské kultizt . Problém dolo0it obytné stavby; patrné ale podlahy; indicií mohou být i voln stojící hlinné kupolové pece. řt rková cesta. Na severovýchodní stran asi zt rkové podlahy zast ezených výroben . zpracování 0eleza, barevných kov . V jihovýchodní ásti plochy . základové trámy velké stavby o d. nejmén 21 m; jde asi o S d ev nou st nu kostela druhé fáze. Biskupství p ed 1066.

V karolinské a ottonské dob dominují importy ze západu, ve 2.pol. 10. stol. patrné spojení k severu .P edhradí (7.. 12. st.) jen slabé doklady emeslné výroby. Okolní sídlizt dolo0ená teprve od 11. století, 55 lokalit v mladoslovanské dob .m la agrární ráz.

P ístav zatím nenalezen- dle Adama Brémského - *civitas Aldinburgh maritima* (11. stol.).

1150 p eneseno biskupství z Oldenburgu do Lübecku. K tému0 roku dosv d en týdenní trh . tr0izt na obou stranách cesty p ed J branou hradu. Hrad zni en 1148. 1149, vznik n meckého m sta s hradem, zni eno 1261.

Reric - GrossĚStrömkendorf . Plnil úlohu hospodá ského centra Obodrit , ztoto0n n s emporiem Reric písenných pramen . Multietnické sídlizt obchodník . Po dobytí dán.králem Gudfredem r. 808 odvedeni obchodníci do Haithabu. Lokalita zmín na u kroniká Adama Brémského a .Helmolda v. Bosau jako synonymum pro Obodrity. Le0í ve Wismarské zátocce. Mocenské centrum . 2 hradiska v lokalit llow . 13 km vzdálená. Dendra 722. 811. Sídliztní areál o délce 1200 m a ší ce 150 . 350 m, len n na severní ást s poh ebizt m, obchodní sídlizt na jihu. etné zemnice, k lové ploty, studny, ohnizt ; asi 60 prokázaných zemnic ve t ech adách, v odstupech 8. 10 m; odpadní areály se zlomky skla, olova a bronzu, 0elezná struska, jantar, zlomky h eben aj. výrobní odpad. 6 hrob ve luncích. Siln importy z franského prost edí . sklo, keramika; mince islámské, anglosaské sceattas,

karolinské. P ístav asi dnes v oblasti pob e0ní m l iny na západním okraji ji0ní ásti sídlizt . Zánik v raném 9. stol.

Alt Lübeck Ě jeden z hlavních hrad Obodrit od 8/9. stol. . datum 819. Tato starší fáze . karolinské importy, fríská keramika. Osídlení západn hradu . jámy, vrstva; dálkový obchod. Úpadek v pokro ílém 9. a v 10. stol. Rozkv t v pol. 11.. pol. 12. stol., zni en Rány 1138. Kostel. Dílny kovolitc (východn hradu), zevc , soustru0ník (ji0ní p edhradí),sruby podél hradby uvnit i v sídlizti ji0n hradu, té0 kozatinové konstrukce. Zvlázt ji0ní p edhradí dle nález a opevn ní zvl. význam (p íkop). Z sídlizt . zpracování bronzu, doklady obchodu . záva0í, ásti vá0ek. Na druhé,tedy pravé stran eky Trave . se p edpokládá v pramenech zmín ná "*Colonia non parva mercatorum*" . sídlizt kupc , patrñ zahrani ních, s kostelem; nálezy hrob . Dosavadní výzkumy zde . málo import . Je sporné, zda cízí obchodníci 0ili soust ed n v jedné ásti aglomerace, V 11./12. stol.. sídlo obodritského krále Jind icha.

Na výzin v rámci pozd jzího m sta Lübecku, ji0n od Alt Lübecku proti proudu Trave . sBucu% slov. hradizt 2. pol. 8. . 9. stol., osídlení i pozd ji, té0 z území m sta, i d eva s dendry z p elomu 11./12. stol. ¥lo o konkuren ní hrad wagrijského kní0ete Kruta, nep ítele Nakonid z Alt Lübecku.

Parchim - Lödigsee

4,5 km od Parchimu u eky Alt Elde, a vyschlého jezera Lödigsee, asi hrani ní hrad . emporium Lutic (Meklenbursko). Zcela odkryto, dochovaná d eva. 2 opevn né slovanské a jedna n mecká fáze. Hradby komorové konstrukce, dendro 1035, 2. fáze 1062-1064. Most. P ístav zatím nedolo0en. 17 vah, 180 záva0í, 100 mincí, 750 p eslen . D ev ný chrám, ko ské lebky . kult kon . Ra0ba mincí. Pouta . obchod s otroky. Zánik- zvýzením hladiny pro mlýny.

Polabí

Brandenburg na Havole

Vznikl jako centrum kmenového teritoria Stodoran . Havolan . Po átky osídlení v 7. století. Obnovení osídlení . 7./8. stol. Malý hrad o pr m ru 50 m. A0 do 10. stol. opevn ní 6x obnoveno, od pol. 10. stol. sídlo biskupa. P estavba opevn ní po 963,

písemná zmínka 871. 899. Na p elomu 10./11. p edhradí o ploze 1,5 ha opevn ěné hradbou. S dalším osídlením na ji0ní stran ě. tě0 opevn ěným p ehradním p íkopem a kolem 886 vzniklou palisádou. Zástavba do pol. 10. století jen podél hradby akropole, pak i v ploze. Mezi domy mezery 2. 4 m; srubová nebo kozatinová konstrukce. 928 dobyt Jind ichem I.; 948 zde zalo0il Ota I. biskupství. Tehdy planýrování slovanské zástavby p edhradí. Po povstání 983 obnoveny pohanské kulty. Celá lokalita sjednocena do jednoho útvaru o ploze 4 ha. Zástavba sruby, kozatinové i sBohlenbau%dílny, hnojzt ě. zpracování k 0e, bronzu, skla, st íbra, 0eleza, kostí. Objekt s nálezy tkalcovské stolice. Ve 12. stol. k es anztí vládci Havolan ě razili mince. Po ovládnutí hradu r. 1157 Albrechtem Medv ědem bylo ěmesnické osídlení p ěmíst ěno mimo hrad.

Berlín ě Spandau ě na bývalém ostrov ě ve Sprěv ě, u nejji0n ějšího p ítoku. Po átky osídlení - kolem 700, první hrad se sídlizt ěm. Trvání do 40. let 9. stol. ě. po átkem 10. stol. hrad obnoven. Po 920 zni ěn po0árem. Hrad 5 ě. u0 motte ě, po dobytí Otou I. Obnovení p edhradního sídlizt ě, d ěv ěný kostel. Zni ění p ěi povstání 983. Po 15 letech obnova, na míst ěn kdejšího sslu0ebného%sídlizt ě vznikly dvoudílné sruby, kasárenského rázu. Po 1030 ě. dalzí rozvoj. Hrad s opevn ěným sBurgstadt%a p edhradím; sídlo vedlejší linie kní0at Havolan ě. Palác v raněm m ěst ě. V jeho blízkosti zlatnická dílna. Doklad dálkověho obchodu. Dalzí p ěstavba 1079. 1083. Pokus o dobytí obodritsko- skandinávskou armádou krátce po 1108. 1150 dobytá zem ě Havolan ě Albrechtem Medv ědem. Jezt ě 1162 obnova mostu. 1170 p ěsídlění do nověho m ěsta Spandau.

Obchodní st ě ediska na baltskěm pob ějí záp. Pomo an

Ústí Odry, Peene ě. cesty do vnitrozemí. Rozvoj zem ě d ělství v ě. 8. stol., zvýšená koncentrace obyvatel. Na p elomu 8./9. stol. hustá sí ě civitates. Tehdy nástup dálkověho obchodu, vznik emporií ě. mohutný vzr ěst importu a zejména arabských mincí. Usazování Skandinávě ě. poh ěbizt ě wielubie u Bard ě. tak ka jen skandinávský kovový inventá ě. Suroviny- 0elezo, jantar, dubově d ěvo, s ěl. Impuls - fríský obchod v 7.. 8. stol.; import h eben ě, me ě. Dalzí impuls - p ěřív arabských mincí na konci 8. a v 9. st. mezi Odrou a Vislou ě. 6 hlavních center:

Wolin, Szczecin, Kolobrzeg, Puck a Gdańsk, Truso.

Předpoklad vazeb jednotlivých obchodních center ke konkrétním politickým útvarům na území baltských Slovanů k jednotlivým "kmenům". Voliánům, Obodritům, Wagrům, Kessinům apod. Vztah k vedoucím vrstvám těchto útvarů. Často nebyla primární vazba na hrzená centra, avšak poplatnost kupeckých osad nepochybná. Teze J. Herrmanna o restrukturalizaci mnohých přístavních sídliz v 9. stol. - od volné zástavby k plánovitě. 3 zóny obchodních aktivit. 1) okruh bezprostředního zázemí 2) zóna blízkého obchodu, 3) zóna dálkového obchodu.

Zdá se, že je třeba odlišit dva stupně vývoje - raná centra se silným podílem skandinávských obchodníků, napojená jezdci na kmenové domácí struktury. Část od konce 9. stol. zaniká. Od 10. stol. se prosazují velká lenitá sídliz vázaná na centra knížecí moci (Königsberg, Kolobrzeg)

Struktura **úřadní** ve 20. letech 12. stol.: Věle zlečta, pohanzí knoží, níže stál lid, dlelící se na střední a nižší třídy; obce sestávaly asi ze svobodného obyvatelstva. Nejníže stáli nesvobodní.

Otázka důležitosti "dvůrů", tedy pozemků, na nichž stály obytné i hospodářské objekty. Nejen v Pomoránsku, ale i ve Wrocławu se ukazuje jistá následnost nikoliv jednotlivých domů, ale jejich seskupení, oddělených ploty a uličkami - zlo o rodinné "parcely", užívané patrně dle nároku, jejich obyvatelé však nebyli pravými vlastníky.

Wolin (Jomsborg)

Na ostrov Usedom blíž Rujany v Baltském moři, a0 k ústí Odry a Dzwiny. 9.- 12. st. Počátky osídlení na poč. 8. st.- slovanské sídliz u brodu přes Dzwinu- jižní část pozdějšího města Chrám na nejvyšším bodě mysu. dendro 966. Na jižním okraji sídliz . v 1. pol. 9. stol. založen hrad. Na břehu Dievenowa přístav. Hrzení přeluhovou palisádou, v 10. stol. nahrazenou 14 zirokou dlevozemní hradbou. V té době . struktura pravoúhle se protínajících ulic. Severní hlavního sídliz . vzniklo již v 1. pol. 9. stol. kolem Stříbrné hory tróní sídliz s vlastním přístavem, též opevněné (dendro od 838). Jižní hlavního sídliz . rybářské osídlení, tzv. předměstí, nejpozději po . 10. stol.. opevněné, vzniklo současně se sídlizem na Stříbrné Hoře. Zpracování železa, bronzu, jantaru, výroba hřebů . 15 poklad mincí. Maják.

Zázemí . slovanští Voly ané, 1300 km². Mezi obyvateli uvádí Adam z Brém téo Sasy; s germánskými kupci, nap . s Nory, se spojuje výskyt jednotlivých sloupkových staveb . jedna z konce 10. stol. s nálezem dřevěné dračí hlavy; tyinka s runovým nápisem, nádobka z mastku. Zástavba . dřm z prken (sloupkový?), kozatinové domy, jako i sprkenné%a srubové. Uli ní sí . Na nejvyšším bod návrzí . kultizt , v 9. stol. chrám. Kolem pol. 9. stol. vznikl u brodu malý hrad- zánik 1294. Této centrum vznikajícího města bylo opevněné . 903 dendro, téo jíoní sídlizt ohrazeno. Další sídlizt - p ístavní- se rozvinulo v 10. stol. p i Galgenbergu., zde vrak lod datované dendro 870. Rozkv ít v 10. stol. do 2. pol. 11. stol., osídlení v rozsahu 3 km. Masová produkce jantaru . 270 000 výrobk . 13 poklad v míst a okolí, jeden o váze 13,5 kg st íbra. Vlastní flotila . zjizt n dok z konce 9. stol. Na Galgenbergu . maják, uv. 1070 Adamem z Brém.

Pobaltztí Slované; nepochybně mezi obyvateli Skandinávci, Frísové, Sasové, ekové, o nich0 se zmi ũje Adam Brémský; etnické "obce". Ve 2. pol. 10. stol. odhad 8. 10 000 obyvatel. Jakási sm stská republika%oSpráva . sbor starzích 967 poko eni M zkem I. Hradba polského typu z konce 10. stol. 1043 nájezd dánského krále Magnuse, poni ení p edm stí. Tehdy . skandinávský název lóm. Postupný úpadek, poslední poklad 1060,. dezorganizace obchodu mezi Odrou a Wartou na sklonku 11. stol. Jezt ve 2. pol. 11. stol. významné centrum obchodu, tehdy za al ale jí0 vzestup sousedního řt tina.

Christianizace 1124 . 1128 v d sledku expanze Boleslava K ivoústého.1140 v rukou pomo anského vévody. Kolem 1170 plen ní okolí Dány. Centrální ást jezt jednou opevn ěna. ěmeslnická p edm stí se zm ěnila na rybá ské a agrární vesnice. Zapomenut - vznik legendy o zaniklém měst ě Vineta. Snad za pomo anského vévody Vratislava III. obdr0el Wolin v pokro ílém 13. stol. lubecké právo.

ũt tín

První sídlizt z 7.. 8. stol. na výzin ě nad Odrou, v ěi Wolinu hloub ěi ve vnitrozemí; rozvoln ěná zástavba. 2. pol. 9. stol. vznikl hrad o rozloze 1,5 ha, centrum sídelní komory. Mezi Odrou a hradem sídlizt . Stavba lodí (nálezy ě lun). Zástavba . zemnice, posléze povrchové domy, kozatina. Bronzová ostruha s há ky. Na konci 1. tvrtiny 9. stol. . další etapa. Na míst kozatinových dom vznikly nové parcely, které zaujaly masívní sruby a0 do pol. 10. stol. Od pol. 9. stol. . opevn ění. Hrad o ploze 1,2 ha. V záv ěru 9. a 1.pol. 10. stol. zde pracovala sklá ská dílna, pozd ěi na jejím

míst kovárna a0 do pol. 11. st. Vá0ky, nejstarzí kost né. Produkce perel. 2. pol. 10. stol. . sídlizt ran m stského typu p i Od e opevn no (5ha). Sestávalo z hradu a podhradí. Pravidelná zástavba ze srubových a kozatinových staveb se udr0ela kontinuitn a0 do pol. 12. stol.; p ístav, opevn ný v 11./12. stol. Na p elomu 11. a 12. Stol. se rozzí ily k lové stavby spojené kozatinou, snad z d vodu nedostatku d eva. Mohutné opevn ní z 80. let 11. stol. Rozvoj p edm stí na J stran . Opakované zm ny zástavby- po po0árech nahrazeny sruby kozatinovými objekty, n které parcely byla n jakou dobu pusté. Kolem pol. 11. stol. do asný úpadek. V poslední t etin 11. a0 do pol. 12. Stol.. rozkv t. Oligarchická m stská republika. Pohanská vrstva kn 0í. Na hrad Triglav v chrám. V polovin 12. stol. restrukturalizace zástavby. Satelitní viky J a S m sta z 10. . 11. stol. Poklady mincí . v okolí i z m sta. 1121/1122 dobyt Poláky Boleslava K ivoústého. Tehdy hospodá ské centrum v p edhradí . rybolov. Dalzí výroba . odvozena z výrobk , chybí jednozna né doklady dílen. etné nálezy vá0ek z 2. pol. 11. . pol. 12. stol. P ed 1134 (za len ní do polského státu) . zlo dle údaj Otty z Bambergu o jakousi oligarchickou republiku; v ele vrstva *primores, nobiles*, následoval lid . *populus*, len ný na st ední a ni0zí vrstvu (*mediocres, pauperes*). Poté . polské správní centrum . kastelánský hrad. Dánské vpády (hl. 1189) nep eruzily rozvoj m sta. V 1. pol. 13. stol. za ala sílit n mecká obec; 1237/1243 . magdeburské právo.

Ko0brzeg

V 6./7. stol. v souvislosti z produkcí soli . 2 sídlizt , pozd ji na pravém b ehú Pars ty malý hrad. 4 km ji0n ji od mo e vznikl u p echodu p es Parsetu sídliztní komplex **Ko0brzeg Ě**

Budiszowo. Hrad o ploze 1 ha s pravidelnou zástavbou. Rozvoj emesel a obchodu. 2. pol. 10. stol. . p estavba hradu (háková konstrukce opevn ní), v 11. stol. rozzí ení hradu; na severní stran v zátoce Pars ty se nacházel p ístav a otev ené sídlizt vzniklé v 10. stol. Na ji0ní stran se nacházelo opevn né p edhradí. Na severu dalzí sídlizt s poh ebizt m, na levém b ehú Pars ty dalzí osídlený areál. V 11. . 12. stol. rozvoj raného m sta, ty dílný komplex. Nedosáhl vzak významu ¥t tína.

Truso

Přístav a obchodní centrum u ústí Visly u Elblagu (dnes Janów Pomorski 7 km JV).
Písemná zpráva 9. stol.; plocha 10 ha; zástavba 8. - 10. stol. částečně plánovit
založená. Doklady směsila (zpracování jantaru, skla, arabské mince 8./9. - 9. stol.).
Nález 9. lun .

Starigard na Ina - osídlení 7. - 8. stol.; sídlizt z 9. stol. na ostrov v ece Ina; 2. pol.
9. stol. hrad s velkým předhradím; osídlení trvalo až do 13. stol. Na předhradí hustá
zástavba, sruby, dokonce vyložené cesty. í ní přístav. Relativně méně import ,
intenzita směsila nižší . spíše pro regionální trh. Obchod oitem; důležitost
zemědělského zázemí.

Východní Balt

Staraja Ladoga

Poloha: na dolním toku řeky Volchov 12 km od Ladogského jezera.

Obyvatelstvo Ě Slované a Kriviové, Finové a Skandinávové od pol. 8. stol. aktivní
v Ladogsko-Volchovském zálivu. Dendrodatum 750; n které nověji názory
posouvají počátky osídlení až do 9./10. stol. Navzdory potlačení významu
Novgorodem od 11. století sídlizt trvalo dále. Na počátku 12. stol. - vzniklo otevřené
sídlizt před kamenným hradem.

Obchodní stezka baltsko - kaspická (zde město Itil a Bagdád). Vzestup chazarského
chanátu, vznik řady městských útvarů na jeho SZ periférii.

Přes hlavní horizont v rámci až 10 metrového souvrství. První horizont osídlení 750
- 890, kolem 2 ha; dle nových názorů snad 9./10. stol. v polovině 10.
stol. dosahovala 4-5 ha. Hrad a předhradí - posad. Zástavba - dokonce cesty
obklopené sruby různé velikosti. Na akropoli - velký srubový dům 17,4 x 10m., dat.
894. Předpokládá se o sídlo obchodnického společenstva. V těsném sousedství -
dílna pro zpracování železa a barevných kovů (750-760), depot kovových nástroj
z 8. stol. 10 dílen pod stavbami horizontu D z 10. stol. - zpracování kostí, jantaru a
snad skla. Varjažská ulice. Doklady rybolovu i zemědělství. Absence opevnění.
Zpočátku byla Ladoga řízena radou složenou z představitelů sousedních etnik; 862
uchopil moc jeden z pozvaných Skandinávů Rurik; vznik kmenového svazu. 7
poklad zde nebo v okolí z 2. pol. 8. až z počátku 11. stol.; podíl abbásovských mincí
(celkem 467). Zázemí sídlizt a pohřebiz .

V pol. 9. stol. s Rusy tedy Skandinávci přemístili své aktivity k jezeru Ilmen. Nové centrum, **Rurikovo gorodiě**, bylo opevněno. Osídlení město bylo systém parcel, ulice. Výrobu zajišťovali asi potulní řemeslníci. Opět centrum výroby tributu ve Skandinávci ovládané oblasti. Chybí doklady o pohřebišti obdobná jako u Staré Ladogy.

V 10. stol. byla Ladoga integrována do Kyjevského státu. Postupně nahrazena Novgorodem. Osídlení však pokračovalo, na počátku 12. stol. – kamenný hrad, etné chrámy.

Ruská raně středověká a středověká centra

Dle V.V. Sedova – počátky raně středověkého vývoje od 7. – 8. stol (1. etapa). tehdy vznik sídel řemeslníků a obchodníků. potom sta (poněkud ukvapený použitý termín). Příklady: **Pastyrskoje gorodiě** v pánvi přítoku Dněpru, řeka Tjasmin; klenotníci, kováři, hrnáři. Přítomnost tureckého etnika. **Dobrinovskoje gorodiě** na Bukovině: 8. – 9. stol., obdobná struktura. V jižním Rusku – hrady typu Zimna na Volyni; zde klenotníci a kováři. V lesní zóně na severu – Rurikovo gorodiě u Novgorodu, **Gnzdovo** u Smolenska, Izborsk aj. **Izborsk** vznikl na konci 7. stol. Zástavba – jednoprostorové srubové stavby, pec v rohu; vedle toho snad objekty neslovanského rázu s dusanými podlahami a ohništi. etná řemesla, importy.

2. etapa – 9. – 1. pol. 10. stol. – vznik raných měst sestávajících z akropole (dětince) a podhradí (posad).

Rozvoj dálkového obchodu, neplatí ale absolutně – regiony s orientálními mincemi bez raně středověkých útvarů (horní tok řeka Oky). V kronikách jmenováno pro 9. stol. 10 měst, z nich 8 bylo kmenovými centry. Kyjev – středisko Poljan, Polock. Polockan, Novgorod. Ilmešských Slovanů, Smolensk. Dněprských Krivičů aj. Příklad přerodu – **Izborsk** – nové opevnění, hustá zástavba, na předhradí. řemesla: zpracování kovů, kostí a dřeva, klenotnictví. Typická dvojdielná struktura, vazba na centrum politické moci.

3. etapa – 2. pol. 10. – pol. 12. stol.

Zahustění síť raných měst. Větev vznikla na území nejdelších knížectví – **Kijev, Černigov, Perejaslavl a Volyn**. Nově vzniklá města – neměla nutně dvoudílnou strukturu, postrádala dětince.

4. etapa . od pol. 12. stol. do 30. let 13. stol. Vzniklo 112 m st, velká část v tzv. lesní zón . Výstavba m st v sv. Rusi . vznik Jurjeva, Perejaslavlu, Kidekza, 1156 Moskva (v zemi Vjati).

Novgorod

V 10. . 11. stol. jedno z nejvýznamnějších center Kyjevské Rusi; ve 13. . 15. stol. m stský stát (bezprostřední zázemí 300 000 km², celkové zázemí 1,5 mil. km²). Předmětem byla lokalita **Gorodizje**, ostrovní sídliště skandinávsko-slovanské, ležící blízko výtoku Volchova z Ilmeňského jezera . 3 km jižně Novgorodu. Bylo osídleno od pol. 9. stol., od 12. stol. rezidence novgorodských knížat. Prokázán pobyt knížecí elity (asi od Rurikovy doby) i na rozdíl od Novgorodu i silný skandinávský prvek, mj. i runové nápisy. Po . 11. stol. došlo přesunutí knížecí rezidence do Novgorodu (Jaroslavovo dvoriště), na konci 11. stol. návrat do Gorodizje.

Politicky byl Novgorod severní výspou Kyjevské Rusi. V době jejího rozkladu se r. 1136 podařilo bojarům svrhnout knížete a ustavit svéráznou bojarskou republiku. Již v 80. letech 11. stol. se ustavilo grémium bojarů - tzv. . posadnické stvo. Již v 10. stol. se prosadil na severu jiný systém výběru daní než na jihu - prostřednictvím úředníků (tzv. pogost); od pol. 10. stol. též dva nové systémy. Velké soukromé vlastnictví novgorodských bojarů nevzniklo před 11./12. stol. Zázemí . v podstatě neurbanizované. Jediné blízké město Staraja Russa (70 km), ostatní vzdálena přes 200 km (Pskov). Tradiční zástavba , převážně dřevěná, byla v 18. stol. nahrazena zděnou z cihel, přičemž se radikálně změnila podoba města. Město dlela eka Volchov na dvě části.

Městský hrad (důl) 11ha, nejstarší opevnění po pol. 10. stol. Celý městský areál ve 14. stol. 400 ha. Struktura . tzv. konce (patronymicky organizované skupiny bojarůských usedlostí a sotn (seskupení obydlí neurozeného obyvatelstva). Promísení různých složek obyvatelstva na území města. Znamá část měšťáků žila v usedlostech bojarů . Soupeření skončilo mezi sebou o funkci vrcholného představitelů správy . *posadnika*. Představitelem neurozené složky, v etn. kupce byl *tysjackij*.

Rozsáhlé archeologické výzkumy na kterých volných ploch od r. 1961.

Novgorodský odkryv: Zkoumána plocha 9000m², souvrství 6 . 7,5 m. Mezi domy . dokonce dlážděné ulice; každých cca 20 let nové zpevnění cest b evny (28 vrstev,

nejmladší k r. 1462; po átek v pol. 10. stol.). Kolem zástavba na parcelách o průměrné velikosti 800m², parcely obklopeny ploty. Na zkoumané ploze odkryto 49 obytných domů. Na jedné parcele často jeden větší obytný dům a dvě nebo tři menší obytné stavby; některé objekty víceposchové. Místské dvory bojarů. Jedné bojarské velkorodiny i klanu náležela skupina kompaktně uspořádaných dvorců. Některé domy s dvorské dílny.

Novgorod byl obýván etnými držiteli půdy, která se často nacházela stovky km od N. etné nálezy lodí.

Přes 700 textů a jejich fragmentů na březové kůře (dopisy, listiny, pískařská cvičení, úřady, oertovné výroky apod.; přes 471 jich pochází již z 11. a 12. st., celkem do r. 2006 se našlo 960 ks). R. 1478 s okolím 40 klášterů.

Rozvinutý obchod. Obchod Novgorodu byl od 13. stol. orientován hlavně na západ; nutný dovoz kovů. Od 12. stol. s faktorie cizích kupců, ve 14.-15. stol. partner Hanzy.

Kyjev

Na přelomu 8./9. stol. na středním Dněpru se vytvořila raná státní útvar Ruská země, k níž náležela knížectví Poljan, Severjan a Drevljan.

Na hradeckém vrchu (Zamkovaja gora) osídlení od 6. / 7. stol., další jádra Starokyjevská hora, Podol u Dněpru. Snad již před 900 vzniklo pod výžinou (Podil) osídlení se stabilním systémem parcel a ulic. Rozkvět a rozšíření areálu za Vladimíra a Jaroslava Moudrého (980-1056). Rozvoj Kijeva paralelně s úpadkem Chazarských měst. Před výstavbou kamenné katedrály zde stály asi 2 dřevěné paláce. Na konci 12. stol. s 80 ha a 10 000 obyvateli.

Výstavba monumentálních staveb. Desjatinný chrám, Zlatá brána, katedrála sv. Sofie. Svatojiřský kostel, klášter sv. Ireny; sídlo ruského metropolity. Zničen Mongoly 1240.

V 80. letech 9. stol. se stal Kyjev metropolí Kyjevské Rusi. Osídlení 8. a 10. stol. na rozsáhlém území; max. koncentrace v území hradního vrchu a Starokyjevského kopce. Rychlý růst od konce 10. do pol. 11. stol. V té době zřízeno v horním městě tzv. Vladimírovo město (10 st.) a Jaroslavovo město (80 ha).

Zahraniční obchod. hlavní partneři v 8.-10. stol. chazarská říše, Povolžští Bulhariové, arabské země. Obchodní cesta přes Vladimir volyjský. Krakov, Praha. Jezno. Sídliště východních kupců v údolní poloze "Podol". Kontakty s Byzancí silní v 10. stol.

Poměr byzantských mincí k východním asi 1:40 . obchod s Byzancí měl významný ráz, zatímco od arabských zemí se získávalo životně nutné stříbro. Obchod s Pobaltím. V pol. 10. stol. úpadek východního obchodu, sílí obchod s Byzancí; oslabení chazarské říše, vpád nomádů do stepí.

Autonomní hnutí v obchodně ekonomických sídlištích kyjevské Rusi . 11. stol. (povstání 1068/69, 113). Nikdy ale nedošlo ke vzniku městské obce. Oslabování obchodu s jihem a posléze po r. 1204 i s Byzancí mělo zásadní význam a nebylo nahrazeno ani například istoupením Novgorodu k Hanse (1189).

Zástavba . jedno . a dvoupatrové domy . sruby. Zdejší kostely.

Minsk

Vznik v pol. 11. stol.; ve 12. stol. 3 suburbia městského rázu (20 ha); velké parcely 220. 250 m², na které ulice měly dělené dláždění (hl. ulice 13 vrstev z 11. . 15. stol.).

Smolensk

Hlavní hrad Krivice podle Povesti vremennych let. Výzkumy ve městě . prokázaly nejstarší vrstvy až z 11. stol. chrámový vrch (Sobornaja Gora), níže podhradí Podol. Starší osídlení . lokalita **Gn zdovo** . 10. 12 km níže po toku Dněpru . etná mohylová pohřebiště ze závěru 9. stol. Obyvatelstvo . převodně baltské, asimilováno Slované, kteří se nejdříve soustředili v prostoru Gn zdova. Koncem 9. stol. . příchod Skandinávů . Z těchto etnik se formovali Krivici. Až v 1. pol. 11. stol. dvě opevněná jádra s otevřeným osídlením kolem. Centrum hraditě sGorodiz e%o mohutné sídlištní souvrství z 9. . 10. stol., plocha 1 ha, opevnění asi v 2. třetině 10. stol. Převodně otevřená sídliště o ploze 4 ha, v 10. . 11. stol. rozsáhlé sídliště na březích Dněpru a přítoku Svinec o ploze 15 ha. Zástavba . nadzemní sruby o ploze 122 . 20m², zemnice s ohništi. Zlomky mincovních vah a závaží . dálkový obchod. Tyglíky, lící formy, polotovary z bronzu aj. kov , strusky, polotovary ze zpracování kostí; lodní nýty. Hypotéza . Gn zdovo bylo předchůdcem Smolenska. Možných příčin přesunu centra osídlení . přerazení obchodu s jihem, klesání, společenské změny.

Zhruba současně bylo vybudováno o 2 km níže po proudu Svince další opevněné centrum. Již v 1. pol. 11. stol. . úpadek Gn zdova.

Suzdal

Na ece Kamenka; p vodn osídlen finským etnikem; slovanská kolonizace od 10. stol.; v rámci Kyjevské Rusi sídlo kní0ete; od 2. pol. 11. st. dolo0eny vsi dru0iník . Výstavba za Vladimíra Monomacha (Uspenskij soubor, Kreml). K i0ovatka obchodních cest . na Kyjev, Novgorod, k Povol0ským Bulhar m a do st ední Asie. Samostatné kní0ectví. Boja i spolu s obchodníky tvo ili "zemské shromá0d ní", protiváha kní0ecí moci. Hrad . *d tynec (Kreml)*, podhradí - *posad* (1573 jen 414 m stských dvor). Ve 12. stol. vybudována vedlejší residence Vladimir (zalo0ena 1108).

Rjaza

M sto ve st edním. Rusku JV Moskvy. Vznik m sta kolem 1100 (opevn ní 12. stol.), po átky osídlení v 10 . akropole s opevn ním. Sídlo úd lného kní0ectví. Dobyta Mongoly 1237. Koncem 14. stol ovládnuta Moskvou.

Lokalita dnes le0í 50 km od sou asné Rjazan na terase eky Oky. Kreml a na jihu p iléhající m sto. Zástavba: polozapuzt né objekty (i se sklípky), srubové zemnice s pecemi (hl. 1,2m, pece na vyvýzeném stupni) s pecí v rohu. St ny polozemnic . desky zapuzt né do sloup , v p ízemní úrovni sruby. Obilní jámy i etné jiné výkopy . v n kterých pece (ková ské, hrn í ské). Neexistovalo odd lení p íbytk aristokracie od ostatního obyvatelstva (obdobn Novgorod). Poz statky zabitých p i mongolském vpádu v n kterých jamách t sn pod povrchem. Kamenné chrámy s podlahami z hlin ných dla0dic . jediné zd né stavby. V rámci keramiky . vyskytuje se i radélková výzdoba, nádoby s válcovitým hrdlem.

Vladimir

Rozkv t ve 2. pol. 12. a na po . 13. stol. P vodn obýván Ugrofiny

Moskva

Zalo0ena 1156 rostovsko- suzdalským kní0etem Jurijem Dolgorukým. Jádrem byl hrad vzniklý ze záv ru 11. stol. na pahorku Borovickij- 1 ha (dnešní Kreml).

Dendrodatum pro d ev né dlá0d ní 1080-1090. Po pol. 12. stol. . vícenásobné rozzí ení lokality. Nová fortifikace . háková konstrukce. Vn hradu . suburbium. Zjizt no zpracování 0eleza a barevných kov , ko0izníci, zevci. Prozkoumán dvorec specialisty posledn uvedených emesel. Chybí doklady zpracování skla. Importy,

nález neopracovaného jantaru. Zástavba 12. . 13. stol. . dvorce ohrazené palisádou, sruby severoruského typu s kamennou pecí v rohu a dusanou podlahou. Ulice vyložené d evem. 1237 zničena Mongoly. Zd ný chrám (Uspenskij) postaven a0 p r. 1326, p edtím jen d ev né, archeol. zatím nezjiš né svatyn .

Polsko

Dosavadní bádání rozlišuje 3 fáze vývoje p ed vznikem institucionálních m st:

- 1) období p ed vznikem státu - vznik jakýchsi jader m stského vývoje . 9./10. stol.
- 2) první fáze ran piastovské monarchie, pol. 10. . pol. 11. stol. NejobtíOn jí je prokázání první fáze . p edpokládá se u Krakova i Hn zdna. Sice doklady vyzzí vrstvy, ale chybí importy i málo stop specializovaného emesla 2. fáze jasn jí . vznik lenitých opevn ných útvar centrálního významu, u nich velké makroregionální trhy (provin ní). Ve Velkopolsku . jde o Gniezno, Pozna , Ostrów Lednicki, Giecz, Grzybowo; vzájemné vzdálenosti 15 . 30 km; pon kud vzdálen jí centra tého0 ádu . Lad, Kruszwica. Dále se jezt odlišují dva niOzí ády hrad . Nár st vn jí vztah , importy, poklady mincí, rozvoj specializované výroby. Dle Kurnatowské . jde o hradní m sta (Burgstadt). Po átky slu0ební organizace, plný rozvoj a0 v následující etap .
- 3) 2. pol. 11. . 12. stol. Podstatn více informací, na základ archeologických výzkum i zmno0ení písemných pramen . Konstituování sít kastelánských hrad . Charakteristický je další r st koncentrace osídlení. Vznik podhradních sídliz vedle hrad , vznik hradeckých aglomerací. Nicmén áda problém , zejména v p ípad malých center; p edpokládá se, 0e ka0dý kastelánský hrad doprovázelo tr0ní sídliz , by nemuselo být v t sné blízkosti hradu (nap . Ostrów Lednicki . Pobiedziska). Té0 trhy v n kterých vsích; odhad 50 . 200 trh celkem. Velké sezónní trhy v den svátku patrona kostela (Olbin ve Wroclavi . trhy na sv. Michala, jemu0 byl zdejší kostel zasv cen. Analýza distribu ního systému (S. Mo dioch). Sí kastelánských hrad v 11. . 12. stol. dopl ovaly menzí, od centra 10-25 vzdálená distribu ní, tedy zprost edkovatelská st ediska . tzv. transportní model; v základní podob je t eba si mezi dv ma správnými centry p edstavit jeden menzí distribu ní útvar. Tato struktura byla dotvá ena dále v pr b hu vzniku loka ních m st.

Nejlépe poznány Wrocÿaw, Kraków, Gda sk, Pozna .

Otázka právního uspořádání p edloka ních tr0ních útvar . Teorie o tzv. polském právu, je0 je ob as zmín no v písemných pramenech v protikladu k "právu n meckému" vedla k teorii o zvlázním právu p edcházejícím loka ní období (Kaczmarczyk 1961; Labuda 1958). Nov ji se v zvak prokázalo a bylo seriózní polskou v dou p ijato, 0e jde jen o právo kní0ecí, jemu0 tyto útvary podléhaly. Tr0ní právo jako kní0ecí regál platilo jen po dobu trhu, jinak b 0né kní0ecí právo. Ve Wrocjawi ve 12. stol. prokázána 2 tr0izt ; více tr0iz se p edpokládá té0 v Gniezn i Krakov . Slo0it majetkov strukturované aglomerace (statky církve, zlechty) i jejich prostorový rozptyl se stávaly p eká0kou pro další rozvoj výroby a obchodu v t chto centrech; vyvstala pot eba koncentrace a právního sjednocení, které ezil právní akt lokace.

Slezsko Ě v 11. . 12. stol. 23 hrady spjaté s piastovským státem. Hrady jednak administrativní funkce, jednak vojenské. Poslední . spíze u hranic, menzí zázemí do 30 sídliz . Centrální hrady . 63 a0 222 sídliz , nejvíce Wrocjaw. Teorie archeolog hrad = m sto narazil na odpor historik , hl. K. Buczka a H. Lowmia ského. Nedostatek písemných pramen o emeslnících, ned v ra k výpov di archeol. pramen . Holubowicz aj. zd raz ovali pobyt emeslník v hradech, vycházeli s husté zástavby, uva0ovali o trhu v hradu aj. (Gediga, W dzki, Rajewski, Zbierski, Cofta). Vnit ní plocha slezských kastelánských hrad . 0,5 a0 1,3 ha; Wrocjaw . 6 ha. Opole . 0,75 ha; podle Holubowicze 100 . 160 chat ve 12. stol.; p i pr m ru 5 osob na chatu . 500. 800 obyvatel (patrn p ecen no, v ad chat bydleli jednotlivci). Obdobn Legnica i Niemczy, tedy hustota osídlení 1000 lidí/ha. Je to podstatn více ne0 se udává z vrcholn st edov kých m st . zde max. 200 osob/ha. 2 druhy objekt v Opole . hospodá ské s hlin nou, a obytné s deskovou podlahou, rozdílly ve výplni (obytné . dusaná organická hnoj vka, hospodá ské . popelovitá organická se slámou, prosem). Pr m r opolského domu deskovou podlahou . 16,8 m², dusaná . 16,1 m². V tíz objekty asto dvoudílné, pak plocha kolem 19,5 m². B evna hospodá ských objekt . nezbavena k ry. Ohnizt v obou typech objekt bez rozdílly. Lze p edpokládat malý po et len posádky hradu. Otázka emeslné výroby na hradech. Doklad pobytu emeslníka . koncentrace zlomk keramiky ve vrstv , nejen doklad výroby. Ve Wrocjawi se prokázalo, 0e doklad výroby je mnohem více na p edhradí ne0 na akropoli. Písemné zmínky uvád jí na hradech jen ozbrojence,

p íp. jejich rodiny (Gallus, Thietmar). Zde tudí0 nebyli emeslníci, ale bojovníci; jen podomácká výroba. Té0 doklady výzbroje . po etn v opolském hrad , který byl probádán z 55%.

Pozoruhodným jevem je **p íchod ýebravých ád** do jez t p edloka ních sídliz ; p íklady . Wrocÿaw . dominikáni 1226 . 1227 obdr0eli tehdy augustiniánský kostel sv. Vojt cha na jihu levob e0ní trhové osady, frantizkáni p ed 1238 ji0 v dob lokace; obsadili d íve osídlená místa. Krakov (dominikáni zde 1221, 35 let p ed ud lením magdeburského práva; obdr0eli od biskupa kostel sv. Trojice; 1336 frantizkáni).

Existence zem d lských sídliz v rámci ran m stských aglomerací.

Hn zdno (Gniezno)

Sídlo prvních Piastovc a sídlo arcibiskupa. Nejstarzí p edstátní sídliz na Wgórze Lecha neopevn né. První fortifikace hradu 940. Do první tvrtiny 11. stol. . ty i segmenty hradu. Nejsevern jzí . biskupské sídlo; kostel sv. Ji í. Ji0ní segment . zamykal církevní okrsek . kostel P. Marie (2. pol. 10. stol.), od r. 1000 sídlo arcibiskupa. Dva nejmladzí segmenty . zabrány obytnou zástavbou, d evem vydlá0d né ulice. Pravidelné uspo ádání, rovnob 0né st ny dom . Nejasné, kdo je obýval. Výrobn -obchodní struktura poznána nedostate n . Ji0ní hradby poni ené po0árem 1018 i ve 30. letech 11. stol., byly pozd ji do 12. stol. p ekryty obytnou zástavbou. Ji0ní ást návrzí zaujalo velké otev ené sídliz pro patr n jedno . i dvoudílný hrad.

Lokalizace emesln -trhové osady je problematická. Snad le0elo na Panenské ho e V hradu, odd lena od n j ú0labinou s potokem Intenzívni osídlení od pol. 11. stol., trvalo a0 do transformace ve 13. stol. Dalzí neagrární sídliz . na Lechov ho e; po zni ení hradu byla znovu vybudována jen S ást, na J stran . hustá a regulární zástavba s komunikacemi vylo0enými d evem. Neobjasn na z stává role osady Targovisko s kostelem sv. Vav ince JV od Panenské hory.

Pozna

Hrad vznikl v pol. 10. stol. na Ostrowie Tumskim, mysu sev eném Wartou a p ítokem Cybinou (5ha). Prvotní hrad . v SV ásti mysu. D evozemní val obklopil ovál 40 x 50m, Po 960 p estavba; rozd lení na 2 ásti - V a Z. Kostel P. Marie; nyní plocha 100 x 80 m. Ve V ásti - katedrála sv. Petra. Nejstarzí trh - snad na Ostrov

Tumském, v suburbium na Zagorzu. Toto suburbium vzniklo v pol. 10. stol. v jižní části polohy, na "Zagorze". Opevnění z 10. stol. kostel sv. Mikuláše. Kování, slévání, importy, fragmenty vah, mince. Na levém břehu Warty, západně od Ostrowa Tumského. Osada s kostelem sv. Gottharda nejasných počátků. Areál kostela získali 1244 předlokační dominikáni. Pravidelná zástavba v řadách S. J. nebo Z. V. Vydělené cesty. V hradu. Osada řádka, v 1. pol. 13. stol. plnila trhovou funkci, kostel sv. Malgorzaty před 1231. Počátky osídlení zde sahají do 11. stol. 1253 část obyvatel přesídlena do lokality msta na levém břehu Warty.

Wrocław

Ostrów Tumski. ve V. části výspy, hradba z 1. pol. 10. stol. Areál o průměru 60 m. nejasné, jaký areál hradba ve skutečnosti obepínala. Objekty rovnoběžné s hradbou. V 10./11. stol. přestavba, dvoudílný hrad o ploze 5-6 ha. Knížecí sídlo v menší, Z. části hradu, obepnula hradba o šířce 20 m. Kostel sv. Martina; od konce 12. stol. zděná přestavba. Věžový segment. v JV. části katedrála a sídlo biskupa. Hustá zástavba dřevěnými domy, výskyt usedlostí, které sestávaly ze srubového i kožatínového domu o ploze 20. 25m², hospodářského objektu a zpýcharu. Rovnoběžné uspořádání. Ulice vyložené dřevem. Obydlí družiny a slouby knížeti i biskupovi.

Podhradí. na levém břehu Odry, na jihozápad od hradu i katedrály, od přechodu kory na výspě Piasek ke kostelům sv. Vojtěcha a sv. Marie Egypťanky na jihu, průměr ve směru S. J. 500 m, západní hranice. ulice Szewska. Kulturní vrstvy od 11. stol. Kostely: Sv. Vojtěch. před pol. 12. stol.; kostel sv. Marie Magdaleny. dvě fáze, konec 12., po 13. stol. keramická výroba. barevné kovy, Fe, paroží, kosti, sklo, kůže; dílny často zahloubené. Na levobřeží nejpozději od pol. 13. stol. trh. 1208 sem umístěny. *in foro W.* cisterciáky z Třebnice. Další neagrární osady, osídlené hosty. Jde o valonské tkalce s kostelem sv. Mořice nad Olavou, v JV. části msta. zatím archeologicky neprokázáno, sporné. Další centrum. Olbin na pravobřeží Odry. Zde byli organizátoři obchodu velmožní, mající zde své dvorce a klášter benediktinů, posléze premonstrátů. Dvůr rodiny Wlostowiců ve V. části Olbinu; Petr Wlostowic byl palatinem knížete Boleslava Křivoústého a Vladislava II. v 1. pol. 12. stol. Založil zde klášter benediktinů a navíc Wlostowicové ježt založili klášter augustiniánů na výspě Piasek v pol. 12. stol. Dvůr se nazýval "*satis bene munitam*", byl tedy hrazený; spálen po pádu palatina 1145. V Z. části Olbinu se lokalizuje sídlo comesa Mikory,

který r. 1175 odkázal svůj majetek klásteru cisterciáků v Lubia. Materiální doklady existence dvorů nezjistily. Další dvůr jistého Gerunga z 12./13. stol. se lokalizuje u kostela sv. Vojtěcha, levoobědě Wrocławi; další dvory *area vel curiae* Pomiana a Bezelina z 2. pol. 12. stol. na Ostrowie Tumskim.

Krakov

Hrad v 10. stol. sídlem svetských vládců Malopolska, od pol. 11. stol. celého Polska. Obvodová fortifikace uzavírala 4 ha. V části, knížecí, vybudována v 11. stol. hradbou; ve druhé části vznikla katedrála sv. Václava. 13 románských zděných staveb. Podhradní osídlení již severně hradu. Suburbium Okól 200 x 300 m, v 10. stol. opevněná; další rozšíření na severu ohraničeno na poč. 11. stol. příkopem. Na Okólu již románské kostely sv. Martina, sv. Jiljí, sv. Marie Magdaleny, sv. Petra apoštola. Zástavba již polozemnice i zemnice, sruby. Tržní u kostelů sv. Ondřeje a Marie Magdaleny. Severně Okolu již otevřená osídlení, menší intenzita zástavby než na Okolu; v 11. stol. již i seskupení: u kostela sv. Trojice (zde později dominikáni), při pozdějším klásteru frantiskánů a severozápadně Okolu a při kostele sv. Vojtěcha v místě pozdějšího náměstí. Do pol. 13. stol. zahuztá zástavba. Celkem 56 ha osídlené plochy. U kostelů severně Okolu již kostel sv. Vojtěcha, Panny Marie a sv. Jana. Sv. Vojtěch již nejdivější, ve 12. st. kamenný. V rámci této části zjistěna hutnická i kovářská výroba.

Kruszwica již osídlení na ostrově v jezeru Goplo z 9. stol., v 10. stol. opevněná, kastelánský hrad, zničen 1093, ale nadále centrum zprávy a biskupství. Na Zběhu Gopla již otevřená sídliště.

Estonsko

Vznik sídelních aglomerací v 11. stol., někdy snad již dříve. Tallin, Tartu, Varbola; hrady doprovázeny podhradními sídlišti; doklady obchodu se Skandinávií již zvl. s Gotlandem. **Daugmale** již do konce 12. stol. jedno z hlavních center Lotyšska; na poč. 9/10. stol. - *Dunum urbem*. Hroby obchodníků, importy.

Lotyšsko

Dolní tok Düny - husté osídlení od cca 1000, centrum hrad Daugmale a Riga. **Riga Ě** vznik v 10. stol., d le0ité centrum a0 od 2. pol. 12. stol. vyst ídala starší p ístav dále (Dahlen) zanesený pískem eky Düny (Daugavy). Zde ve 12. stol. t i sídlizt , jedno s N mci, dosv d enými od r. 1201. po . 13. stol. komunální m sto.

Uhry

Komitátní hrady 11.- 13. stol., u n kterých z nich se brzy vytvá ela suburbia. P íklady: Bratislava, Nitra, Tren ín, Zemplín, Győr, Szabolcs, Visegrád, Székesfehérvár (Stoli ný B lehrad), Hont, Bihar, Sopron, Borsod aj. Obvykle jednoduché opevn ní (na rozdíl od Polska). Obdobn jako v ostatních okolních zemích . trhy vznikaly i mimo hrady, nap . p i d le0itých dopravních uzlech. Győrffy . vytvo il hypotézu o tzv. m st východního typu v Uhrách; tato teorie zpochybna na základ nejen archeologických výzkum , ale nap . i existence etných církevních institucí v t chto útvarech. Sídliztní aglomerace. Slu0ebná organizace.

T i hlavní typy raných m st:

- 1) Útvary související s komitátními hrady. Ne v0dy se ale do0ily éry právních m st.
- 2) Útvary vzniklé p i biskupských sídlech i královských dvorcích . kuriích
- 3) Sídlá, kde východiskem byl raný trh

Vazba v tziny velkých center na Dunaj. P íchod obyvatel z francouzsky mluvících zemí na SZ hranici n meckého impéria. Východní obchod . soust ed ný v rukou žid

Rozptýlený ráz p edloka ního sídlení kolem tr0iz .

Győr (Ráb)

M sto vzniklo v míst ímské Arabony. V 5. stol. . pozdn ímský kastel byl obýván civilním obyvatelstvem (d ev né, patrn k lové objekty); hradby se rozpadaly, jedna z v 0í slou0ila jako sýpka. N kdejší vicus . opuzt n. Následuje hiát v avarské period . Ran st edov ké osídlení - z 10. stol. z centra m sta . návrzí Káptalan. Polozemnice opuzt ná v pol. 10. stol. . poskytla keramiku západního p vodu. P edpoklad obchodní kolonie, zárodku regionálního centra. 2. pol. 10. stol.- vznik hradu; zahloubené objekty; výstavba asi za Gézy (972. 997), pozd ji povrchové srubové stavby z doby krále Ět pána (997. 1038); sídlo biskupa. Podhradí - Váralja; zástavba obdobná venkovské (ohnizt v jamách, k l. jámy, apod.) et z sousedících,

by jezť voln ě navazujících sídel podle hlavních cest; v tězina nález ě podle cesty podél Dunaje na V. další osídlení na cestách do Fehérváru a na jih podél ěky Rába . známe jen z písemných pramen ě (Benedekfalva, Királyföľde-Kertesser-Adalbertfalva). Zásadní zm ěna ě ve 13. stol.; za Bély IV. p ěstavba hradu ě donjon. Ji0 ve 12. st. geograf Idrísí popisuje Györ jako 0ivé obchodní centrum. Celní regulace z r. 1260 hovo ěí o n ěmeckých a italských kupcích. Privilegium pro arcibiskupství umo0 ující z ězení m ěsta 1239. Blízko hradu-ustavilo se m ěsto kapituly, východn odtud ě královské m ěsto.

Budapest

Óbuda ě na pravém b ěhu ěky Dunaj, v prostoru n ěkdejšěho ěmského Aquinca; A0 do pol. 10. stol. byla Óbuda kně0ecím centrem; v poslední t ětin ě 10. stol. p ěsun vládě ě do Esztergomu, kde z ěstali a0 do po ěátku 11. . stol. Kapitula sv. Petra ě donace u0 v poslední ětvrtin ě 11. stol. od Ladislava a ve 12. stol. od Gézy II. (1141 ě 1162). 1212 uveden trh v privilegiu pro kapitolu, která byla jeho vlastníkem; 1355 rozd ělena ěna královský a kapitulní okrsek.

Jádrem královský palác a kolegiátní kostel. Relativn ě dlouhé p ěoěivání pozdn ěmského obyvatelstva.

Buda

P ěed lokací ě na území Budy 2 sídliztní jednotky: Pest na obou b ězích Dunaje (na pravém pozd ěji na nazývána Malá Pest) a severn ěji na pravém b ěhu Óbuda. Více sídliztních seskupení; na severu tzv. Felhévíz, 1148 forum Geysa ě patrěn tr0ní sídlizt ě, kde se usazovali kupci. Kostel uveden ve 12. stol. Změinky o loděích na Dunaji 1187.

Na severní stran ě plató hradního kopce ě dva objekty z doby p ěed mongolským vpádem, mince. Archeologicky lze p ěed mongolským vpádem na pravém b ěhu Dunaje p ědpokládat dv ě sídliztní jádra ě Malou Pest a Felhévíz. Z Malé Pezti ě minimum nález ě. P ěsun ěásti n ěmeckých obyvatel z Pezti (po 1248) se odehrál snad s mírným zpo0 dním za p ěchodem ma ěarských osědlenc ě (1243 ě 1247); proces dokon ěen 1255 ě. Novus Mons Pestiensis. 2 objekty na severní stran ě hradního návrzě ě asi z doby t ěsn ě po 1240, zánik ve 3. ětvrti 13. stol.; nerespektují ulění strukturu.

Pez

V těsné blízkosti římské opevnění chránící pohoří Dunaj z 3. - 4. stol. Po ústí osídlení na levém břehu Dunaje sahají do 11. stol.; 1046 a 1148 uveden portus Pest. Tím ohniska osídlení od severu Bécs, Pest a Szentersébet. Místské privilegium z let 1205 - 1235 plyne z mladší listiny výsad z r. 1244.

Esztergom (Ostřihom)

Strigonium - slovanského původu; předpoklad slovanského hradiště z doby předuherské. Princ Géza (od 971) zde měl své sídlo; údajně kamenné hradiště. Další výstavba rezidence za Přemysla, 1001 sídlo arcibiskupa.

Zmínka z r. 1050 o řídkovských obchodnících cestujících z Ruska do Německa; zastavili se v Ostřihomi, aby opravili svůj vůz. 1146 chvála města z pera ústředníka křížové výpravy.

Nejstarší podhradní osídlení v církevní dráha na úpatí kopce. Jeden areál severní, těsně u hradu, další - královští úředníci - na jižní straně podél malého Dunaje v sousedství přístavu; úředníci postavili svá obydlí na S straně velkého hradiště. R. 1147 zmiňován kostel sv. Mikuláše u hradu, ke kterému měli dle pozdějších zpráv z 13. stol. poskytovat služby. Jezdci ve 13. stol. oddělováni od ostatních obyvatel. Dvůr města - arcibiskupské, ležící bezprostředně pod hradem a královské (zahrnovalo i vicus latinorum - tedy románské sídliště).

Veszprém

12 km od Balatonu. Jméno od prince Besprima (objevuje se v 1002/1009); biskupství 1009 zasvěcené sv. Michalu; centrum komitátu. Církevní město druhého řádu, omezená autonomie. V 9. - 10. stol. osídlení 1,5 km vzdáleno od hradištního kopce. Osídlení kolem hradu u kostelů sv. Mikuláše, sv. Markéty, sv. Tomáše a sv. Jana Křtitele. Důležitá sídlištní jednotky zvané *angulus*. Sv. Mikuláš - poprvé uveden 1237, vznikl asi po 1210; souvislost s valonským biskupem Robertem; ten 1208 - 1210 sloužil jako probost královské basiliky ve Fegérváru. Dominikánský kostel sv. Kateřiny 1239. Opodná urbanizace.

Székesfehérvár

Původně Fehérvár; Alba Regia poprvé 1235 - předklad do maďarštiny - přejmenováno "Székes". Od pol. 13. stol. politická role nahrazena sakrální; pohřbeni uherských

král od 1031. Prvotní hrad na vrcholu vyvýšeniny, asi 100x 150 m, opevněn p říkopem, asi 2. třetina 10. století, kostel- centrála, sv. Petr. V blízkosti kostela odkryta zemnice, dvouprostorová s pecí, k ní rozměrná jáma, dat. asi 1225. 1235 s p estavbou kostela. V 11. stol. postavil ět pán královskou basiliku P. Marie; porušila starší pohřebiště obyvatel hradu. Tehdy asi zde opevnění kvadratického p dorysu; později rozšíření fortifikace na jihu. Severovýchodní královského sídla . stál dómský hrad Vnitřní msto, dále tzv. podhradí Buda na severu, s kostely sv. Markéty, později mendikantské kláštery. Doklady raně středověké zástavby SZ hradu. Latinské osídlení uváděno až od 13. stol. (1272 . *pe e civium latinorum*); p vodní sídlili u tržišť ve vnitřním mstě . Až ve 13.stol ale uváděno *civitas exterior* na SV od hradu a později *i nova civitas* JZ hradu.

Sopro

V místě antické *Scarbantie*. Na poč. 11. St. hrad. Před S hradbami bylo malé osídlení kovářů; rybářů . na SV, za potokem Ikva. Msto posléze zaujalo areál hradu.

Eger (Jáger)

Biskupství založeno ět pánem I. 1009; katedrála sv. Jana Evangelisty. Na teritoriu města - 6 lokalit z 10. . 11. stol., z toho dvě pohřebiště . Valonská kolonizace egerského údolí, snad od 11. stol.; tzv. Italská ulice (zloale o Valony); ve 14. stol. uváděn *comes vallis Agriensis* se svými *hospitibus et Gallicis*. Pizli z prostoru Lutychu, udrželi si jazyk až do 16. stol.

Kostel sv. Mikuláše . uveden až 1346, náležel augustiniánům, p edtím asi farní kostel. ětne další kostely . vze uváděné až ve 13. stol.

Další centra: **Vác, Szeged, Nagyvárád, Miskolc.**

Bratislava

Hrad . velkomoravský, posléze správní uherský. Krom velkomoravského hradizta na Hradním vrchu zjistěno velkomoravské osídlení v ploze historického jádra města; snad opevněné předhradí na V svahu u kostela sv. Mikuláše, koncentrace nálezů dále k východu mezi Venturskou ulicí a pásmem středověkých hradeb, rozptýlené objekty i dále na východ (Hlavné námestie), i na jižním svahu hradního kopce.

Již 1042 kronikář Herimenn uvádí husté osídlení podhradí, které nazývá "msto" (*civitas*). Pol. 12. stol. . Al Idrísí . hovoří o Bratislavě jako o středně velkém mstě s

domy postavenými těsně vedle sebe. 1204 Oádá Imrich I. pape0e Inocence III. o povolení p emístit proboztství z hradu do podhradí, 1221 obdobný po0adavek probozta k pape0i Honoriovi III.

Bratislavská aglomerace ve 12./13. stol.:

Hrad s podhradím (burgus) s kostelem sv. Mikuláze (p vodn rotunda). Jádro aglomerace . Kapitulská ulice. Dle nález mincí . 2. pol. 12. . 1. pol. 13. stol. . osídlení od Venturské ulice pro nám. SNP, tedy po kostel sv. Vav ince.

Kolem osady sv. Ond eje, sv. Michala, sv. Mikuláze, sv. Vav ince (zde nejstarzí rotunda, pak karner ke kostelu sv. Jakuba) a Széplak. Na J úpatí hradního kopce stála mýtní stanice Vodná ve0a s p ilehlou osadou Vydrica. Vytvá ení tr0izt od 11. stol. . na k i0ovatce ulic Ventúrská, Panská, Kapitulská a0 po vyúst ní k Vydrické brán . zbytkem je Rudnayovo nám stí.

Privilegium 1291 ud lené patrni ji0 fungujícímu m stu.

Nitra

Velkomoravské po átky; Hradní vrch a Na vrzku. V 11. stol. p estavba opevn ní. N kdejší velkomoravské p edhradí Na vrzku . se vyvíjelo dále; 1113 *Mons iudaeorum*, 1247 *castrum iudaeorum*. Pod hradem . podhradí, v biskupských rukou. Kostel sv. Michala na SV podhradí Na vrzku, na jihu kostel P. Marie s h bitovem ji0 z 11. (p edán ve 13. stol. frantizkán m). Ve 12. stol. p esun t 0izt na východ . kostel sv. Jakuba . loka ní m sto.

Ran m stské útvary v eských zemích.

1. Velká Morava

P edpoklady rozvoje . snad ji0 od posledních desetiletí 7. stol. Vzestup koncentrace osídlení v tzv. staré sídelní oblasti v 8. stol., p íznivé pro periodicky kolísající rozmach zeměd lského travoplního hospoda ení.

První útvary centrálního významu . lehce opevn ná sídlizt p edevzím na ostrovech v ece Morav (Uh. Hradizt . Staré M sto, Mikul ice, Olomouc . Povel), vzácn ji výzinná (Brno . Líze . Staré zámky). Doklady pobytu vyzší vrstvy . ostruhy s há ky; specializovaná emesla . kovolitectví, hrn í ství; v zázemí vazba na produk ní hutnická centra . Olomu any u Blanska.

Zárodky vytváření sídliztní aglomerace jsou nejlépe pozorovatelné v Uherském Hraditzi . Starém M st a v Mikul icích.

Otázka len ní osídleného areálu a funkcí jeho ástí.

Hrad: akropole, p edhradí (obvykle opevn ná ást p imykající se k rovn 0 opevn nému jádru, akropoli), podhradí . sídlizt v nejbli0zím okolí hrazeného areálu. Latinské prameny vesm s rozlizovaly jen hrad a ssurbium%φp i em0 tento termín mohl vyjad ovat jak blízké osídlení za hradbami, tak i zirzí zázemí, i tzv. hradovou obec . civitas.

Struktura nejbli0zího zázemí a vzájemné vztahy; vý0iva centra.

Velkomoravská centra . rozmach v 9. stol., dle dendrodat ze dvou z nich . B eclav . Pohansko a Znojmo (80. léta 9. stol..) . hradizt budována hlavn v poslední tvrtin 9. stol. Chybí vzak p esn jí datování hlavních center, kde i dle písemných zpráv musíme p edpokládat existenci ji0 kolem pol. 9. stol. Velká rozdílnost charakteristických znak jednotlivých lokalit vedla . Sta u (1985) k pokusu o roz len ní na 6 typ :1: Centrální hradiztní m sta, 2: provin ní hradiztní m sta, 3: hradiztní hrady, 4: zem d lská centra s panským dvorcem, 5: pohrani ní a strá0ní hrady. Systém nebyl obecn p ijat, nepochybn vzak do ur ité míry odrá0í skute né rozdíly. V zásad lze rozlízit velké aglomerace v centrálních oblastech Moravy a západního Slovenska (Mikul ice, Uh. Hradizt . Staré M sto, B eclav . Pohansko, Nitra), dopl ující ní0inné lokality jako sou ást organizace zem d lského zázemí v t chto úst edních ástech, opevn ná sídla vyzzí vrstvy nevelkého rozsahu (Ducové) a regionální centra vyr stající z místních tradic. Zejména první skupina lokalit svým rozsahem, výstavností i koncentrací obyvatelstva p esahuje vze, co do té doby vzniklo u západních Slovan . Otázka p í in . rozvoj zem d lství, obchodní i mocenské kontakty s franskou ízí, dálkový obchod apod. Poslední . ve form trhu Moravan . dolo0en arabskými prameny, zejména rafelstettenským celním tarifem (902. 906). Obchod s Orientem (st íbrná plaketa íránského p vodu s obrazem sokolníka ze St. M sta), na druhé stran absence arabských st íbrných mincí. Velká Morava . stát s mocenskou slo0kou soust ed nou relativn dob e organizovaném jádru, k n mu více i mén úzce, zejména pak asi tributárn , p ipojeny dalzí gentes s místními centry. Velké rozdíly v uspo ádání jednotlivých aglomerací, "protom st". Tzv. reziden ní a nereziden ní, nebo také vedlejší areály. Problém jejich funkce . krom výrobních

pracovní, které se ovšem vyskytují i na akropolích, nelze archeologicky v téžině prokázat přesně na jaké úrovni v rámci určitého areálu. Problematika výskytu zemědělských nástrojů naznačuje v téžině podíl zemědělských činností v Mikulčicích a na Pohansku u Běclavi neby se dalo předpokládat, avšak z části jde o doklady výroby i snad kultu. Otázka počtu obyvatel i v největších aglomeracích jich asi souhlasně nebylo více než max. do 2000 lidí, soud podle velikosti pohřebišť. Spotřební ráz ekonomiky velkomoravských center x počty regionálního trhu. Zahusťování osídlení v okolí hlavních center.

Doklady výroby ve velkomoravských centrech i relativně hojné, a to i v sídlech sdružené kategorie, z části zásluhou plošných výzkumů. Bratislava. Dvínská kobyla. skládá se z druhotně použitých římských cihel. Kovárny: Mikulčice, St. Město, Běclav. Pohansko, Přebim, Nitra. Otázka potulných kovů. depoty s náradím v Mikulčicích, Mor. Jánů, Vrzátském Podhradí. Nyní se však objevily depoty i na opuštěných pravěkých hradištích (Klážov). Kultovní význam? Existence výrobních areálů. Běclav. Pohansko, Staré Město

Mikulčice- opevněné dvoudílné jádro 11 ha, kolem rozsáhlá, členitá aglomerace s kostely, pohřebišti a sídlizti. leženo na akropoli a Zápěhradí. Podhradní sídlizti v okruhu asi 700 m na písčitéch dunách. Během 9. stol. nabývá akropole výrazně sakrální ráz kostely a pohřebišti, na opevněném zápěhradí spíše drušina. Doplnující slouby a emesla in na akropoli (kování stří, kovolitectví i zperka stří). Nejvíce výrobních dokladů na Sěpodhradí. kovárna, kovolitecká dílna. Ve všech areálech se ale různé funkce včetně výrobní v průběhu 9. stol. prolínají. Zápěhradí interpretováno jako sídlo drušiny- relativně pravidelná zástavba povrchových staveb, nedostatek dokladů výroby. Kovolitecká dílna u V. kostela při SV bráně akropole, Povrchové stavby dominují i v dalších částech (podlahové úpravy); velké sloupové stavby. Těžký les. stědání sídliztní a funerální funkce, superpozice hrobů a zahloubených objektů.

Kovárna na Sěpodhradí: klezta, kladívka, kovadlinky; chybí ale jednoznačné doklady topeniště. Otázka dvorců při kostelech vně opevněného areálu. chybí reprezentativní objekty a ohrazení (vyjma areálu VI. kostela, kde však jde jen o plochu svatyn s hřbitovem. VII. Kostel. 16 hrobů, dva relativně bohatší, v téžina bez nálezů. Kolem patrně povrchové objekty. Otázka velmošského dvorce, chybí však sídelní doklady.

Uherské Hradiště - Staré Město

Plošně zhruba 28 hektarové ostrovní sídliště snad jen s lehkým opevněním, bez pohřebiště, s fragmenty kamenných staveb. Staré Město na pravém břehu hlavního toku Moravy. Uprostřed hradiště mimo ústředního rozsahu, s několika kostely a velkými pohřebištěmi. Sady. církevní centrum s chrámem a pohřebištěm. Původní vrstvy patrně jak na tomto ostrově, tak i ve Starém Městě. Zde výrazná přítomnost specializovaných řemesel, zvláště kovářství, železářství, sklářství. dílna. železářské a klenotnické pracoviště v poloze s J Vítkova dále též hraniční okrajové tyglíky, nádoby s nataveninami kovů, polotovary, kovotepecké kladívko, klezma apod.. Přítomnost osob vnučících se zemědělství. V poloze nad Hlávčicemi. kovářský areál. 11 kelímkových pecí. Hutnické pece, vyhlávkový. Pálení vápna v kopulovitých pecích. Dvoukomorové hraniční pece.

Běláček Pohansko

Velké hradiště o necelých 28 ha rozlohy, se snad jen ústředním dvorcem, asi starším než opevněním, jako i jediným kostelem s regulérním pohřebištěm.

Východní dvorec. řemeslnický areál v poloze Lesní zkolce. Zde zastoupeny pece, nálezy olovných hroben, specializovaného kovo zpracujícího náradí, výrobní odpad (struska). Uvádí se také zhotovování drátových brnění, sudů, textilní výroba, zpracování kůže a koženiny doklady zpracování kostí. Přechod mezi sídlištními objekty naznačuje nesvobodný status obyvatelstva vázaného na dvorec. Tento jev však také souvisí s rozpadem uceleného ritu v období přechodu ke království (shluky hrobů na J uprostřed hradiště se zastoupením pohřbených zbraněmi. odlišný status než v Lesní zkolce).

Náznaky pravoúhlých struktur, ne zcela pravidelně pokrývajících vnitřní plochu severnou hradbou. v mladší velkomoravské fázi. Orientaci i rozměrovým modulem snad odvozeny z velmožského dvorce, který jako jediný má dvoufázové, jednoznačně definované ohrazení. Zatím nebyla podána detailní analýza skladby zmíněných pravoúhlých útvarů.

Zástavba respektuje jednofázové, původně zničené opevnění.

Poměrně rozsáhlé podhradí. jeho jižní část (tra Proutník)- jen ojedinele zastoupené výrobní objekty, kovárská výheň. Výrazně zastoupeny zemědělství (ve srovnání s lesní

zkolkou), vzhledem k náhlému opuzt ní ásti objekt . nálezy výstroje kon a jezdce a dalzí kovové p edm ty. P íjímaná interpretace . sídlizt ozbrojené slo0ky obyvatelstva, asi vzak i jiné sociální skupiny.

SV p edhradí . zjizt na rotunda s poh ebizt m lehké ohrazení na JV, snad jeden ohrazený dvorec a dalzí palisádové 0lábky nejasné funkce. Role tohoto areálu je zatím nejasná, asov jde asi a0 o p elom 9. a 10. století.

Interpretace (J. Machá ek): Palatium (funkce sídeln reprezenta ní p ísluzníka snad vládnoucí dynastie, analogie . falce), emporium (typ B dle Hodgese . centrální kontrola dálkového ochodu, urbaniza ní rysy), munitio . fortifika ní význam. Metody výzkumu . propracovaná metodika dle J. Neustupného. Pojetí Pohanska jako systému. Výzkum zázemí . prokázáno zahuzt ní sídliz v bezprost edním okolí (výzkum lokality B eclav . Líbivá).

Nitra

Hradní vrch (prokázáno opevn ní z 2.pol. 9. stol.) a opevn é p edhradí v poloze Na vrzku. V posledn uvedené . základy zd né architektury, snad stavby na podezdívce. Ostatní hradiska . velmi sporná, n která s jistotou prav á (Zobor); Martinský vrch . kostel, pod menzou karolinská mince z let 840 . 923 . jednoho u pozdních Karlovc , nelze p esn ur it. Sondá0e neprokázaly osídlení v rámci okrsku sev eného valem. Lupka . osídlení prav ké i ran historické, pod hradiskem poh ebizt a hrn í ské pece (ve st edohradiztním období vzácný jev).

10. století po pádu Velké Moravy

Kontinuita vývoje na st ední a severní Morav (Brno . Staré zámky, Zelená Hora, Olomouc, P erov), výrazné oslabení osídlení a zánik vzech hradiz na ji0ní Morav ; reziduální osídlení zejména v Mikul ících. Mo0ná existence nevelkých lokálních centra na JZ Morav (Turecký kopec u Hornic, Palliardiho Hradisko u Vyso an . na rakouské stran Pfaffenhofen . Sand u Raabsu). Od 2. poloviny 10. století (porá0ka Ma ar u Augsburgu) o0ivení i na ji0ní Morav , výskyt bavorských mincí. Kolem r. 1000 mocenský vliv rané polské monarchie Boleslava Chrabrého, spojený i s vlivem kulturním, zvyklosti elit (výskyt poklad zlomkového st íbra a mincí v etn islámských

v zirkonovém prostoru Moravské brány a v tzv. českém Slezsku; ovlivněná keramická produkce).

Olomouc

Nejvýznamnější centrum Moravy v 10. stol. Morfologie olomouckého kopce. Osídlení již v 9. stol. centrálního významu. Zahrnuje osídlení Dómského návrší a Podhradí. Suburbium v Pekařské ulici. 2 fáze oddělené požárovým horizontem (před I po r. 1000), 22 mincí, 12 determinováno: 3 náleží Boleslavu II, ostatní veskrze olomouckým údlníkům 2. pol. 11. stol. Doklady kovožpracující výroby, tedy sleva ství (tyglíky) i ková ství, jantaru. Olověné závaží, karneol indického původu. obchod. Mladší fáze podhradí. skleněné prsteny, zlomek sekaného stříbra, zlomky malovaných hliněných vajílek, tzv. pisanek. doklady styku s Polskem, s Kyjevskou Rusí.

Podhradí. tereziánská zbrojnice. zjištěny horizonty 10. stol. nad zasypanými jamami z 9. stol. (zřetelová úprava z pol. 10. stol., kozatinový plot, požárový horizont). Opět nálezy jantaru, zlomek prstenu snad baltského původu; karneolové perly, vybrouzený korál, perla.

Otázka kontinuity církevního ústředí. otázka biskupství v 10. stol., snad sídlo záhadného biskupa Vracena z 1. pol. 11. stol. Vztah k českému a polskému záboru.

Přerov

Velkomoravské významné sídliště, zatím bez zjištěného opevnění, doprovázelo osídlení v okolí - prostor Žerotínova náměstí a nejbližšího okolí. Na opačném břehu Bevy. pohřebiště a sídliště v Podmostí. Dva horizonty velkomoravského osídlení na Horním náměstí u kostela sv. Jiří; velkomoravské osídlení není ale souvislé.

Kolem r. 1000 fortifikace celého kopce. rozloha kolem 1,5 ha (dendrodata 994. 1003). Srubová zástavba po obvodu hradeb. Nález mincovního závaží s oboustranným kolkem moravského denáru knížete Boleslava I. Podhradní osídlení. Žerotínovo náměstí, též pás podél hradního návrší mezi polohou Na Marku a Wilsonovou ulicí, rozšíření dále na jihovýchod, jako i na druhý břehy. polohy Malá Dlážka, Brabantsko. Po Olomouci nejvýznamnější hrázený útvar přelomu 10. a 11. stol. na Moravě, opěrný bod polské posádky (tzv. vendické, neboli saské křídové denáry z konce 10. století, rozřezaná hradba s nápadnými analogiemi v piastovském

Polsku). Dobyťí P emyslovci asi 1012/1030. Kontinuitní vývoj v 11. . 12. stol., avzak neprokázáno opevn ní na míst starší hradby.

echy

Specifické postavení st edních ech; výstavba p emyslovské domény

1. fáze (7./8.. 8. stol.) . centrální místa p edp emyslovského období; nízký stupe diferenciace spole nosti, opevn né útvary mají silné zastoupení zem d lství (Klu ov, Žárka, Praha . Butovice); v n kterých regionech vzak existují lokality s doklady vyzší vrstvy . Dolánky . vrch Rubín v SZ echách). asov se n kdy rozd luje na dva horizonty, z nich0 mladší zahrnuje lokality vzniklé a0 v 9. stol. (Levý Hradec).
2. fáze . 9./10. . po átek 11. stol. Sem spadá systém velkých hradiz ve st edních echách, tvo ících páte p emyslovské domény (Pra0ský hrad, Bude , Levý Hradec). Analogicky, by ne v tak propracované podob . Lze sledovat vývoj center jednotlivých sídelních komor i v dalších ástech ech (Stará Kou im, Libice).
3. fáze (1. pol. 11. . 12. stol.) . plná existence hradské soustavy. Vznik ran m stských aglomerací (Praha, Litom íce, Starý Plzenec, Žatec, Hradec Králové).

Doklady emeslné výroby v centrech 9. . 10.stol. . jsou vyjma vlastních výrobk pom rn nevýrazné.

Obdobn jako na Morav se objevuje vazba na oblasti se zdroji Oelezné rudy (oblast Staré Kou imi). Kovolitecká výroba a zperka ství . vazba na vyzší vrstvu (tyglíky . Libice, ale i Klu ov i Doubrav ice), ková ské vyh íva ky (Stará Kou im, Bude). Kos a ství, tkalcovství. Lze se domnívat, Oe p edm tem vývozu byly spíše suroviny a otroci.

P edpokládá se, Oe d le0itým impulsem pro rozvoj tr0ních vztah v 10. stol. bylo do asné p eruzení dunajské cesty Ma ary na p elomu 9. / 10. stol. Vzrostl tak význam obchodní cesty ezno . Praha . Wrocław (nebo Olomouc) . Krakov . Kyjevská Rus.

Otázka funkce jednotlivých hrazených ástí hradiz 9.. 10. stol.

Rozvoj trýních útvar v 10. Ě 12. stol.

Přibývá písemných dokladů o existenci trhů. Trh "ve sloubových" státních. **Pražské trhy** ve zprávě Ibráhima Ibn Jakúba v pol. 10. st. - centrum mezinárodního obchodu s otroky. Význam řídkovských obchodníků. Zmínka v 11. stol. - začínají se prosazovat řezníci obchodníci. Další novum - velký baltský obchod, využívající více druhů mincí se rozpadl, vznikly státní ekonomické okruhy využívající dominantně vlastní mince. 1050 - mincovní reforma Bořislava I.: karlovskou libru o váze 408 g vystřídala lehčí severská hřivna (marka). Státní mincovní monopol umožnil zlehčování mincí, a tak vedl k snadným ziskům.

Hradské trhy jako týdenní jsou zmíněny v bořislavských statutech z 11. století. Článek nejstaršího celního řádu v zakládací listině kapituly litoměřické, uvedena zvlášť s. l. V řechách po zahnutí síť hradů dosahovaly odstupů mezi jednotlivými správními hrady 30 km. Dominance týdenních trhů. Přijem z trhu - jeden z hlavních zdrojů obživy kněžského správního aparátu. 1211 jmenován v Praze *iudex fori* - královský úředník dozírající na provoz trhu a soudící zde vzniklé spory. Donace cel a celních poplatků církevním institucím. Význam kramářů jako místa směn (např. verze C zakládací listiny pro kapitolu litoměřickou uvádí desetinu poplatků z kramářů). Již verze A listiny uvádí svobodné řemeslníky, usedlé v Litoměřicích.

Řemesla - v prvních desetiletích 11. stol. se stabilizovala sloubová organizace; řadí specialisté usazení v obvodu příslušného správního hradu odvádějí své výrobky formou daní. Zakládací listina pro kapitolu litoměřickou (1057), verze B, vzniklá ve 12. stol., uvádí v podhradském sídlizti Zásady kromě vinařů a dalších rolníků také kožedělníky, zevce, kováře, tesaře, lazebníky, písaře a kožedělníky - jsou dva druhy kromě zevce - doklad začínající specializace. Obecně se v listině mezi kapitule darovanými lidmi zmiňují pekaři a mlynáři. Proti verzi A, jež řemeslníky bez konkretizace rovněž uvádí, konstatuje J. Tomas větší míru svobody. Verze B listiny zřejmě dovoluje rozlišit tři druhy řemeslníků: 1) vesnické řemeslníky, spjaté zčásti se zemědělstvím, 2) nevolné řemeslníky sídlící při dvorech, 3) relativně svobodnější řemeslníky při hradu - sem náleželi uvedení řemeslníci ze Zásady. Zde lze předpokládat zvýšení produkce pro trh.

Usazování cizinců v hradských aglomeracích - Praha, asi již od 11. stol. Za vlády Soběslava II. (1173-1178) obdrželi Němci privilegiem, odvolávajícím se na ustanovení krále Vratislava II., výsadní postavení - mohl řídit podle vlastních zvyklostí, přičemž si volili faráře a rychtáře.

Vedle hradeckých trhů existence venkovských trhů. K nejranějším patří zmínky o tržní vsi Slivnice u Podivína u Kosmy, retrospektivně k r. 1063. První doklady naznačují, že k jejich početnému nárůstu dochází až od 2. poloviny 12. stol. K nejranějším příkladům náleží tržnice Hrutov u Litomyšle při významné celnici při esko-moravské hranici na trstenické stezce, které daroval Vladislav II. snad již r. 1167 klášteři litomyšlskému (CDB I, s. 399, 411, 415; srov. Hrubý 1936, 116; Nový 1991, 141). Následují k r. 1162 Kuchov a r. 1196 tržnice Pátek u Loun, kde samo jméno naznačuje den konání týdenních trhů.

Centra 9. – 12. stol.

Levý Hradec

Dvoudílné hradiště. Počátky snad v 1. polovině 9. stol. Předhradí: ve 2. fázi hradiště z poloviny 9./10. stol. – sloupová stavba s dorysu. 2. fáze, 3 hlavní prostory dále členěny; dále zkoumán jiný dvoudílný objekt. Doklady textilní výroby, kovářství (struska).

Budeč

Základem dvoudílné hradiště; vznik opevnění až ve 2. pol. 9. stol. Na akropoli trend k stavbě nadzemních srubových (i na podezdívkách) a klových objektů. Předhradí – doklady kovářské výroby.

Stará Koučim

1. pol. 9. – pol. 10. století. V nejstarší fázi – ohrazený územní areál nad srázem, ve 2. pol. 9. stol. vznikla hradiště. V 1. pol. 10. stol. nová střední hradiště, akropolis pak byl celý prostor za ní. Pohřebiště, halová stavba, bohaté nálezy. Koncentrace topeniště, zčásti kovářských, ve střední části hradiště, za branou, hl. 10. stol.

Trojdílné, později dvoudílné hradiště 44 ha.

Koučim – sv. Jiří – konec 10. – pol. 13. stol. Sv. Vojtěch – mladohr. osídlení, dvorec?

Libice

Dvoudílný hrad, 900 – 1200. Luxusní blatnicko-mikulčická a karolinská předeměty. Boom kolem 900. Založení pohřebiště ve východní části akropole (prozkoumáno 287

hrob), stavba kostela P. Marie a výstavba knížešského domu na předhradí (stilus, akvamanile v podobě beránka).

Rozmach v 10. stol. (do 995) ocelové objekty v SV části předhradí. Dominance nadzemních srbů na předhradí (rozdíl proti vsím). V pol. 10. stol. byla zplanýrována část objektů na předstupovém směru do akropole, vznikla zde ztrávená cesta. Nová hradba předhradí. Akropole . knížeší palác. Importy pražské tvrdě vypálené keramiky. Jediný zlomek polské nádoby s válcovitým hrdlem.

Praha

Centra . Pražský Hrad a jeho podhradí na Malé Straně . Hrad . vznikl v 9. století, předhradí na Hradčanském náměstí. Vyehrad (uv. 1003, po štátky asi 90. léta 10. stol.) a jeho podhradí s t oizt m v údolí Botiče. Tróizt ran št edov ké Prahy lze lokalizovat na dolní Malostranské náměstí. Zde intenzívní osídlení od 9. stol. (sporadické po štátky 7./8. stol.), t i navazující p íkopy . před pol. 9., 9./10., po pol. 10. stol. roztová hradba z 9. stol. K fázi p íkopu 2 náleží i vyd evená cesta k mostu před Vltavu a tzv. strategická stavba se základem z dřevěných komor, vyplněných kameny a hlinou; zánik do pol. 10. stol. Rozšířené prostranství v Mostecké ulici . šířka 23 m, vyd eveno. Poslední p íkop snad zanikl před 1257 . na jižní straně malostranského náměstí. Osídlení jde i jižně opevněné linie. 11. století doby Boleslav . jde až do Hellichovy ulice. Asi srbové stavby. Pokračuje funkce cesty. Nejstarší kostel . rotunda sv. Václava před pol. 12. stol. Rozvoj tzv. románské Prahy (vyehradská éra . 1000 . 1143) zejména od 2. poloviny 11. stol. Písemné zprávy o podhradí Prahy . nep ímo Ibráhím íbn Jakúb, Kosmas; k r. 1091 se uvádí bohatství *in suburbio Pragensi et vico Wissegradensi*; 1105 a 1108 zmínky o tróizti. Na Malé Straně . Horní Malostranské náměstí . rozmach pyrotechnické výroby, etné sesuvy předy. V 11. stol. ocelové vyt šněno pod severní svah Petřína . torza vypálených jam. K osídlení Malé Strany náleží jistě část pohřbiště na pravoběží. Založení druhého hradu, tedy Vyehradu, předurilo základní tendence v předorysném rozvoji aglomerace, ve směru k zaplavení dosud relativně volného prostoru mezi oběma hrazenými centry. Staré Msto . do pol. 10. stol. jen hroby . na hraně št edního a vyžšího terasového stupně . 600 m od zaplavované nivy. Pohřbiště do konce 11. stol., bohaté hroby kupců z Bartolomějské ulice. Dřevem předesunu na území pozdějšího Starého Msta v předínaje snad 2. pol. 10. stol. bylo patrně relativně předelidně vltavského levoběží. Možná organizační zásah centrální (knížeší) moci.

Nelze vyloučit, že tržní a tábořící kupeckých karavan se v 10. stol. nacházela právě na pravém, tj. Staroměstském břehu. Nejstarší jádro staroměstského osídlení v jižní části nejníže terasy, zde keramika 2. pol. 10. – 1. pol. 11. stol. – kalichovité okraje, tuny strusky. Ojedinelé se osídlení této fáze objevuje na středním a vyšším terasovém stupni. Sídliště v prostoru Malého náměstí z 11. stol., s doklady železné stří, mladší pohřebiště – po átek před 1100, souvislost s kostelem sv. Michala, kolem kterého se po redukci rozsahu pohřebiště pohybovalo i nadále. Význam vyžehradské cesty. Utváření staroměstského tržního optimálně vybraném středním terasovém stupni od závěru 11. stol. a s ním související nové komunikační sítě (románská keramika). Vymislování železné výroby z centra, usazování oíd na S periférii. Na vyšší terasové stupni vystoupilo souvislé osídlení až po átkem 12. stol., kdy pohřebiště na jejich hranách zanikla (post quem denáry z konce 11. stol.). Kolem nového tržního v prostoru Staroměstského náměstí vznikl souvislé osídlený pás o šířce kolem 200m (na JV k Rytířské ulici). Nová radiální síť cest. Odvozena již před archeologickými výzkumy ze změny směru cesty přes Vltavu k náměstí a ke čtvrté, JV radiále. Starší síť byla souborná s ekou, k Vyžehradu. SV radiála v Dlouhé ulici – post quem denár 1092 – 1100 z pohřebiště v Dlouhé ulici překrytý touto cestou. Zrychlený vývoj ve 12. století – výstavba románských zděných domů (asi 60, až na několik výjimek jen na území St. Města, resp. těsně za jeho hradbami – náměstí Republiky), přibývá také kamen. staveb na Pražském hradě. Centrální staroměstská část aglomerace přesáhla na východ – pozdější obvod hradeb (výzkum na náměstí Republiky, zde i zděné domy z 12. – 1. pol. 13. stol., a navázala na sídliště na Poříčí kolem kostela sv. Petra. Privilegium pro pražské Němce vydané Soběslavem II asi z období 1174 – 1178. Sídliště německých hostů se hledalo právě zde, rozsah německého osídlení byla asi větší – souvislost s románskými domy. Dotvoření podorysu náměstí v průběhu gotizace, resp. institucionalizace Starého Města.

Pražské železné stří 9./10. – po 13. stol., méně bronzolitectví. V 9./10. stol. doloženo jen z Malé Strany. V tžinou okrajové polohy na svazích Petřín a hradanského ostrohu, 2 nálezy blíže centru. V 10./11. stol. přesun na pravobřeží, na terasu VII c- nejníže, kolem Betlémského nám., další areál S této terasy kolem Anežského kláštera; vrchol do 1. poloviny 12. stol. Nadále pokračuje v menší míře i výroba na Malé Straně, ojedinelé i na Malostranském náměstí, spíše však okraje

v blízkosti vodních toků. Později vyrostla na okraji Starého Města. Výroba i v předlokačních osadách kolem center. Klárov, Maltézské náměstí, též v předlokačních osadách na Novém Městě. Ve 13. století se oelezo zpracovává již mimo vlastní Prahu. Hradany, východně od Staroměstských hradeb, etně vyhlíží na náměstí Republiky východně Pražské brány. zde bude třeba řešit otázku vztahu k zástavbě, a to jak děvené, tak i zděným románským domům.

Na počátku 12. stol. se objevuje nový typ domu. zapuštěný 1 m, bez ohnizt, asi nejméně dvoupodlažní. Jde o starší stupeň pozdějších podsklepených, rovněž drevohlinových domů. Rozmach výstavby kostelů od poloviny 12. stol. Archeologické nálezy v prostoru Týna. etně nedatované k l. jamky v podlaží, ovšem souvislé sídliztní situace M. Golišského došel k závěru, že pražský Týn jako dvůr cizích kupců nemohl vzniknout dříve než ve 30. letech 13. stol.; analogie v Benátkách, kde byl obdobný objekt založen v letech 1222 - 1225. Až ve vrcholném středověku ho ovládlo Staré Město.

Hradec Králové

V 9. - 10. století se na návrší rozprostíral hrad, z něhož Přemyslovci posléze učinili sídlo kastelánské správy. Fragmenty raně středověké opevnění hradu (zemní tláso s plentou), které obepínalo celý obvod návrší a využívalo relikty staršího lučického valu. Vstup do hradiska je předpokládán v místě mléčné deprese na severozápadní straně, v místech pozdější Pražské brány. Z ploziny na temeni návrší byla zřejmě v 11. - 12. stol. vybudována samostatná opevněná akropole o velikosti ca 1 ha, sloužící kastelánským úředníkům. První je hradecký kastelán zmíněn k roku 1159. O skladbě osídlení máme málo dokladů; kulturní vrstva.

Centrální význam Hradce podpořil rozvoj podhradní aglomerace, která se rozkládala na ostrovech a vyvýšených místech nad Labem a Orlicí. Toto osídlení bylo tvořeno jednotlivými sídelními jednotkami s pohřebištěmi, v jejich blízkosti vyrůstaly již od 12. stol. první církevní stavby. kostely, celkem asi desítky (viz níže). Většina z nich však vystupuje v písemných pramenech až od 13. a především ve 14. stol. Starší předtvořené kostel, z nichž 3, resp. 4 se staly součástí klášterních fundací, naznačují jejich patrocina a nepřímo i stopy mladohradiztních pohřebišť v jejich bezprostředním okolí. Nejvýznačnější u sv. Václava východně hradu; nálezy záuznic též v blízkosti kostelů P. Marie a sv. Vavřince severně a západně jádra; et z dalších osad a kostelů severně jádra aglomerace.

Litomyšl

V polovině 10. stol. začala historie Litomyšle jako jednoho z předních center hradecké správy přemyslovského státu. Litomyšlský hrad se nacházel na Dómském pahorku, akropole s kostelem sv. Jiří zaujímal jeho jihozápadní část, zbývající plocha zůstala vyhrazena předhradí. Zde, na předhradí před kostelem sv. Václava, našla svoje místo kapitula založená knížetem Spytihněvem asi v roce 1057. Tzv. zakládací listina kapituly litomyšlské a následné písemnosti poskytují u nás neobvyklý pohled na situaci správního hradu a jeho zázemí

Akropole; podhradské osady . 1057 . založena kapitula. Sídliště Zásada mládežníků, zevce, kováři, tesaři, lazebníci; další osady . Rybáři, Popovo, Dubina, Božka, Pokratice.

Archeologické výzkumy uvnitř jihovýchodní části litomyšlského jádra zachytily areál osídlený v průběhu 2. poloviny 12. stol. Stratigrafický horizont odpovídající předloňným dobám rozšíření litomyšlského městského jádra ve 14. stol. předkryval starší situace, datované předloňno do 2. poloviny 12. a 1. poloviny 13. stol. . 7 asi potravinářských pecí. Tato archeologická zjištění mohou souviset s předloňným obchodnicko-remeslnickým sídlištěm, i spíše o dvůr předloňných velmožů Hroznaty Tepelského, Bleha z Tebušina a jeho stejnojmenného syna, významných velmožů a potom jakýmsi litomyšlským kastelánem . V těsné blízkosti v Jezuitské ulici v závěru 12. a na počátku 13. stol. Doklady sрубových staveb; možná souvislost se dvorem Hroznaty Tepelského, od roku 1219 součástí majetku tepelského kláštera.

Sídelní areál archeologicky doložený v jihovýchodní části litomyšlského jádra vystupuje jako jedna z mimořádně důležitých částí předloňné aglomerace . asi sídliště doloňné tepelským klášterem a označené v roce 1219 jako *Novi Mont super Albiam* a v roce 1228 jako *villa Lutvméric*, kterou panovník odebral tepelskému klášteru. Zde asi začal vývoj směřující ke stabilizovanému lokálnímu městu. S daným areálem jsou spojovány chrámy Vzech svatých, P. Marie a sv. Vavřince.

V místě pozdějšího hlavního litomyšlského náměstí se jezdě v době předloňné nacházela dvůr pohřebiště . Mladší možná souvisí s kostelem sv. Michala, který měl zaniknout v průběhu 1. poloviny 13. století.

Stará Boleslav

Dvoudílný hrad postavený u0 p ed kní0etem Václavem na p elomu 9:/10. stol., opevn ný zd nou hradbou (akropole) Boleslavem I; v pol. 11. stol. zalo0ena kapitula. P edtím . d evohlin ná hradba s elní zdí. Kostely . bazilika sv. Václava vybudovaná p ed 1046; sv. Kliment z po átku 12. stol. s freskami ze 3. tvrti 12. stol., dále na JV neznámý kostelík z 11. stol. i s h bitovem. Snad jde o kostel zalo0ený kapitulním proboztem Zbudkem . sv. Ji í, který p evzal se zalo0ením kapituly farní funkci. Po átky m stské svatyn P. Marie z stávají nejasné. Nedolo0en té0 p edpokládáný kostel sv. Kosmy a Damiána na akropoli.

Zástavba p edhradí . roubené konstrukce, projevují se základovými Olábky po trámech, té0 sloupové stavby. V nejstarzím horizontu . víceprostorové objekty. Pece patrn výrobní . V kostela sv. Klimenta, bez p ímých doklad ; strusky vesm s v nadlo0ních vrstvách. Intenzita MDH osídlení na akropoli v tzi. P edhradí . souvrství max. 100cm, otopná za ízení v nejmladzí fázi.

Hradsko u Mýena

Osídlení od 8. stol., plocha zmenzena v 11. stol. hradbou; 0elezá ské pracovizt ze st edohradiztní etapy na akropoli; ková ská vyh íva ka a dalzí pyrotechnická za ízení z 11. . 12 stol.

patec

Po átky osídlení . 2. pol. 9. stol. Poprvé uveden 1004; byla zde polská posádka. Ostro0na, 2. pol. 9. odd lena její SZ ást p íkopem, v pol. 10. stol. západ dalzím p íkopem vyd lena akropole (p vodn asi doprovázeno d evozemními hradbami; asi 8 ha). Zánik starzího p íkopu (kolem 900?), dalzí p íkop ohradil v 1. pol. 10. st. rozzí ené opevn né p edhradí. Areál aglomerace se tak v 10. stol. rozpadá na 3 ásti: Akropole s opevn ným p edhradím, ji0ní neopevn né p edhradí. Ji0n a0 západn p edhradí . na dvou vyvýzeninách pod Z svahy ostro0ny a0 po eku Oh e . podhradí. V mladohradiztním období na akropoli kní0ecí dvorec, na p edhradí dalzí obdobné útvary. Velká zapuzt ná stavba sloupové konstrukce. Na vysunuté malé ostro0n JZ vlastního p edhradí p íkopem vyd lený útvar, snad velmo0ské sídlo. Dalzí sídliztní jádra J (tzv. vn jzí p edhradí) a dále na západ hradu . doklady 0elezá ské výroby (dva areály), Fe bochánky, strusky, zahloubená výhe . V ji0ním areálu té0 práce s barevnými kovy (tyglík). Mírná redukce ve 2. pol. 10. stol., kovárna na akropoli (?). Na po . 11. stol. . na akropoli dvorec s d ev ným palácem a

se skladovacími objekty. Zde též kostel sv. Petra s pohřbírnou, hroby přechyly zaniklé objekty. Zlomky reliéfních dlaždic ve výplních vrcholů střed. hrob minoritského kláštera. Areál s knížecím sídlem oddělen palisádou na jižní straně. Přehradí: kovárny, zpracování barevných kovů na opevněném přehradí. Hřbitov u děveňského kostela sv. Víta ve dvorci na hradě, další na východním okraji přehradí u cesty vedoucí k brodu. Kostelík sv. Víta - první fáze děveňská (1. pol. 11. stol., nahradil jednu kovárnu), jež v 1. pol. 11. stol. vystavěn z kamene. Palisádové Olaby naznačují, že stál v areálu dvorce. Až ve 12. stol. se měl stát farním, s příslužnými pohřbami. Další kostel z 12. stol. neznámého zasvěcení, který přechyly hroby z 11. století na JV okraji ostrovy. I zde druhotně uložené zlomky románských reliéfních dlaždic. Kromě kostelních pohřbů existovaly i souborná mimokostelní. Těto kostel sv. Kříže, 2. pol. 12. stol. Ráz podhradí a přehradí - poměrně rozptýlené, stále se mění osídlení.

V JV části přehradí - velký železářský a kovolitecký areál, jeho rozsah a podoba se během 11. stol. měnila. 1937 nalezen na podhradí JZ od přehradí poklad - zperky, zlaté a stříbrné mince o hmotnosti 2,7 kg. Interpretován jako poklad měšníkova - zperka (sporné). Na podhradí - zahloubený objekt s doklady mincování - 3 tyglíky, ústřední stříbrného plechu, 7 denár (celé i ve zlomcích), vze Vladislav II. (1061 - 1086). Z ostatních sídlizních situací - mince počinaje knížetem Oldřichem (1012 - 1034).

Z akropole pochází nález 2 olovných plomb, doklady skleněných kroužků i zlomků skla z 11. stol., kruhová závaží.

Chrudim

Středohradiztní hradě, pak kastelánský hrad. Nejstarší vřehodná zmínka o Chrudimi - přemyslovském hradě - se pojí k roku 1055. Ve 12. a na počátku 13. století byla Chrudim centrem provincie a sídlem kastelánů. Správní funkce si jako krajské město podržela i poté, co ve druhé polovině 13. století zaujala prostor hradu městská zástavba. Zjistěna fortifikace hradu z obou raně středověkých období. Archeologickým výzkumem na různých místech vnitřní plochy byly zjištěny stopy děveňské zástavby, plot, početné zahloubené objekty z 11. - 12. stol. - leně plochy hradu neznáme. Nálezy záuznic z okolí farního kostela Nanebevzetí P. Marie i n která ustanovení doložená k 14. stol., jejichž charakter však svdčí o raně středověkém přívodu, zde dovolují předpokládat existenci raně středověké svatyně.

P emyslovský hrad le0el v hust osídlené krajin , v jeho bezprost edním okolí se rozkládala podhradní sídlizt . Poz statky n kterých z nich jsou dnes skryty pod náplavami Chrudimky, nyn jí hustá zástavba chrudimských p edm stí nedovoluje poznání jejich n kdejší struktury. Pouze n kolik izolovaných archeologických situací sv d í o intenzivním vyu0ití okolí zákrutu eky pod západním svahem hradní ostro0ny ve 12. a starší fázi 13. stol. Stopy osídlení té doby byly zji0eny i 1,5 km východn od m sta, pod **návryím Pumberky**. Významné místo ve struktu e podhradního osídlení nále0elo podle archeologických nález poloze u kostela sv. **K íje**, tém 2 km ji0n od jádra m sta; písemná zmínka k polovin 14. stol. Nálezy esovitých záuznic z okolního h bitova vzak sv d í o jeho ran st edov kém p vodu. O soudobém osídlení prozatím sv d í krom po etných keramických zlomk i odkryté stopy d ev né konstrukce. Ran st edov ký p vod nelze vylou it ani u zaniklého kostela sv. Jana K titele.

Starý Plzenec

Od 2. poloviny 10. století p emyslovské centrum západních ech, zmín né poprvé r. 976 v souvislosti s porá0kou Bavor vojskem Boleslava II. Aglomerace pod p emyslovským hradizt m na pravém b eh u eky Úslavy asem p erostla i na levý b eh. Suburbium rozlo0ené na obou stranách brodu p es eku bylo významným místem na d le0ité spojnici Prahy s Norimberkem i ezem. Cesta od Prahy vedla nepochybn p es Rokycany s biskupským dvorcem dolo0eným ji0 v roce 1110. Do evidence písemných pramen vstoupilo a0 ve druhé polovin 13. stol. Tehdy byly klí ovými body sídelní struktury kostely Panny Marie v pravob e0ním podhradí, sv. Jana K titele, sv. Martina, sv. Václava a sv. Bla0eje na levém b eh u eky. Roku 1266 daroval král P emysl Otakar II. patronátní práva vzech zdejších kostel klásteru premonstrátek v Chot zov , p i em0 v této dob ji0 je nutno p edpokládat existenci nov lokovaného m sta na levob e0í.

Jádrem ran st edov kého osídlení Staré Plzn byl, stejn jako v Praze, *dvoudílný p emyslovský hrad* (akropole a p edhradí) umíst ný na úzké klesající ostro0n nad ekou. Mezi ji0ním úpatím ostro0ny a b ehem Úslavy existoval samostatn vy len ný areál plnící funkci opevn ného podhradí.

Pravob e0ní ást aglomerace, tzv. Malá Strana. Ji0n od ostro0ny . mocné souvrství p emíst ných svahovin se st edohradiztní a mladohradiztní keramikou, p vodem z plochy hradizt . K funkci pravob e0ní ásti aglomerace je nedostatek

podklad , nepochybně však musel existovat rozdíl ve využití opevněného jižního podhradí a elevace s dnešním kostelem Panny Marie. 100 m jihovýchodně od kostela SH kostrový hrob, další obdobný nález nedaleko, dnes nezvěstný. Výrazně odlišná terénní situace obou poloh naznačuje existenci dvou pohřebních areálů. Jednoznačné sídliztní nálezy ze západní části Malé Strany pocházejí teprve z konce 12. – 13. století; sídliztní areál byl prokázán severozápadně od kostela, mimo malostranské historické jádro. Přes nedostatečné archeologické doklady se pokládá jižní podhradí za nejstarší podhradní sídliztní. Právě sem je velmi pravděpodobně nutné lokalizovat tróiztní doložené svatovojtěšskými legendami k roku 992.

Levobřežní část aglomerace představuje expanzi preurbánního osídlení na protilehlou stranu údolí. Doklady osídlení ze sklonku středohradiztního období jsou zatím nevýrazné. V zatím blíže neurčeném úseku došlo k rozvoji tohoto suburbia na levém břehu Úslavy, krystalizační jádra kolem velmošských kostelů. V levobřežní části aglomerace dokládá známá listina Přemysla Otakara II. z roku 1266 existenci čtyř kostelů, z nichž známe polohu kostela sv. Jana Křtitele na náměstí a kostela sv. Blažeje, který byl jádrem samostatného sídelního útvaru nazývaného v pramenech «Craboccon», vzdáleného od «centra» plzeňského suburbia cca 1 km. Poloha zbývajících dvou sakrálních staveb – sv. Martina a sv. Václava, se hledá. Druhá svatyně je indikována 4 hroby v prostoru ulice Sv. Štěpána. Maximální doložený rozsah levobřežní části raného města v pokroplém 12. – 13. století značně překračoval rozsah zástavby zachycené na mapě stabilního katastru a dosahoval plochy ve tvaru obdélníka cca 390 x 340 m. Objekty vesměs z 13. století, suterény. Nález skládacích válečků.

Bílina

Trojdielný hrad . 10 ha, 2.pol. 10. – 1. pol. 13. stol; Ve střední části areálu etně přelomená domnívka o souvislosti se sloubobnými dívkami provozujícími textilní výrobu.

Situace na Moravě

Dosavadní bádání dovoluje soudit, že po ovládnutí země Přemyslovci asi v letech 1029/1030 se zejména během 2. poloviny 11. stol se na jižní Moravě konstituovalo asi 8. 11 opevněných středisek hradeckých obvodů. Z nich

nejvýznamnější byla centra údolí a vedlejších lení v tví vládnoucího rodu Přemyslovců, Brno a Znojmo, dále lze jmenovat především Rokytnou a Bítov a stále sporné Ivaň a Pravlov. Na východ a jihovýchod sem zasahoval údolí olomoucký s hrady Pustiměř, Spytihněv, Bečlavi a Strachotín. Známé listinné falzum s jádrem z 2. poloviny 11. stol., sestavené na konci 12. stol. pro klášter opatovický, nás informuje o poplatcích z trhu, které se pít v těchto lokalitách a v rámci jejich obvodů odbyvaly. V rámci sledované oblasti se jmenovitě uvádí Brno, Bečlavi, Rokytná, Strachotín a Znojmo. U Bečlavi, Brna, Ivanova a Strachotína se zde uvádí jak trh týdně, tak pravděpodobně i výroně. V případě dalších Hrádek, Ivaň, Pravlov není zcela jisté, zda šlo o správní hrady. V případě Pravlova se zde výslovně uvádí mostné, avšak zdá se, že absence poplatku z trhu i neobdarování kláštera touto platbou. Nicméně falzum zakládací listiny táborského kláštera údajně z r. 1104, vzniklé ovšem nejdříve na konci 12. a počátku 13. stol. dokládá vlastnictví této lokality v rukou benediktinů, v etnografii má ačkoliv k českým hranicím. Je tedy pravděpodobné, že zde alespoň ve 12. stol. trh fungoval. Až k r. 1222 se jmenuje nepochybně zemský správce, prefekt Prosimír, nelze s přihlednutím k listině pro Brno z r. 1291, kde se mýtný nazývá také prefektem, vyloučit, že nejde o kastelána, nýbrž o správce zdejší celnice. Každopádně zde hrad fyzicky zatím nebyl doložen. Jediný známý, bezpečný doklad o tržním sídlití mimo hrad z jihomoravského prostoru z doby před polovinou 12. stol. je znám pro dosud stále nejasnostmi obestřenou ves Slivnici. Podle Kosmy šlo o ves s trhem, uváděným již před r. 1063 a k r. 1110; lze připustit souvislost s podhradím hradu Podivína. Další problematický případ představuje Kyjov na Hodonínsku, který měl r. 1126 darovat kníže Václav klášteru Hraditce u Olomouce (*forum cum villa Kygiow*). Podle dosud neprovedené analýzy V. Hrubého však úprava donace vznikla až po r. 1160, nelze vyloučit ani 13. stol. A musíme připustit i existenci mimohradských trhů ve 2. pol. 11. a 1. pol. 12. stol. (v etnografii *taverna*), přičemž jen zejména některé české doklady naznačují, že k jejich početnému nárůstu dochází až od 2. poloviny 12. stol. Z moravských dokladů lze uvést i potvrzení stedomoravské vsi Kroměříže s trhem ve vlastnictví biskupství olomouckého Přemyslem Otakarem I. k r. 1207; k r. 1141 se v Kroměříži uvádí pouze kráma a mýto u mostu.

Tímto hlediskem prostorového uspořádání můžeme nejvíce jasně strukturu centrální aglomerace (Brno, Olomouc, Znojmo), kde mocenské jádro hradů obklopovala podhradní sídlití s neagrární složkou, s kostely a pohřebišti. Nové výzkumy

nazna ují, ůe v t chto areálech se poh bívání jiů d sledn vázalo k církevním stavbám. Pom rn rozsáhlá podhradí (p edhradí) m ly i n které další správní hrady, nap . P erov, Rokytná i Strachotín (Dolní V stonice- Vysoká zahrada).

Brno

Teorie p emyslovského centra a podhradních sídliz v Brn p ed rozmachem archeologického bádání (Petrov, podhradí na ploze pozd jzího m sta, Václav Richter). Nov ji se za úst edí aglomerace povaůuje Staré Brno; snad hrad na ostrov mezi rameny eky Svratky, malý areál s rotundou P. Marie asi z 10./11. stol. na severním b ehú vedlejzího ramene, jiůn ostrova další podhradní osídlení p i Víde ské a Vojtov a Polní ulici s nov zjzt nou rotundou a velkým poh ebizt m. P esun t ůizt aglomerace do areálu pozd jzího m sta v pr b hu 12. stol., výstavba kostela sv. Petra. Jeho plebán nese r. 122 titul probozt, moůný vztah k tradici velkofarního kostela. P edloka ní trůizt snad na území Zelného trhu. Aglomerace 12. stol. . sídlizt v prostoru K enové ulice s osídlením od 8. stol. Zábřdovice jako centrum vlastnictví velmoůe Lva z Klobouk z po átku 13. stol.; tento zlechtic zde asi 1209 zaloůil premonstrátský klázter.

Na území pozd jzího m sta . shlukovité rozptýlené osídlení; doklady zpracování barevných kov (tyglíky, stopy st íbra). Po r. 1200 p íchod N mc a brzy i Román (Francouz , Valon ?), osídlení kolem nám stí Svobody; rychlý vývoj k právnímu m stu.

2. Znojmo

Staré velkomoravské hradizt v ostroůné poloze Hradizt severozápadn m sta nepochybn jako opevn ný útvar skon ilo nejpozd ji v 1. polovin 10. stol. Osídlení zde vzak v omezené mí e p eůívá i v mladohradiztním období, kdy se vzak do pop edí dostává zejména funerální funkce ásti plochy p i kostele sv. Hypolita. Zdejzí kn z Wibert k r. 1226 a 1227 poůívá titulu %probozt+, obdobn jako v Brn moůná souvislost s velkofarním kostelem znojemského hradského obvodu. V pr b hu výstavby p emyslovské hradské správy v 11. stol., snad jiů za kníůete B etislava I. p ed polovinou 11. stol., vznikl nový hrad na menzí protilehlé ostroůn . Hypotéza L. Jana, ůe staré Hradizt plnilo správní funkci aů do po átku 12. stol., bude pot ebovat ov ení ve zdejzím archeologickém materiálu. Mladohradiztní osídlení je zde siln zastoupeno, vyskytuje se zde

snad i horizont 10./11. stol., vnitřní přírodní val, v jádru středohradiztní, obsahuje mladší fázi nejasné datace.

Klíčové a v názem prostředí ojediné prameny pro proedlokační aglomeraci představuje dvojice listin z r. 1226, přihlednout lze k listině z r. 1190. Znojenské podhradí transformované do právního města tehdy pozostávalo z několika zjevně sousedících sídelních útvarů, označených vesměs latinsky *vicus* a koncentrujících se v tězinou v severní, zvýšené části areálu později vymezeného hradbami. Šlo jednak o majetek louckého kláštera – vikus Újezdec kolem kostela sv. Mikuláše snad jako součást zřejmě již zasahujícího statku (fundus) Kulchov, jednak o seskupení dvorců v blízkosti kostela sv. Michala, jako i dva další viky – tzv. *vicus Ungarorum* – situovaný k východní bráně. Zde měl vykonávat farní správu vyjma výboru desátek plebán od sv. Michala. Pod viky si pak lze představit dílny, kolem komunikací i jiných ve stejných prostorách ulicovitě uspořádaná seskupení příbytků, převážně pod jurisdikcí zemských úředníků. J. Tomas odmítá jejich přímé spojení s trhem, který představoval i ve Znojmě panovnický regál. S tímtož celému podhradí, však ve Znojmě poříkat musíme. Neobvyklý způsob jmenovitěho výboru více než 20 dvorců (scuria) v blízkosti kostela sv. Michala v mladší z obou listin má naznačuje z části obtížně topograficky uchopitelný, nepravidelný podorys osídlení mimo lépe vymezené viky, nebo s přihlednutím k topografické tradici okrsku "vna sv. Michala" v rejstřících městské sbírky z r. 1363 a 1397 zdrazňuje osídlení náležející v době před vznikem města chrámu sv. Michala. Uherský vikus představoval dobrou vznik listiny tradiční název, který již nemusel odpovídat národnosti jeho obyvatel (*quondam dicebatur vicus Ungarorum*). Panuje vcelku shoda v lokalizaci hlavního tržního znojenského podhradí do prostoru Horního náměstí. Archeologický výzkum z r. 2008 – 2009 však prokázal na velké části tohoto náměstí mladohradiztní osídlení, které snad obcházely komunikace; eventuální tržní muselo být podstatně menší. Na sousedním Václavském náměstí, kde zhruba od 20. let 15. stol. stál kostelík sv. Václava, bylo zjištěno mladohradiztní pohřebiště. Zmíněné listiny z r. 1226 poskytují ojediné svědectví i o konkrétních obyvatelích seskupení Újezdce a kolem kostela sv. Michala. Z 20 konkretizovaných majitelů dvorců u sv. Michala má cca 7 jednoznačně německá jména, dvě by mohla být švédská, konečně 6 i 7 je slovanských,

jedno m 0e být uherské (Zalaz; Chaloupka l.c.) a další biblického p 0vodu nelze národnostn 0 p i adit. Pouze u dvou je uvedeno té0 povolání, a to v obou p ípadech . u Viléma a Wenera-ko0izníka. Pochopiteln 0 z pouhých k estních jmen nelze usuzovat jednozna n 0 na národnost, zvlázt 0 kdy0 nevíme, o kterou generaci osadník 0 jde. P ítomnost N mc 0 je vzak nesporná. Jediný fará 0 od sv. Michala Adam vlastní více dvorc 0 jako sou ást farního jm ní. U kostela sv. Mikuláze se z ády dvorc 0 konkretizuje jen kurie magistra Petra a dvou z ípa dle jmen (Jind ich, Old ich) nejspíze n meckého p 0vodu. Petr se jako mistr znojenské zkoly zmi 0uje ji0 r. 1225 spolu s kn zem patr n kostela sv. Mikuláze jménem %Chaztov+, tedy patr n slovanského p 0vodu. Listina z 24. 7. 1226 byla vydána patr n p ímo v procesu lokace, o em0 sv d í mj. vymezení okrsku p íkopem (in ambitu fossati). Poloha východní brány, ní0 m l dosahovat uherský vikus, je nejspíze ztoto0nitelná s tzv. St ední bránou m sta; pak le0í na jihovýchodním okraji p vodního podhradí, co0 nazna uje, 0e ohrazující p íkop ji0 musel jeho hranici p esáhnout. Odlizuje se zde také hrad (castrum) a podhradní osídlení (civitas) . zde by mohlo jít o pojem ve smyslu institucionálního m sta, zvlázt 0 kdy0 o 2 m síce pozd 0ji ozna uje ji0 tento termín m sto jednozna n 0. V r. 1226 lze uvedené obyvatele pova0ovat sice za m z any, vzhledem k výze zmín 0ným skute nostem vzak usazené ve svých vicích alespo 0 z ásti ji0 p ed právní lokací. Záva0nou skute nost p edstavuje usazování n meckých osídlenc 0 p ímo mezi p vodní obyvatele p vodních podhradních sídel, a to nepochybn 0 d íve, ne0 dozlo k vysazení další ásti zástavby kolem dolního nám stí.

Pomineme-li areál hradu, kde je nade vzí pochybnost dolo0eno velmi intenzívní osídlení 11. . 12. století, poda ilo se v posledních letech dolo0it pom rn intenzívní osídlení 2. pol. 11. . 12. stol. ze severní ásti m sta, zvl. z zirzího prostoru Horního a Václavského nám stí, té0 z p edpolí hradu v areálu minoritského kláztera a p í západní stran kostela sv. Mikuláze zmi 0ovaného ji0 k r. 1190. Severn kostela se pod st edov kým a novov kým h bitovem se nachází mladohradiztní hroby s malými záuznicemi, asi související s poh ebizt m odkrytým na V8clavském nám stí. Ji0n 0 a z ásti i severovýchodn kostela sv. Mikuláze je dolo0eno osídlení spíze od 13. stol.

Je zjevné, 0e v záv re né fázi p edstavovalo znojenské podhradí seskupení t sn sousedících sídelních útvar se dv ma hlavními kostely, p í em0 je dosti

pravd podobné, 0e starším a p vodn i významn jším kostelem byl sv. Michal, jemu0 byla pod ízena i hradním kaple P. Marie (pozd ji sv. Kate iny, se známými románskými freskami). Osídlené území zabíralo podstatn menší rozlohu ne0 královské m sto v 1. polovin 13. stol. a dokonce i ne0 osídlení prav ké, zasahující dost daleko jihovýchodn chrámu sv. Mikuláze.

Olomouc

Centrem aglomerace z stává hrad na dómském návrzí, doprovázený na jihu a jihozápad tzv. P edhradím s intenzívním mladohradiztním osídlením. 1063 obnoveno biskupství, po átkem 12.stol vystav n na akropoli nový katedrální chrám sv. Václava, sem p ednesen biskupský stolec od sv. Petra na P edhradí. Církevní slo0ka se postupn siln prosadila na hrad a v P edhradí. Výstavba tzv. p emyslovského paláce, dnes pova0ovaného za obydlí kapituly u sv. Václava asi biskupem Jind ichem Zdíkem p ed pol. 12. stol.; mimo ádná památka románské architektury. Centrem podhradí z stává osada kolem sv. Mo ice západn hradu, zde doklady výrobní a obchodní innosti, zvl. kovozpracující emesla. Byl zde dolo0en také zd ný románský d m a patrni svatyn rázu centrály, snad jako sou ásti velmo0ského dvorce. Prostor u sv. Mo ice nále0el dle listiny z r. 1248 z ásti olomouckému biskupství. Dalším p edloka ním kostelem byl asi sv. Michal, v pozd ji darovaný dominikán m, v jeho0 okolí se vyskytly mladohradiztní poh by a pochází odtud i druhotn p emíst ná soudobá sídliztní vrstva. V prostoru Dolního nám stí pod sv. Michalem zjizt ny další mladohradiztní vrstvy a objekty, mj. s nálezy ostruhy, kovolíteckého tyglíku apod. Zde té0 dolo0eno poh ebizt z 12. . po átku 13. století s církevní stavbou s honosnou keramickou dla0bou. Kone n na ji0ním okraji olomouckého jádra m 0e být p edloka ní ji0 zaniklý sv. Bla0ej, v jeho0 okolí je dolo0eno mladohradiztní osídlení. Byl dle archeologických zjizt ní obklopen p íkopem, co0 evokuje p edstavu dvorce s kostelem. Lze soudit, 0e v p edloka ním období se v Olomouci vyskytovali rovn 0 židé . p íjímaná zmínka k r. 1140 je další navíc lokalizovanou z nejstarších zpráv o p ítomnosti žid na Morav po údají Kosmy o židovi Podivovi, údajném zakladateli hradu Podivína, p ípadn po údajích o útocích ú astník první k í0ové výpravy na židy na Morav na sklonku 11. stol.

Otázka emeslnicko-obchodních sídliú v podhradí kastelánských hrad

Strachotín Ě kastelánský hrad poloze Vysoká zahrada u Dolních V stonic doprovázelo podhradní sídlizt Ě na zaniklém velkomoravském hradizti Petrova louka u Strachotína necelé 2 km severn ěji. Zde nalezena pyrotechnická za ízení, jako0 i ást skládacích vá0ek, zlomky tyglíku, poh ebizt ěmj. se zlatými záuznicemi. Na samotném hrad ě objekt sloupové konstrukce s pecí; zde 49 sklen ěných krou0k ě, 15 korálk ě., zdobené kost ěné p edm ěty, 3 záuznice, zlomek tyglíku s kapkami zlata, olov ěné záva0í ko, zl. uherského denáru Ond ěje II (1046 . 1061).

Rokytná (Moravský Krumlov) Ě otro0ná lokalita, akropole 3 ha, podhradí 8ha; význa ěná stavba s románskými dla0dicemi nalezenými v druhotné poloze v p íkopu. Na p edhradí v areálu vsi Rokytná pozdn ě (?) románský kostel. Poh ebizt ěvn ě.